

636800

POESIA sî PROSA.

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

JUSTINU POPFIU.

ARATĂȚIUNEA
MĂDĂRII MĂDĂRII
MĂDĂRII - 1870

Tom. I.

BCU Cluj-Napoca

4060 072 7782

ORADEA-MARE.

CU TIPARIULU LUI OTONE HÜGEL.

1870.

POESIA.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

in

suvenirul lui

Ion Popescu

in 27 mai 1873.

I.

Stefanu celu mare sî mam'a lui.

I.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Suflau fortune grele . . . sî mortea se gată
Cu man'a sa ghiatiosa o ginte-a sugrumá.

Cà-ci morte-su pentru-o ginte catusiele de fieru,
Poporele'n sclavia slabescu, slabescu, pan' pieru.

Astfeliu odiniora romanulu vescediá,
Tragundu in jugu sî lantiuri in seumpa tier'a sa.

Ma lantiurile crunte, sî jugulu greu de fieru,
Nu au potutu se-opresca suspinulu lui la ceriu.

Sî Tatalu cu-indurare din ceriuri i-a surisu,
Se-lu scape de perire, unu duce i-a tramisu.

Unu duce bravu, potinte, unu duce prea maritu,
De care neci Aten'a, neci Spart'a nu-a privitu.

Si-o stea luminatoria pe ceriulu innoratu,
Se-arate 'n intunerecu limanulu de scapatu.

Si-acel'a duce ageru fu marele Stefanu,
Tramisu, se franga jugulu poporului romanu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Er' steu'a luminosa pe ceriulu innoratu,
A fostu Elen'a, mam'a eroului laudatu

Stefanu eroulu jura pe santulu Domnedieu,
Cà'n jugu nu va se rabde strabunu poporulu seu.

Decātu in sierbitute pe scumpulu seu pamentu,
Mai bine lupta santa, mai bine in mormentu.

Stefanu eroulu sufla in bucinu de resbelu,
Cu miile romanii se-aduna lenga elu.

Si pleca, si alerga spre cet'a de dusmanu,
Se probe, se demustre virtutea de romanu!

II.

E nopte, — somnulu tinde linisce pe pamentu,
In vechiulu Némtiu domnesce tacere de mormentu.

Pre domn'a brava inse somnu linu nu o-a cuprinsu,
Cà-ci anim'a-i materna dorerea o-a invinsu.

Si cugetele-i viue la fiulu seu sborá,
Ce'n campulu de bataia eroicu se luptá.

Vedea-lu pre densulu ageru, vedea-lu bravu, maiestosu,
Portandu otielu'n mana ca tigru furiosu.

Vedea-lu maritu si splendidu, vedea-lu invingatoriu,
Scapandu de su catusie stravechiulu seu poporu.

Vedea-lu pe tronulu tierei, de ginte celebratu,
Cu lauru de marire, cu nimbu incoronatu.

Si candu aceste nu-ar fi, decâtu unu visu placutu?!
Si candu Stefanu eroulu, in lupta-ar fi pierdutu?!

Nu! nu voiu a-lu cunosce de fiu si de romanu,
Pre celu ce va se fuga de spad'a de dusmanu! . .

Asiá veghiá Elen'a cu sufletu ingritu,
Candu orecine'n port'a cetatii a lovitu.

Si mam'a spariata trasare cu fiori,
Ér' din afora suna unu viersu tremuratoriu:

„Oh mama! dulce mama! te rogu pe Ddieu,
„Oh lasa-me 'n cetate, se moriu pe sinulu teu!

BCU Cluj / Central University Library Cluj
„Cà-ci crunta este ran'a, ce'n lupta am primitu,
„Candu depre capu paganulu coron'a mi-a rapitu!“

„Ce-audu? Stefanu eroulu coron'a a pierdutu?
„Au pentru tronulu tiei unu sclavu eu am nascutu?

„Dar marturu mi e ceriulu! pre-unu fiu slabu, umilitu,
„In veci nu voiu a-lu stringe la pieptu-mi amaritu.

„Incinge-ti éra spad'a, si pleca inapoi,
„Re'ntorna cu marire, séu mori bravu in resboiu!“

Stefanu se infiora . . . cà-ci tote, ce-a avutu,
Tronu, tiera, libertate, si mama a pierdutu!

Ma demnu de-atare mama se-aprinde de-unu focu santu,
Si-apuca éra arm'a in braciulu seu infrantu.

Cu diece mîi de omeni alerga inapoi,
Se 'nvinga, séu se mora cu gloria 'n resboiu!

Si lupt'a leonida a diece mîi romani,
A frantu, si-a 'ntorsu in fuga optdieci de mîi osmani.

Pe unde sierbitutea mai crunta a domnitu,
Pe-acolo libertatea mai splendidu a 'nfloritu.

Si 'n urm'a ei flori mîndre de gloria-au crescutu,
Si-a fostu maritu in secle romanulu renascutu!

(Oradea-mare 1859.)

II.

La mormentu lui Carolu Grama.*)

„Intorsu-s'a in gele céter'a mea“
(Job. XXX. 31.)

Precum o flore mica, ce cresce impupinda
La radiele de sore, candu vine-unu rece ventu,
Ce nu scie se crutie vieti'a-i in florinda,
Si florea vscedita se pleca la pamentu :

*) Carolu Grama fiulu paroc. si protopopului Sam. Grama, unulu dintre cei mai talentati teneri oradani, membru zelosu alu societatii de leptura, repausa in florea vietiei an. 1858. cu pucinu dupa ce absolvise cursulu juridicu, lasandu dupa sine unu volumu mare de diverse operate poetice si prosaice. Primele sale incercari poetice, ce le compuse inca ca teneru studinte la archigimnasiulu din Oradea-mare, aparura pe la 1854 in „Diorile Bihorului“ almanaculu societatii de leptura, si in „Foi'a pentru minte“ din Brasiovu, desceptandu mari sperantie. Mortea-i tempuria lu rapí dorere! atatu de june din midiloculu nostru.

Asiá apuse frate! si fraged'a-ti vietia,
Venindu tiran'a morte cu-alu ei suflatu ghiaciosu,
Si inca 'n teneretie, in dalb'a-ti demanetia
Plecasi gelind'a-ti frunte su palosiu-i gerosu

Ah unde este tonulu placutu alu lirei tale?
Ah unde-i e acordulu maretiu, incantatoriu?
Ce-asiá frumosu cantase amorea natiunale,
Dorerea si speranti'a acestui bravu poporu!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tacutu-a pe vecia! mai multu nu va se sune
Pe cordele-i infrante vr'unu cantu insufletitu;
Nu sentieminte nobili, si-amorea de natiune,
Ce'n pieptulu teu ferbinte cu-atâtu zelu ai nutritu.

Ma-asiá curendu pamentulu de ce-lu lasasi tu ore,
Sborandu din braciulu nostru in léganulu cerescu?
De ce-ai lasatu in lacrimi,- in lacrimi ardiatorie,
Parinti, frati, sorioare, cari plangu si te gelescu?!

Lasasi, lasasi pamentulu, cà-aici nu ni se'nchina
Dulcetia, bucuria, numai amaru, nevoi;
De smulgi o rosa mica, trei ghimpuri te inspina,
Ma-angerii ce dulce privescu din ceriu la noi!

Repausa dara frate! repausa 'n fericire,
Eterna-ti fia pacea, sî somnu-ti fia linu;
Nu peste multu, mi siopta o tainica sentire,
Êr voiû se te imbracisîu in ceriulu celu seninu.

Sî pan' atunci me ierta oh umbra adormita!
Se vinu câte odata la tristulu teu mormentu,
In orele de nopte, candu firea-i liniscita,
Candu singura dorerea veghieza pre pamentu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Se udu cu lacrimi calde cenusi'a ta recita,
Pe petr'a-ti mormentale se punu unu sarutatu;
Cà-asiá dora-mi va trece dorerea mea cumplita,
Sî-amarulu, ce me rode in pieptu neincetatu!

(Oradea-mare, 1860.)

III.**Catra romanii din Ungari'a**

— la reinceputulu erei constitutiunali —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Au voi sunteti nepotii legiuniloru falose,
Aceloru vulturi ageri, acelor bravi eroi,
Cari nu crutiau avere, nu sierfe sangerose,
Strigandu la ei natiunea in tempuri de nevoi?!

Armata inemice cu cruda barbaria,
Predara tier'a nostra, ca tigri furiasi;
Pe unde alergara in orb'a lor mania,
Lasandu ruine triste, si agri despoiati.

Ma bravi parintii nostri prin sute de vifore,
Trecura cu marire, luptandu neincetatu;
Si pana ce in giuru-i cadiura tieri, popore,
Romanulu sta ca leulu, ne'nvinsu, neclatinatu!

De ce dar noi acum, candu gintile-apesate
Se scola la vietia din lungulu loru deliru,
Stămu ca o stanca muta, cu manele 'neruciate,
Dormindu mortisiu pe laurulu strabunelor mariri?!

Vai noue! deca astadi, in seclulu de lumine,
Suspинуlu gintii nu-afla in pieptulu nostru locu!
De mai rabdămu, ca'n man'a intrigelor straine,
Se fimu sî astadi inca unu instrumentu de jocu!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Priviti! Ardélulu nobilu, cum merge înainte,
Cum si-rechiama dreptulu, ce forti'a l'a furatu;
Nu-i pasa de calumniî, de sila, de torminte,
Se-si veda numai liberu poporulu apesatu!

Nainte dar la lupta! la lupt'a natiunale,
Romani din Satumare, Aradu sî din Bihoru!
Respingeti cu virtute cercarea infernale,
Tientita spre a stinge acestu stravechiu poporu!

Marmuresiani! nu cedeti, ca limb'a stramosiesca,
Eternulu nostru titlu de nobili sî romani,
Se-ajunga-a fî straina in vetr'a-i parintiesca,
De-ai sei ne'mbracisiata, blamata de dusmani.

La lupta! lupt'a-i dulce, candu mam'a dorerosă,
Petrece lupt'a noastră cu tristulu ochiu alu seu;
Nainte! e a noastră cunun'a gloriosă,
Candu pasii ni-i direge: dreptatea, Domnedeu!
(Vien'a, 1861.)

IV.

**Imnulu meu de tote dîlele catra prea
curat'a Vergura Mari'a.**

Oh mama nepetata! oh paradisu maritu,
Ce pomulu de vietia in sinu-ti ai nutritu;

Mires'a Dieitatiei? funtana cristalina,
Din carea isvorise marirea cea divina;

Oh scara prea inalta! prin care Domnedieu
A scoboritu in lume, la scumpu poporulu seu;

Regina intre angieri! regina 'mbelsiugata,
Cu radie porfirine, cu nimbu incoronata;

Columna de vapaia! nuoru prea luminatu,
Ce turm'a crestinesca conduci neincetu;

Oh turnu alu fetioriei! o naie minunata,
Ce treci pre celu ce more in patri'a oftata;

Pamentu alu promisiunii! pamentu nesemenatu,
Isvoru de mangaiare, aduncu nemesuratu;

Comora de 'ndurare! asilu de mantuire,
Celoru batuti de valuri — limanu de-adapostire;

Caruti'a santa-a celui portatu de Cherubimi,
Salasiulu naltu alu celui maritu de Serafimi;

Toiagulu celu de taina! Patrona solitoria,
Celoru ce'n suferintie te-invoca cu ardore;

Vior'a nenocintiei! si crinu de bunu mirosu,
Ce impli cu aroma pre omulu pecatosu;

Secriulu celu cu manna! si holda nearata,
Minune necuprinsa, de angeri laudata;

Lucéferulu aurorei! lucéferu stralucitu,
Din care-alu vietiei sore, Cristosu a resaritu;

Oh roga fiu-ti dulce, se caute cu 'ndurare,
La gintea torturata de patimi milenarie;

Cà-ci vai! demultu romanulu suspina lacrimandu,
Tractatu ca sclavu sî vita in vechiulu seu pamentu,

Dar buzele-i prea sante, *unu graiu numai se sune,*
Sî va 'nviá cu fala strabun'a mea natiune!

(Vien'a 1861.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

V.

Plangere.

„Adu-ti aminte Domne! ce s'a
facutu noue; privesce, si vedi
defaim'a nostra. Mostenirea nos-
tra s'a mutatu la straini, casele
nostre la cei din afora. Reinno-
iesce dilele noastre ca mai nainte.
(Plang. Jerem. V. 1. 2. 21.)

Pan' candu eterne Domne! Parinte! pana candu
Vomu geme ca helotii in vechiulu nostu pamentu, —
Pamentu cu sange sacru de marturi ingrasiatu?!
Pan' candu se retecisca in cetia 'ntunecosa,
Lipsita de lumina, natiunea generosa,
Versandu isvoru de lacrimi din gene ne'ncetatu?!
Si Mus'a mea copila, ah candu va incetá,
Pe vechiele ruine amaru a suspiná?!

Avutu-amu noi odata legiuni de bravi eroi,
Orati si Scelovi, carii de sute de nevoi,
Sciau cu-a loru virtute natiunea a scuti;
Si dandu-si vietia scumpa in crunta batalia,
A loru morinde buze sunau cu bucuria:
É dulce pentru tiera si ginte a mori!
Nervosele loru bracie popore le-admirau,
Virtutiloru romane natiuni se inchinau.

Dar cum in miediulu noptii, vedi stele depre ceriu,
Cadiendu intru 'ntunerecu, si-apoi in caosul pieru:
Astfeliu si nimbulu nostru in cetia s'a-inchinatu;
Si falnic'a natiune, natiunea, ce odata
Era regin'a lumii, de gloria 'ncungiurata,
In pulbere-a sa frunte regale o-a plecatu;
Si vai! din stralucirea strabunelor mariri,
Adi nu-are alta, numai amare suveniru.

Au unde sunt eroii virtutii de romanu,
Unu Mircea, Negru Dragosiu, unu Vladu Mihaiu, Stefanu?
Cari pentru dreptate otielu au apucatu!
Eroii gintii mele! voi spirete spartane,
Ce-ati mantuitu Europ'a de ordele osmane,
Si crucea ati naltiat'o la gradulu meritatu:

Ah unde-i braciulu vostru potinte luptatoriu,
Ce intre mîi de lance a statu invingatoriu?!

Pe unde-odiniora muri falnici de palatu,
Cu fruntea loru inalta in nori s'au redicatu,
Adi vedi numai colibe de meseri muncitori;
Pe unde-odiniora fetiore nepetate,
Intempinau cu lauru si cantu de libertate
Pre bravii, ce din lupta veniau triumfatori,
Strainulu adi comanda ca in pamentulu seu,
Si-ah sclavulu, ce-i sierbesce, esci tu poporulu mieu!

Eroii libertatii apusu-au in mormentu,
Predatu-au inemicii acestu frumosu pamentu,
Sperantiele natiunii tiranu le-au surupatu;
Si pana ni jurara fratia, direptate,
Prin crude Aprobate si negre Compilate
Inaltulu nostru spiretu in lantiuri l'au legatu;
Mosî'a nostra scumpa dusmanii o-au rapitu,
In vetr'a stramosiesca heloti amu devenitu!

Marirea nostra vechia trecutu-a in suspinu,
Mîndri'a natiunale in sentiementu strainu,
Si pieptulu mamei lapta baiati degenerati;

Pan' meser'a natiune se vaieta, si plange
Marirea sa apusa cu lacrimi de sange,
Se 'mbeta de amore nascutii desmerdati!
Si-ah! nu-i cine se-aline amarulu ei cumplitu,
Si scumpu balsamu se verse pe trupulu ei ranitu!

Pan' candu eterne Domne! Parinte! pana candu
Vomu geme ca helotii pe estu strabunu pamentu, —
Pamentu cu sange sacru de marturi ingrasiatu?!
Pan' candu se retecisca in vecetia intunecosa,
Lipsita de lumina, natiunea generosa,
Versandu isvoru de lacrimi din gene ne'ncetatu?!
Si Mus'a mea copila, ah candu va incetá,
Pe vechiele ruine amaru a suspiná?!

Restorna cedrulu nobilu cu bard'a la pamentu,
Prin ast'a radecin'a-i nu pate scadiementu,
Si ér' va se resara mai naltu, mai ramurosu;
Apune de pe ceriuri si auriulu sore,
Ma'n scurtu apare éra cu bland'a sa splendore,
Cu multu mai maiestaticu, cu multu mai gratiosu;
In urm'a noptii negre pasiescu maretie diori,
Si dupa dile triste vinu dalbe serbatori.

Astfeliu romanulu éra, cum din cenusi'a sa
Invia nnu fenice, si elu va inviá,
Spre o vietia dulce, spre-unu mândru venitoriu;
Ér' voru se se redice cadiutele palate,
Ér' voru suná in ele cantari de libertate,
Váli, codri, tiermuri dá-voru ecou impunatoriu;
Si seclu catra seclu cu fala va vorbí
De glori'a romana, ce'n veci va stralucí!

(Vien'a 1861)

VI.

Oda catra Dieime.

Marire tie Domne! isvoru de nemorire,
Fiintia nefinita, Parinte-alu meu prea santu!
In lume ori si unde intoreu a mea privire,
Pre tine te-aflu Domne! in ceriu si pe pamentu!

Faciele marite, aprinse pe taria,
Ce le conduci prin vocea-ti potinte ca de freu,
Si rou'a demanetiei, ce-o preseri pe campie,
Predica-a ta putere inalte Domnedieu!

Oceanulu cu-ale sale aduncuri nepetrunse,
Ce-ascunde mii de daruri in sinu-i neamblatu,
Si ceriulu su-ale sale colonne neajunse,
Ni spunu, catu esci de mare, si catu de nescrutatu!

Maretiulu planu, cu care vedu tote ordinate,
Sî 'n aeru, sî 'n abisuri, sî pe pamentu sî 'n ceriu,
E vecinica doveda a 'ntieleptiunii nalte,
Cu care mesuri tote, eterne ingeneru!

Edemulu, cu-ale sale frumose locuintie,
In cari repausa santii pe sinu-ti iubitoriu,
Si iadulu cu-ale sale cumplite suferintie,
Vestescu, câtu esci oh Donne! de dreptu resplatitoriu!

Si diu'a imbracata in hain'a-i de lumina
Si apele inchise in nori ca 'n nesce foi,
Si noptea de repausu cu pacea sa cea lina,
Ti striga 'n armonia: tu ne-ai creatu pre noi!

Campiele manose, cari ca sî nesce mese
Intinse, se imbia la omu sî animalu,
Nutrindu-i cu bucate sî beuture-alese,
Vedescu a ta iubire si braci-u-ti liberalu!

In tunetulu, ce-alerga pe bolt'a innorata,
Cutremurandu pamentulu, resuna viersulu teu,
Si candu se-asiedia éra mani'a-ti revoltata,
Blandeti'a ta ni ride in mândrulu curcubeu!

Pre tine te saluta modest'a ciocarlia,
Sborandu din tufa 'n tufa in rumenele diori,
Si aur'a cea de sera, ce peste vâli adia,
Sioptesce alu teu nume la plante si la flori.

Pe muced'a ruina a gloriei strabune
Te-adora si romanulu, genunchii sei plecandu;
Maritu odiniora in pace si fortune,
Vedi cum regal'a-si frunte o 'nchina la mormentu!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Asculta Indurate! suspinele-i amare,
Descepta ér' vietia in braciui vesceditu;
Ca lumea diumetate se veda cu mirare,
O noua Romania su scutul tuu maritu!

(Vien'a. 1861.)

VII.

O d a

cu ocasiunea serbarii dilei aniversarie a unirii principatelor romane.

24 Ianuarie 1862.

Ce'nsemna-acel'a cantecu solenu, de bucuria,
Ce imple-a tale plaiuri frumoasa Romania?!
Ce ca unu fulgeru trece dincoco de Carpati,
Si afla viu resunetu la fratii departati?!
Acel'a este imnulu romanului poporu,
Ce astadi si-croiesce unu falnicu venitoriu!

Candu unu poporu si-serba banchetulu de 'nviare,
Candu munti, campie, codri resuna de-o cantare,
Candu ceriulu ensusi pare serbandu si elu cu noi,
Oh ierta Romania! tu mama de eroi,
Ca'n sunetele svave de imnu triumfatoriu,
Se naltie si-a mea Musa unu viersu tremuratoriu!

De trei ori siese secle sborara in fortune
Asupra-ve, nepotii legiuniloru strabune,
Decandu Traianu ve dede acestu pamentu manosu,
Mosia castigata prin braciui gloriosu.
De-atunci ah! câte valuri cumplite v'au batutu!
Coron'a nostra vechia, infranta a cadiutu!

Ostiri neomenose calcara-a vostra tiera,
Ah! tremuru a depinge predarea loru barbara!
De arm'a inemica, in campulu de resboiu,
Cadiura dupa-olalta cei mai mariti din voi.
Vioarele plapande in campii 'nfloritori,
Crescu din cenusi'a-acestoru eroi nemoritori.

S'au prefacutu ruine anticele castele,
Stefanii si Buzescii se stinsera din ele;

Prin latele deserturi, și agrii desolati,
Se traganau ca umbre părinții desperați;
Și unde-acvil'a Romei odata a domnitu,
Splendorea Semilunei tirane s'a ivitu!

Dar ce'n atâte plaje și grele suferinție,
V'a inspiratu viața, a fostu pi'a credinția,
Că-acelu popor eroicu, ce-atătu a patimitu,
Va învia odata, mai splendidu, mai maritu;
Și din cenuși'a sacra a vechiloru martiri,
Voru cresce, voru recresce strabunele mariri!

Și eca! adi sositu-a acea di luminata,
De bravi părinții noștri cu sete asceptata;
Căndu strănepoții Romei, mostenii lui Traianu,
Rechiamă cu mândria vechiu numele romanu,
Și-aprinsi de-acel'asi cugetu, de-acel'asi sentimentu,
Voru liberi se traiesca în scumpulu lor pamentu!

Adi ni se implinesce auriulu visu de sece,
De a vedé 'nviarea maririi noastre vechie,
De a privi pre fiii acestui bravu popor,
În statu independinte, su-unu singuru domnitoriu;

În statu independinte! ca'n tempulu de eroi,
Candu nu cresceau ciocoi si lasii între noi!

Moldov'a vechia astadi cu sor'a Muntenia,
Se'mbracisia unite în santa bucuria,
Jurandu naintea lumii, jurandu pe Domnedieu,
Cà voru numai o sorte în bine si în reu.
Unirea loru e santa! si nu o va clati
Dusman'a lancia, pana romanulu va trai

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Adi tronulu Romaniei cu fala se redica,
Suflandu fiori de morte în cet'a inemica,
Adi siese milioane nu ardu, decâtu de-unu doru:
Traiesca Romani'a cu bravu-i domnitoriu!
Traiesca! li resuna milioanele de frati,
De-acelesi sentieminte, din coce de Carpati.

Romani! eroi de lupta, eroi de libertate,
Jurati cu toti amore natiunii re'nviata;
Nutriti în pieptulu vostru unu sentimentu, unu doru,
De-a colucra la glori'a romanului poporu;
Si tronulu Romaniei, ce adi l'ati renaltiatu,
Va straluci în vecuri, neatinsu, neclatinatu!

Se veda inemicii, ca gintea gloriosa,
Ce'n secle au tienutu-o in lantiuri ruginose,
De si atate patimi si plage-a suferitu,
Su scutulu Provedintiei divine — nu-a peritu;
Ci vechii *Erculi*, *Fabii* si fratii *Oratiani*,
Traiescu si *astadi inca in falnicii romani!*

(Vien'a)

VIII.

O d a

catra contele romanu *Alesandru Sterca Siulutiu*,
mitropolitulu de Alb'a-Juli'a.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

(† 1867.)

„Mergi — la poporulu mieu.“

(Amos. VIII. 15.)

Ah Musa! dà-mi cununa, cununa stralucita,
Pre celu mai bravu cu dens'a se potu incununá;
Inspira-mi dulci cuvinte, ca'n limba inflorita
Eroului natiunii unu imnu se potu cantá.

De tine mi suna cantulu oh **Siulutiu** generose!
Ce te-ai ivitu pe ceriuri ca splendidu meteoru;
Sî pune-voiu cunun'a pe templele-ti gloriose,
Tu fal'a sî frumseti'a romanului poporu!

Altarele prea sante, cari cet'a inemica
In tempuri viforose le-a frantu, le-a nimicitu,
Denou adi mai frumose, mai nalte se redica,
Chiamandu toti fiii gintii, se vina la sierfitu!

Si fumulu de-arderi sacre cu mûndra aripare
Se naltia ca si-o ruga in ceriu la Domnedieu;
Melchisedecu carunte! la-aceste noue-altarie,
Pre tine Provedinti'a *te-a pusu Archiereu!*

Prin arderile tale, prin faptele-ti marite
Se fericesci poporulu de viscole batutu;
Se versi insufletire in spirete-adormite,
Spre a sierbi natiunii, din care s'au nascutu.

Si tu petrunsu la sufletu de nobil'a-ti misiune,
Te lupti ca unu Apostolu, te lupti neincetatu,
Numai se vedi scapata prea scump'a ta natiune
Din jugulu sierbitutii, ce'n vécuri l'a portatu.

Celu care ti sierfisesi virtutea 'n teneretie
Spre glori'a romanimii si a lui Domnedieu,
Nu vrei neci adi repausu, in grele betranetie,
Candu plete argintite acoperu capulu teu.

Si 'n giurulu teu privesce Parinte prea iubite!
Cum se aduna cet'a de bravi invetiacei,
Virtose caractere, ingenie marite,
Avrami carunti de dile si Davidi tenerei.

Sunt gata toti se ti urme in ori si ce fortune,
Spre-a aperi dreptatea in contra de dusmanu;
Ca-ci sangele, ce curse in venele strabune,
Mai curge inca si-astadi in fii lui Stefann.

Mergi dara inainte! pe calea ta marita
Fidelu te va petrece amorea de-unu poporu;
Si deca vei apune, la pulberea-ti recita
O ginte va se planga in doliu neperitoriu.

Er' bardii romanirii in tempuri mai frumoase,
Te voru mari pe lira cu imnu resunatoriu;
Canta-voru ale tale merite grandiose,
Strigandu posteritatii: se calce'n urm'a loru!

Si-acum primesce brave! cunun'a impletita
Din svave floricele de-aduncu devotamentu,
Ce vine a ti-o 'ntinde Camen'a-mi umilita,
Dorindu-ti traiu ferice, de Nestoriu pre pamentu!

Tardiū se lasi natiunea ! ce-atât'a lipsa are
De tine bunu parinte ; ér' candu o-ai parasitu,
Se poti privi din ceriuri cu santa desfetare
In vetr'a stramosiesca la unu poporu maritu !
(Vien'a. 1862.)

IX.

Imnu pentru Romani'a.

Privesce-Atotpotinte ! din patri'a-ti ceresca
Spre biet'a Romania, spre vechiulu ei poporu ;
Intinde-ti drept'a santa, si fà ca se renasca,
Din lung'a-i agonia spre-unu mândru venitoriu

Odata-acést'a ginte su legile-i strabune,
Crescea, 'nfloriá cu fala ca cedrulu din Libanu ;
Dusmanii tremuratu-au de gloriosu-i nume,
Cà nu-a fostu ginte brava, ca gintea lui Traianu !

Candu viti'a arpadina gimea 'n catusie grele,
Si crunt'a Semiluna in Bud'a straluciá,
Candu falnic'a Elada su plagele crudele
A fereloru pagane, ca crinu se vescediá ;

Candu lumea diumetate cadiu infiorata,
Su jugulu sierbitutii grumazii sei plecandu;
Atunci romanulu singuru, cu fruntea-i sangerata,
In viscolulu de lupte statutu-a neinfrantu !

Mihaii si Stefanii cu braciulu loru celu tare
Sciau se umilesca cerbicea de dusmanu,
Scapandu natiune, tiera, scapandu penati, altarie,
Si crucea inaltiandu-o pe siantiuri de osmanu !

Cristose ! a loru lupta, fu lupt'a crucii tale,
Pre care inemiculu for' lege o-a-calcatu;
Si braciulu loru in contra intrigei infernale,
Spre aperarea crucii otielu a apucatu !

Dar vai ! acestia Erculi, atleti de barbatia,
Adi dormu lasati uitarii in recele mormentu;
Si Romani'a trista in gelnica-agonia,
Rechiamo 'n daru pre bravii eroi, ce nu mai sunt

Si-acum mai curge Istrulu ! pe vechiele hotare,
Si cursulu lui e liberu prin agri si prin vai;
Ma Romani'a plange cu lacrimi amare,
Blamata, 'ncatusiata de ensisi fiii sei !

Si-acum stau Bucurescii! cu turnurile nalte,
In ei reinvitu-a romanulu parlamentu;
Dar ce folosu? in densulu nu affi direptate,
Tieranii gemu for' tiera in vechiulu loru pamentu!

Si-acum stà Severinulu! cu negrele-i ruine,
Sub ele-atâtia marturi viseza liniscitu;
Ah! ei cadiura 'n lupta de spadele straine,
Ma adi pre sine fratii prin lege se ucidu!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Privesce-Atotpotinte! din patri'a-ti ceresca,
Spre biet'a Romania, spre vechiulu ei poporu;
Intinde-ti drept'a santa! si fă ca se renasca
Din lung'a-i agonia spre-unu mândru venitoriu!

(Vien'a. 1862.)

X.

La unu preotu teneru.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pasiesce inainte in statulu luminatu,
La care Provedinti'a divina te-a chiamatu;
Amorea, consciinti'a sî mintea sanetosa,
Se-ti fia caleusuri in calea ta spinosa!
Cum ieder'a se naltia susu catra blandulu sore,
Cum vulturulu se-aventa susu pe-aripe usiore;
Asiâ se se redice si teneru pieptulu teu
Adese 'n ruga pia la santulu Domnedieu!

Credinti'a ta cea drepta cu fapte se-o 'ntaresci,
Cu nobile esemple ca stea se stralucesci;
Lucreza ca Apostolu fara de incetare,
Spre bun'a fericire sî sporiulu turmei tale;

Cum cedrulu tinde 'n laturi a sa corona lata,
Intinde-ti sî tu man'a cea binecuventata,
Scutindu pre cei ce suferu de sorte prigoniti,
Nutrindu pre cei ce striga de fome necasiti.

Ma se nu uiti vr' odata: c  esci preotu romanu,
Nepotulu unui Romulu si-alu marelui Stefanu!
Descepta 'n fiii gintii romane sentieminte,
Se-imbracisie natiunea cu zelu si-amoru ferbinte,
Sî se precepta-odata, c  fora de unire,
In veci nu vomu ajunge la vechi'a stralucire;
Romana a fostu mam'a, ce 'n bracie te-a portatu,
Oh fii dara pan' la morte romanu adeveratu!

Din tempurile vechie romanului preutu,
Atotpotinti'a santa unu dreptu i-a retienutu:
Se fia-aparatoriulu natiunii cercetate,
Se fia avocatulu dreptatii apesate!
Nainte dar, nainte cu anima romana,
Prea sant'a direptate sî gintea candu te chiama!
Cei carii pentru dreptulu natiunii se sierfescu,
In dulce suvenire eternu vietuiescu.

Mi-e cunoscutu prea bine, că 'n mândra calea ta,
Avé-vei cu Caribde și Scile-a te luptá:
Dusmanii gintii noastre, deprinsi bine 'n cabale,
Voru se invenineze și cursulu vietiei tale;
Dar tu se nu te sparii! ci mergi numai nainte,
Că-ci aurulu se probeza in foculu celu ferbinte.
Și celu carele fuge de umbr'a de dusmanu,
Nu-i demnu se se numesca nepotu alu lui Traianu!

Iubesce totu poporulu creatu de Domnedieu,
Dar celu mai scumpu se-ti fia strabunu poporulu teu;
Devis'a-ti fia dubla: *prea sant'a relegiune,*
Si-antăia dupa-acést'a *prea scump'a ta natiune!*
Natiunea, relegiunea: sunt doue vechie-odore,
Dreptu cari demultu romanulu se lupta cu ardore.
Mergi dar și tu in lupta: Preotu romanu a fi,
Ce 'nsemna alta decâtu: in lupta a trai!

(Vien'a. 1862.)

XI.**Mortea lui Giorgiu Sîncal.**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Sorele santiesce, ser'a si-intinde
Peste valicele umbrele dorminde,
Pe-o straina cale, unde 'n erba verde
Urm'a omenesca rapede se perde,
Sincal seraculu trece slabu si frantu,
Par' că vre se-si caute loculu de mormentu.

Aur'a, ce sioptesce peste munti, campie,
Dulce i desmerda barb'a argintia,
Sorele nainte pana se apuna,
Mai odata tote radiele-si aduna,
Si 'nceingundu cu ele capu-i maiestosu,
I tramite inca unu adio gelosu.

Merge in linisce, merge in tacere,
Pan' invinsu de chinuri, cade for' potere;
Nime 'n lume, numai noptea lu gelesce,
Si cu velu-i negru blandu lu invelesce;
Mai apoi cu-incetulu capu-si redicandu,
In tacerea noptii striga suspinandu:

„Ce pecatu am Domne! de 'n a mea vietia,
„Nu potui se-am parte decatu de tristetia,
„Si ca esilatulu moriu pe cãli straine,
„Fora mangaiare, necantatu de nime;
„Ah mi se recesce trupulu mieu slabitu,
„Ór'a mortii mele sentiu cã a sositu.

„Se vedu fericita meser'a mea ginte,
„A fostu in vietia rug'a mea ferbinte;
„Se vedu renascuta vechi'a ei marire,
„A fostu in vietia unic'a-mi dorire;
„Si 'n locu de resplata ea m'a prigonitu,
„In necasuri grele vietia mi-am plinitu.

„Dara amutiesce limba blastemata!
„Gintea, biet'a ginte nu e vinovata;

„Dens'a-i mama buna, ce pre toti iubesc,
„Si cu mangaiare fiii-si indulcesce;
„Ci nascutii vitregi, si degenerati,
„Cari me persecvara, ei sunt vinovati!

„Sciu, posteritatea recunoscatoria,
„Pune-va pe gropa-mi blande floriore;
„Si pan' va se custe vr'unu romanu in lume,
„Fi-va 'n pomenire sacra alu meu nume;
„Trista resplatire, celor ce si-sierfescu
„Vieti'a si odichn'a gintii, ce iubescu!

„Ci deca vietia-mi trebue s' apuna,
„Si se lasu aicia ginteia mea strabuna,
„Fia voi'a-ti santa Domne-atotpotinte!
„Numai mi asculta rug'a mea ferbinte:
„Unde va se jaca trupulu meu recitu,
„Se remana 'n secle nedescoperitu!

„Ca cei, cari facura trista a mea sorte,
„Si atatu de-amara or'a mea morte,
„Prin tardie vaiuri si caintie-amare,
„Se nu mi conturbe dulcea repausare“!

Sincai seraculu astfeliu cuventà,
Candu dorerea-adunca graiulu i necà.

E linisce muta . . . totulu dormiteza,
Pintre nori de cetia lun'a nainteza,
Stelele 'mpregiuru-i, ca mîi de lumine
Respandescu a sale radie blande, line;
Nu se-aude mierl'a dulce viersuindu,
Numai buh'a noptii sbora retecindu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Unu greu gemetu rumpe tainic'a tacere,
Palida decade un'a dintre stele,
Marturulu natiunii, Sincai 'n suspine
Curma-a sa vietia, necantatu de nime;
Dar *unde repausa trupulu lui recitu,*
E sî fi-va 'n secle nedescoperitu.

(Vien'a. 1862.)

XII.

Domnisiorei Constanti'a Dunca*).

(Camil'a D'Albu).

Catra tine suna debil'a-mi cantare;
Va ajunge ore colo 'n departare?!
Fiic'a Romei vechie! svava floriara!
Va petrunde ore bland'a-ti animiora?! . . .
Candu naltiai la ceriuri santa rogatiune,
Se-i ceru indurarea pentru-a mea natiune,
De aceste fice densei i-am doritu,
Rug'a mea ferbinte eca s'a-implinitu!

*) Domnisiorei Constanti'a Dunca, petrecea in Paris, secerandu prin operele sale scrise in limb'a francesca despre romani si educatiune, apretiarea si aplauzele invetiatiloru Franciei. Dupa cum mi fece ens'a-si magulitori'a dechiaratiune, acést'a poesiora contribuí si ea încátu-va, spre a o indemná, se reintorne la fratii sei, in patri'a sa.

Nu te cunoscui încă scumpa floriara!
N'am privitu eu încă faci'a-ti rumeniora,
Nece ale tale buze mititele,
Nece ochii-ti mândri, aste blande stele;
Pieptulu meu cel fragedu totusi venereza
Nobil'a-ti virtute, anim'a alesa,
Anim'a alesa, sentiulu romanescu,
Ce 'n a tale opuri splendidu stralucescu.

Ah! ce svavu s' aude, ce frumosu resuna,
Depe-astfeliu de buze glori'a strabuna;
Si-ah cum ne incanta, spiretulu teu mare,
Candu in tonu profeticu strigi din departare:
Cresca-si fiie bune, mame bune-si cresca,
Si va fi marita gintea romanesca!
Ci ne dore forte, de ce Mus'a ta
Nu vorbesce 'n dulce, vechia limb'a sa!

Dar' o fama buna pieptulu ne aprinde,
Si ne afideza, ca de adi nainte,
Parasindu strainii, re'ntorna-vei era,
La frati, sorioare, la-a ta scumpa tiera;
Si ca a ta Musa va se ne vorbesca
De acum in limb'a vechia, stramosiesca.

Vina dara iute, si nu 'ntardiá,
Cà-ci cu doru te-accepta dulce tier'a ta!

De si ale nostre tempuri de marire
Nu traiescu acuma, num'a-in suvenire;
De si adi romanulu plange 'n suferintia,
Parasitu de fratii-si, si de Provedintia,
Totusi candu aude câte-o provestire
De stramosii falnici, si de-a loru marire:
Mândru si-inaltia capulu seu plecatu, —
Sangele lui Romulu n'a degeneratu!

Vina la noi dara fica gloriosa!
Cà-ci cu doru te-accepta gintea ta doiosa;
Vin' de ni vorbesce de stramosi, de ginte,
Cu-a ta voce dulce sufletele-aprinde;
Spune cum ostenii lui Traianu fundara
Aste locuri sacre, ast'a scumpa tiera?!
Prin ce fapte bune Sandru celu betranu
A sporitu marirea numelui romanu?!

Ah vorbesce, — verb'a curge ca si miere
Depe ale tale buze mititele;

Spune, cum o mana de legiuni romane
S'a opusu in secle spadelor osmane?!
Cum Mihaiu eroulu, cum Stefanu celu mare
A sciutu se tienă tier'a 'n neaternare?!
Si-apoi cum mutara crudii din Fanaru
Fericirea tierei in suspinu si-amaru?! . . .

Catra tine suna debil'a-mi cantare.
Va ajunge ore colo 'n departare?!
Fiic'a Romei vechie! svava floriora,
Va petrunde ore bland'a-ti animiora?! . . .
Florea nu iubesce clim'a cea straina,
Dupa tier'a-ti dulce pieptulu teu suspina;
Vina dara iute! si nu 'ntardiă,
Că te-ascepta fratii spre-a te 'mbracisiă!

(Vien'a. 1862.)

XIII.**Oda catra Giorgiu Baritiu.**

Se fia laudata Dieimea intreita!
Acum de nou traiesce poporul impilatu;
Marirea stramosiesca in cetia aduncita,
Ah Ercule-alu natiunii, prin tine-a re'nviatu!

Ivitu ca 'n noptea negra o stea luminatoria,
Ai desceptatu romanulu din statulu amortitu,
Sternindu in pieptu-i nobilu schintea flacaratoria
Spre totu, ce-e natiunale, ce-e santu si preamaritu.

O voce resunase, o voce dela tine,
Ca bucinulu, ce canta in orele de diori;
Si-atinsa ca de farmecu intreg'a romanime,
Porni, urmandu indata cuventulu chiamatoriu!

Frumosa-e carier'a, pe care mergi nainte,
Ci afla lupte grele toti, cari pre ea-au calcatu;
Astfelu sî tu marite! cunun'a-ti stralucinte
De multe ori cu lacrimi amare o-ai udatu!

Că-ci aerulu prin aspre fortuni se curatiese;
Diamantul se probeza în focu consumatoriu;
Si-amorea nepetata prin ce se întăresce,
De nu prin lupta viua, prin focu decidiatoriu?!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Din fraged'a junia iubindu natiunea dulce,
In viscoalele grele ai statu neclatinatu ;
Tu-ai fostu, tu esci si astadi column'a, ce conduce,
Prin noptea 'ntunecosa poporul persecuatu !

Aten'a se maresce, si Spart'a e falosa
Cu bravii sei, ce 'n lupte cunune-au seceratu;
Cartaginea e mûndra cu ficele-i frumoase,
Cari pentru libertate maritu au sangeratu!*)

*) Matronele din Cartaginea s'au luptatu alaturea cu barbatii in contr'a ostirii lui Scipione; in urma inse acest'a reusi triumfatoriu.

Ci noi suntemu mai mândri spre-a nostre brave mame,
Cari pentru gintea scumpa crescú fii adeverați,
Cà-ci eca 'n pantier'a virtutii lorú romane,
Se 'nfrange uneltirea dusmanilorú turbati!

Naltia-ti-va ore gintea columna de marire?!
Virtutea nu-are lipsa de fragilu monumentu!
Unu spiretu mare 'n fapte nu 'nceta a traire,
Candu corpulu se scobore in recele mormentu!

Avé-vei si tu ast'a resplata meritata;
Trai-va alu teu nume, de ani ne'ntunecatu;
Si-analele natiunii voru enará odata:
In contra vicleniei ce lupte ai portatu!

Avemu o lupta inca, o lupta infocata,
Ca se potemu in urma eroicu triumfá;
Se nu lasi dar ca Moise natiunea ta amata,
Nainte pana 'n tier'a promisa ar intrá!,

Ci ca Epaminond'a se poti privi de facia
Mareti'a triumfare, ce tu o pregatesci;
Ca Simeon betranulu se vedi inca 'n vietia
A gintii mantuire, ce-atat'a o doresci!

(Vien'a. 1862.)

XIV.

La Vasiliu Jutiu*).

Candu dupa ceti'a noptii, luciulu sore-apare
In mant'a sa de purpuru, pre ceriulu fora nori;
Uscandu cu radie line lacrimile amare,
Ce versa-acestu poporu.

*) Numele lui Vasiliu Jutiu va fi cunoscutu onoratului publicu din primele sale incercari poetice, publicate in „Diorile Bihorului“ almanaculu societatii de leptura a jun. rom. din Oradea-mare, edatu la 1854. Mai tardiu fiindu tramisu l'a Rom'a, pentru invetia-rea studiiloru teologice, inspiratu de locurile sacre ale stramosiloru nostri, unde tota floricic'a tî vorbesce de eroi; unde tota petricic'a tî spune de bravurele romane, fece mai multe poesie, cari vedescu talentu poeticu, dintre cari vre doue sunt publicate in „Fenice“ almanaculu aceleiasi societati, edatu la 1867. Dorere! elu pare a fi parasitu campulu infloritu alu poesiei pentru totdeun'a.

Candu bardii lui intona cantari resunatorie,
Si imni de re'nviare intona pe 'ntrecutu:
De ce cà in acest'a momentu de serbatore
Tu singuru ai tacutu?!

Cei, cari posiedu in piepturi spiritu de poesia,
Schinteu'a ast'a sacra, estu focu domnedieescu;
Mi crede, cà-au in lume o nalta detoria:
Se cante pan' traiescu!

Oh nalta detoria! cu canturi esaltate
Amorea de virtute in animi a sedí;
Oh nobila chiamare! natiunii re'nviate
Cu lir'a a sierbí.

Candu nu ni dede ceriulu odoruri colosale,
Pe-altariele fumande a gintii se sacràmu;
O dulce poesia, o debila cantare
De ce se-i denegàmu?!

Pan' tote 'n ast'a lume se pierdu in seuitare,
Poetulu vietiesce de vecuri neumbritu;
Si-eternu vietiesce in canturile sale
Poporulu seu iubitu.

Traire-ar ore astadi ebraic'a natiune,
Candu nu-ar fi perenatu-o divinii sei profeti?!
Séu fire-ar Rom'a vechia asiá marita 'n' lume,
For' marii sei poeti?!

Si ce-ar fi Romani'a cu muntii sei de auru,
Ne-avendu pre Alesandri, Sionu, Bolintineanu?!
Si-Ardélulu cu-ale sale funtane de tesauru,
Ne-avendu pre Muresianu?!

Incorda-ti dara lir'a si pleca inainte
Pe urm'a gloriosa a cestoru bardi mariti;
Versandu schinteu'a sacra, ce pieptulu ti aprinde,
In imni insufletiti.

Mai mergi inca odata pe-a Romei vechi ruine,
Se plangi cu lacrimi calde trecutul gloriosu;
Mai versa inca-odata a Tibrului suspine
In viersulu teu gelosu!

Si intorcundu-ti pasii in tiera, te opresce
Pe pulberea strabuna alui Menumorutu;
Prin canturile tale in estu poporu sternesce
Virtutea din trecutu!

Candu nu ni dede ceriulu odoruri colosale,
Pe-altariele fumande a gintii se sacràmu;
O dulce poesia, o gelnica cantare
De ce se-i refusàmu?!
(Vien'a. 1862.)

XV.

Unu suspinu la anulu nou 1863.

Domne din naltîme! cauta cu 'ndurare
Spre-ale gîntii mele patimi milenare.

Cà-ci demultu i-e data, totu a suspină,
Sclava maltratata in mosi'a sa!

Fostu-a ea odata, fostu-a mare 'n lume,
Preste totu pamentulu resună-alu ei nume.

Fîii ei in lupte stă triumfatori,
Tremură dusmanulu de saget'a loru.

Unde-i este Domne! vechi'a stralucire?
Unde e acel'a tempu de fericire?

Ordele barbare, ce o-au navalitu,
Vechiele-i cunune tote le-au rapitu.

Ma nu'n lupta drepta, nu'n lupta egale,
Ci cu 'nsielatiune, cu negra tradare.

Focuri sî rapire, sila sî omoru
S'au latîtu ca mare dupa urm'a loru.

Satele natiunii, tote ruinate,
Mîndrele-i campie, tote despicate.

Junii sei cei nobili, cari o-au aperatu,
Sub palosiuri crude toti au sangeratu.

Fiicele-i captive pre tiermuri straine
Repetiau a maicei gelnice suspine.

Stranepot'a de-Erculi sî de semidiei,
Devenitu-a sclav'a pariiloru sei.

Principii ei falnici, cari odiniora
Prescrieau statute atâtoru popore,

Sub dusmane fere câtu tempu au gemutu!
Sarutandu sî man'a, care i-a batutu.

Ordele selbateci cum ne despoiara,
De-ale nostre drepturi, de a nostra tiera!

Ma sî santuariulu, sacrulu santuariu,
Cum l'a profanatu-lu crudulu de barbaru!

Popi de alta limba in templele sante
Insultau poporulu, ce li stă nainte.

Bune Domne! pana sî in cas'a ta
A trecutu de sclava dulce gintea mea!

Indesiertu chiamatu-a fratii, se-i ajute,
Nu a fostu in lume, cine se-o asculte.

Cum in gerulu noptii se palesce-unu crinu,
Astfeliu vieti'a-i trista vescediá 'n suspinu. . . .

Dupa-atâte plage si-asupriri crudele,
S'au curmatu adi ore patimele-i grele?!

Eca Bucurescii si-astadi cum gelescu,
Florile natiunii cum se vescediescu!

Din afar' dusmanii ca sî lupi veghieza,
Cum se-i stinga vietî'a, cum se mi o perdia.

Din laintru fîii prin machinatiuni
Pregatescu mormentulu dulcii lor natiuni.

Alin  -va ore anul  , care vine,
Ale ei necasuri, gelnice suspine?!
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Va ven   vr'unu Moise spre-a o mangai  ?
S  u mai are inca multu de a rabdă?

Domne! cauta-odata, cauta cu 'ndurare,
Spre-ale gintii mele patimi milenare.

F  , estu anu se-aduca vr'unu mantuitoriu,
Se scape de morte scumpulu meu poporu!

(Vien'a. 1863.)

XVI.

La mortea unei copile.

(Catarin'a Mihályi de Apsia † 25 Jan. 1863.)

Pe patulu celu de morte, plapand'a Catarina
Se usca ca o floare sub clim'a cea straina,
Cu ultim'a-i privire, doiosa salutandu
Parinti, frati, soriore, cari o privescu plangundu.

Astfeliu auriulu sore, candu dupa munti apune,
Tramite inca-o blanda privire peste lume;
Astfeliu o stea, ce cade din ceriulu nenoratu,
Saluta inca-odata pre socii, ce-a lasatu.

Remani! nu merge inca! parintii tristi suspina,
Nu ne lasá in gele, oh scumpa Catarina!
Remani! o roga fratii cu sufletu sangerandu,
Sororile o roga: nu merge-asiá curendu!

Megnire grea se-aduna pe a copilei frunte,
Precum se-aduna norii pe naltulu verfu de munte;
Sub gene-i schinteéza ochisiorii plangatori,
Ca doue stele-ascunse sub negrulu velu de nori.

Apoi cum curcubeulu pe ceriuri se intinde,
Unu zembetu linu se-incinge pe buzele-i morinde,
Si 'ncepe se sioptesca cu viersu tremuratori,
Par' cà e viersulu aurei, ce plange pintre flori:

Oh curma-ti tata, mama! doiosele suspine,
Oh frati! oh soriore! nu plangeti dupa mine;
Sentiu, lumea 'nsielatoria nu e locasiulu meu,
Dorinti'a me rapesce in ceriu la Domnedieu.

Si braci-mi se intinde cu-o pofta nefinita,
Se-ajunga acea tiera, de angeri locuita;
Pe plaiulu nemoririi, in paradisulu santu,
Sciu, nu-su doreri si lacrimi, ca-aicia pe pamentu.

Voi plangeti? ah nu plangeti! si 'n ceriu voi fi a voastra,
Nu va se curme mortea ferbinte-amorea nostra,
Asupra-ve ca angeru de padia voi veghiá,
Si pentru sortea voastra Dieimea voi rogá!

Si-acum mi dati pe urma o dulce sarutare,
Parinti, frati, soriore! mi dati o 'mbracisiare,
Cà-ci eca or'a bate, sî ceriulu s'a deschisu,
Dieimea dupa mine unu angeru a tramisu!

Aci dorerea-i curma cuventulu, — o zembire
I fuge peste buze, ca semnu de fericire,
Ca semnu de fericirea, ce Domnulu a gatitu
Fiintieloru curate, ce 'n lume l'au iubitu.

O sarutare dulce . . . o dulce 'mbracisiare . . .
Copil'a patiminda cu-o debila suscare
In braciele loru calde adorme liniscitu, . . .
Dar somnu-i e for' capetu, spre veci a adormitu!

O plangu parintii, fratii, sororile 'n tacere,
Cuventulu li inghiacia pe buze de dorere;
O plange tristu natiunea, cà-ci pe maternu-i sinu
Cu-o fica iubitoria ér' are mai pucinu.

O plange iasomi'a sî fraged'a viora,
Cà-ci au pierdutu in dens'a o dulce soriora;
Dar sciu cà se desfeta Treimea santa 'n ceriu
Cà-ci éra-i mai sosescce unu candidu angerelu!

(Vien'a. 1863.)

XVII.

Rogatiune.

Funtea nemorii, Domne-atotpotinte !
Catra tine sbora rug'a mea ferbinte ;
Potu strabate ore la marirea ta ?
Potu de tronu-ti splendidu a me-apropiá ?

Sunt, cari pentru auru si comore 'n lume,
Si-sierfescu onore, consciintia, nume ;
Si cu câtu mai multe bunuri au-inghititu,
Cu atât'a setea i arde mai cumplitu.

Altulu in mândri'a-i vana, ostasiesca,
E ferice, deca pote se luceasca
Cu cruci si cunune, ce le-a meritatu,
Candu in campulu luptei fratii si-a taiatu.

Pre-altii i desfeta filtrulu de amore,
Ale copilitiei buze zembitorie,
Cercandu pe-alu Junonei sinusioru placutu
Raiulu, ce prin negre vitiuri l'a pierdutu.

Bravulu francu doresce oste neinvinsa,
Anglulu ofta mare de nai, flote 'ncinsa;
Sî tiranulu cere, se pota 'nferá
In catusie grele bieta gintea sa. . . .

Io-su romanu ah Domne! nu ceru auru, nume,
Neci lucire plina de desiértatiune; —
De unu doru s' aprinde, si-arde pieptulu mieu:
Se se preamareasca santu numele teu!

Dà-mi Parinte dulce! anima ferbinte,
Sî in ea curate, nobili sentieminte;
Ca din totu spiretulu se te potu iubi,
Sî cu svave canturi glori'a a-ti marí.

Ci deca-mi ierti Domne! inca-o rogatiune,
Lasa fia ast'a pentru-a mea natiune;
Ah! ca pana dens'a va mai patimí,
Flori de bucuria nu-mi voru impupí!

Dar de voiu ajunge, se-o vedu fericita,
Cu ardore sacra de-ai sei fi iubita, —
Nu-mi remane numai unu ferbinte doru:
De-a ei lacrimi calde petrecutu se moriu!
(Vien'a. 1863.)

XVIII.

La mortea poetului Ioanu Vacarescu.

(† 15. Mart. 1863.)

Candu ne umilira armele barbare,
Si erá o peta numele romanu;
Candu strabun'a limba nu si-aflá scapare,
Numai in bordeiulu bietului tieranu:

Pe-ale Romaniei gelnice ruine,
Ca tramisu din ceriuri bardulu s'a-aretatu;
Si pan' gintea dulce se necá 'n suspine,
Imni de re'nviare bardulu i-a cantatu.

Viersulu lui sunatu-a candu ca hor'a lina,
Ce copil'a naltia 'n sacre serbatori;
Candu ca si unu murmuru de-apa cristalina,
Deca si-mena valulu peste petrisiori,

Dar' vediundu caderea gintii suspinande,
Sunetu de dorere lir'a-i a cantatu,
Tristu, ca sî megnirea mamei lacrimande,
Gelnicu, ca-alu orfanei vaietu desperatu.

Glori'a, amorea, bravii din morminte
Au jocalu pe lir'a bardului romanu;
Gintea nededata la-astfeliu de cuvinte,
Credea, cà-i plagund'a umbra-a lui Stefanu.

Dar la-a lui acente mîi se desceptara,
Cu strabun'a fala fruntile naltiandu;
Natiunalitatea re'nviatu-a éra,
Pe-unde *Vacarescu* a trecutu cantandu. . . .

Bardulu nu mai canta! gerulu mortii crude,
Ce-i atinse trupulu, vocea i-a necatu;
Plangerea-i doiosa nu se mai aude,
Pe-unde-odiniora dulce a sunatu.

Dar candu emisferiulu dormeca in pace,
Sî mîi ochi lumina pe ceriulu seninu,
De sub gli'a gropei, unde bardulu jace,
Se redica 'n aeru gemetu sî suspinu:

Ah romane! pana nu voru se 'ncunune
Templuri de cultura vechiulu teu pamentu;
Primulu cantaretiu alu gloriei strabune,
N'o se-si afle pace lina in mormentu!
(Vien'a. 1863.)

XIX.

Ingroparea osteniloru cadiuti pe Valea-Alba.

— 1484. —

De ce suna dob'a asiã cu 'ntristare?

Ce insemna ore gelnic'a-i cantare?

Ce va se vestesca sunu-i desperatu?

Pote se redica,

Cet'a inemica

Catra alu Suverei muru neaperatu?

Nu e, nu acest'a mersu de atacare,

Trist'a voce-a dobei chiama la 'ngropare,

Chiama la 'ngroparea braviloru osteani,

Cari in lupta-amara,

Pentru dulcea tiera,

Victime cadiura crudiloru osmani.

Lenga Valea-Alba pe-o campia lata,
 Ostea romanesca stà solenu gatata,
 In miediu se destinge marele Stefanu
 Deca-e totu soldatulu
 Naltu, frumosu ca bradulu,
 Elu e intre densii cedru din Libanu.

Inaintea ostii in gramadi s' ardica
 Trupuri secerate de-arm'a inemica,
 Ici uunu june, colo unu capu caruntîtu;
 Dulce Romania!
 Ei in batalia
 Pentru-a ta vietia vietia au sierfitu!

Geniulu Romaniei lacrimandu planeza
 De asupra loru, sî acvil'a-i umbreza
 Cu a sale falnici negre aripiori;
 Mame plangatorie,
 Pline de dorore,
 Implu atmosfer'a cu vaietulu loru.

Dob'a inceteza, ostea iea aminte,
 Si Stefanu incepe astfeliu se cuvinte:
 „De ce aste lacrimi? de ce-atâtu suspinu?

Plangeti pre-acei, carii
I pefugu contrarii,
Lacrimi și suspine loru li se cuvinu.

„Ma eroii ageri, ce in lupta pica,
Pan' braciulu loru diece din dusmani demica,
Demni sunt de corone, si 'ngroparea loru,
Treba ca se fia
Dî de bucuria,
Ce se nu-o conturbe vaietu plangatoriu.

„Astfelu fiii vostri 'n lupta sangerara,
Demni de alu loru nume, demni de a loru tiera,
Demni de braciulu vostru, care i-a portatu;
Ordele barbare
Fugu peste hotare, —
Mortea loru de morte patri'a-a scapatu.

„Nu se cade dara vaiuri plangatorie
Ca se profaneze ultim'a onore,
Ce estoru cadavre toti suntemu detori;
Nu lacrimi amare,
Imni de triumfare,
Se anuntie lumii brava mortea loru.“

„Tier'a e scapata“! mfi de voci sunara,
Mamele sunt mîndre, cà-ce i laptara,
Si-istori'a spune, cà 'ngroparea loru,
Fu o serbatore,
Ce cu sacra-ardore
O doresce si-astadi bravulu mieu poporu!

Dulce Romania! ale tale bracie,
Aretá-ni-arú inca fii bravi de vietia,
Unde este inse, unde unu romanu,
Se-i duca-a se bate
Pentru libertate?!
Ce tu plangi oh tiera?! plange pe Stefanu!
(Beiusiu. 1863.)

XX.

Cantecu contempuranu.

Ce pecatu ne pedepsește?
Ce blastemu ne asuprește?
Ce'a ce unulu redica,
Vine altulu și o strica?!

Au n'avemu unu scopu în lume?
Nu portâmu acel'asi nume?
Nume ce cu-a sa splendore
Opacesce-auriulu sore.

Au n'avemu o istoria?
O marire, o mândria?
Cà ni mama dulce, buna,
Rom'a vechia și strabuna!

Au n'avemu toti o oftare?
De ce arde micu și mare: —.
Gintea scumpa se traiesca,
Se traiesca, se 'nfloresca!

Se traiesca?! — Cà traiesce,
Biet'a-atunci numai sentiesce,
Candu d'in somnu-i greu trasare
La-ale nostre certe-amare.

Dar pe Dieulu preapotinte
Juruimu de adi nainte,
Vomu pasi toti pe-o carare, —
Pera castrele contrarie!

Limb'a face pre-o natiune;
Ce-e dar o constitutiune,
Fara limb'a natiunale?
Zedu, ce fundamentu nu are!

Nu-e romanu de omenia,
Demnu de a sa istoria,
Celu ce limb'a-si n'o vorbesce,
Si nu serie romanesc.

Nu-e romanu demnu de-a sa ginte,
Celu ce de-astadi inainte,
Nu voiesce a combate
Pentru-a gintii libertate.

Transilvania amata!
Calea drepta tu ne-arata,
Trei milioane sî mai bine
Cauta sperandu la tine.

Sî Banatu-ti va da mana;
Au putere-ar se remana,
Se nu merga inainte,
Candu lu chiama scump'a ginte?

Stramosiesc'a Bucovina,
Sî ea inca va se vîna,
Infratîrea se-o 'ncunune
Cu-ale ei sorori strabune.

Sî noi fii de-o mama, pe-unde
Crisiulu mena-a sale unde,
Vomu urmá voue 'n virtute,
Asiá Dieulu se ne-ajute!

Fratii mei! betranu si june,
Se 'ntonàmu o rogatiune:
Domnulu din ceriu se santiesca
Infratirea romanescă!

Ér tu brava preotîme!
Canta preste romanime,
Canta binecuventare
Dela santele altarie.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Veda lumea si se mire,
Ce potemu noi in unire;
Veda lumea 'nspaimentata,
Glori'a Romei renviata!

(Oradea-mare. 1863.)

XXI.**La mortea poetului Andreiu Muresianu.**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I.

Ce tipetu se-aude? ce vaiu de dorere
Cuteza se franga a noptii tacere?
E pote-o orfana pe patu de-agonía?
E pote captivulu, ce more 'n sclavia?

Si vaiulu totu cresce . . . totu cresce . . apoi pere;
Mii piepturi inghiacia de-o muta dorere.
Rogati-ve! — o ginte pre fiu-si gelesce,
Ce dintru naltime la dens'a privesce.

E tristu, se vedi mam'a doiosa cum plange
Pre fiulu seu unicu cu lacrimi de sange;
E tristu, candu remane unu pruncu mititelu,
Lipsitu de parinte, pe strate misieli.

E tristu, candu eroulu in lantiuri straine,
Departe de tiera apune 'n suspine;
Ci multu e mai gelnicu, o ginte candu plange
La grop'a maririi, ce fruntea-i incinge.

Tu sore de auru! in nori te ascunde,
Se nu vedi megnirea pe trist'a-ne frunte;
Poeti dela Milcovu si Tis'a 'mpreuna,
Dati mortului gintii onorea din urma!

Iertatu va fi ore, se 'ntorcu catra tine,
Si eu oh marite! a mele suspine?
Se spunu intre lacrimi, ce scumpu te-amu avutu?
Ce mare tesauru in tine-amu pierdutu?

Candu gintea mea dulce gema 'n agonia,
For' di de marire, di de bucuria,
Damnata se pera de crud'a ei sorte,
Fidelu tu veghiatu-ai la patu-i de morte.

Si pana ce altii 'n petreceri profane,
Uitau suferinti'a natiunii orfane;
Tu prin sarutare, si dulce cantare
Cercai se-i insufli vieti'a, ce n'are.

Cantasi-i de tiera, cantasi de virtute,
De tempuri mai brave, de glorii pierdute;
Vorbisi-i de ducii, ce lumea-au invinsu,
Plangundu eroismulu, ce 'n vene-i s'a stinsu.

Ca vulturulu liberu pe culmile nalte,
Sborá alu teu cantecu, sunandu libertate;
Natiunea trasare, si pleca nainte,
Pe unde-o conduce cantarea-ti potinte.

Dar lumea fu mica de spiretu-ti mare,
In ceriu si-au tier'a atari genii rare,
Pe unde-alu teu sufletu in sacr'a-i rapire,
Adese sboratu-a, notandu in marire.

Ah! pieptu-mi cum arde, sentirea-mi se stinge,
Unu cugetu terbilu me-apesa, me frange;
Eri inca te-audiramu cantandu pe pamentu,
Si-adi dormi for' vietia in negrulu mormentu.

Asia snt poetii ! Dieimea-i tramite
Profeti, se console natiuni asuprite ;
Finindu-si misiunea, momentul li bate,
Si trecu cu unu cantecu la eternitate.

Asiá-ai fostu tu brave ! tramisu la natiune,
Cu-o nalta chiamare, cu-o sacra misiune,
Finindu-ti misiunea cu fidelitate,
• Trecusi cu unu cantecu la eternitate.

Fiintie sublime ! din cet'a ceresca,
Voi angeri ! for' trupuri si peta lumesca,
Primiti cu iubire pre-acestu moritoriu,
E demnu a fi densulu in sacrulu vestu coru !

II.

Prin ce regiuni ascunse te-a dusu cumplit'a morte ?
Ce lume-e fericita in bracie se te porte ?
Ajunsu-ai ca orfanulu, gonitu pintre straini ?
Séu cà pe-amice piepturi tu fruntea ti inchini ?

Ce tiera pote-acuma pre tine se te-asculte?
Pre ce fiintie farmeci cu lir'a ta cea dulce?
Audi-vomu ore inca si noi frumosu-ti cantu?
Vení-vei ore inca vr'odata pe pamentu?

Adese mintea-mi astfeliu s'aventa catra tine,
Adese te rechiama doiosele-mi suspine;
Si-audindu in umbr'a serei o pasere cantandu,
Mi pare, cà-audu lir'a-ti gelosa resunandu.

Plapand'a paserica, candu tomn'a veschedita
Incepe-a rumpe frundi'a cu man'a sa palita,
Spre tieri mai caldurose iea sborulu seu usioru,
Se-aprinda animi noue cu cantulu seu sunoru.

Ai mersu si tu poete! lasatu-ai dupa tine
Striviti de grea dorere, in lacrimi si suspine,
Pre cei ce te iubira, pre cei ce te-adorau,
Si ca de-unu viersu profeticu de vocea ta-ascultau.

Dar candu reinfloresce frumos'a primavera,
Si paserea drumaria se reintorce éra;
Cà-o tainica dorintia o-atrage ne'ncetatu
La patri'a sa vechia, la cuibulu, ce-a lasatu.

Ah vina și tu brave! mai vina inca-odata,
Se vedi iubit'a-ti tier'a și gintea intristata,
Pe aripele gloriei, din paradisulu santu,
Descinde inca-odata, descinde pe pamentu!

Se-audimu inca odata acordulu lirei tale,
Cantandu virtute, tiera, si-amorea natiunale :
Și inainte pana spre veci ne-ai parasí,
Se mai potemu odata in faci'a ta privi!

Dar vai! nu te petrunde rogarea mea ferbinte,
Tu nu voiesci din ceriuri in lume a descinde;
Acolo fericirea și pacea ai aflatu,
Ce intre frati in lume in daru o-ai fostu cercatu.

Repausa dar! repausa oh sufletu preamarite!
Pe ale nemorii vâli purure 'nflorite,
Rogandu Dieimea nalta, se 'ntinda man'a sa
Natiunii, ce gelesce plangundu la grop'a ta.

(Oradea-mare. 1864.)

XXII.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Copil'a frumoșă.

Nu faci'a de-alabastru, nu perulu de metasa,
Ce'n bucle inretite pre umeri i se lasa,
Nu deseले sprancene, ce genele-i cununa,
Nu vocea 'ncantatoria, ce gratiosu resuna,
Nu ceriulu, ce straluce in mândru-i ochisioru,
Nu zembetulu, ce fuge pe buz'a ei usioru ;

Nu aste dau copilei frumsetia și onore,
Se fia-a sa talia ori câtu de 'ncantatoria ;
Candu sufletu-i e negru și anim'a petata,
Nu pote ca se fia frumoșă-atare feta.

Sub florea ce-amirosa sî ti-ride gratiosu,
Adeseori pandesce unu sierpe veninosu.

Frumosa e copil'a, candu Dieulu si-iubesce,
Precum iubesce-albin'a vior'a, ce 'nfloresce,
Candu crinulu innocintiei pe faci'a ei placuta,
Cu ros'a de pudore, ca sora se saruta,
Sî 'n ochii sei cei candidi, ca ceriulu celu seninu,
Se-oclinda curati'a, ce-o porta'n alu seu sinu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Frumosa e copil'a, candu sacr'a simpletate
Nu-o dà pe lucsulu falnicu, ce cresce in palate,
Candu umilinti'a ca si-o mantea de serbatore
Cu gratia se 'ntinde pe membrele-i usiore;
E umilitu, e simplu sî dalbulu crinisoru,
Sî totusi au nu-i densulu mai mîndru intre flori?

Frumosa e copil'a, candu anim'a-i curata,
De-a patimeloru grele fortune liberata,
Se-aprinde, flacareza de-o santa rogatiune,
Cerendu daru sî 'ndurare spre tiera sî natiune,
Cerendu daru sî 'ndurare spre cei ce-o au nutritu,
Sî semburulu credintiei in pieptu-i au seditu.

Frumosa e copil'a, candu nu e pretiu in lume,
Se-si venda consciinti'a, se-si venda alu seu nume;
Candu scie a destinge amorea nepetata
De marf'a de vendiare, de-amorea neiertata;
Cà-ci vai! ori ce clipita, trecuta in pecatu,
In scurtu va se-si resbune amaru sî 'nfricosiatu.

Frumosa e copil'a, candu sci' compatiminda,
Se 'mbracisie-o fintia, o anima gemenda;
Candu mic'a-i mana versa balsamu de mangaiare
Pe ranele acelui, ce plange for' sperare,
Sî-i resplatita, deca unu zembetu a diaritu,
Pe buz'a suferintiei, ce ea o-a recoritu.

Nu faci'a de-alabastru, nu perulu de metasa,
Ce'n bucle incretite pre umeri i se lasa,
Nu deseले sprancene, ce genele-i cununa,
Nu aste 'nfrumsetieza pre o copila juna.
Sub florea ce-amiroasa, sî ride gratiosu,
Adeseori pandesce unu sierpe veninosu.

Virtutea numai tinde frumsetia-adeverata,
Frumseti'a de virtute nu pere neci odata,

Neci iern'a betranetiei pre ea n'o vescediesce,
Cà'n veci remane juna, in veci ea infloresce;
Lasandu sorori, amice, sî tote pre pamentu,
Ea singura-o petrece din colo de mormentu!
(Oradea-mare. 1864.)

XXIII.**Intru o noapte viforosa.**
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Este-o noapte viforosa;
La feresta eu privescu,
Sî la tier'a mea doiosa
Ochii-mi ageru i tientescu.

Sî cum stau, sî cum privescu,
Grele chinuri me muncescu.

Ventulu bate cu mania
Peste agrii semenati;
Plange vale sî campia,
Stancele gemu pe Carpati. —

Dor' le-apesa-a ta dorere,
 Scumpa tiera-a gintii mele?

Grei nuori se-aduna, tota
 Bolt'a-in negru o 'nvelescu;
 Par' cà-su uriasi, ce nota
 Pe-oceanulu celu cerescu. —

Dor' suspinulu teu i mena,
 Dulce ginteaa mea / romana? University Library Cluj

Si 'n acést'a-intunecime,
 Ce te 'nsufla cu fiori,
 Peste ceriu cu rapedîme
 Sbora-unu fulgeru trecatoriu. —

Ore nu-e elu vre-o schintea,
 Din stravechia glori'a ta?

Pintre nuori câte-odata
 Lun'a scote fruntea sa;
 Ah! cum semenati la-olalta
 Patiminda ginteaa mea!

Par' cà-e palid'a ta facia
De sub velulu de tristetia!

Pieru nuorii, mîi de stele
Ardu pe ceriulu celu seninu;
Tempulu sterge-ori-ce dorere,
Ori-ce vaiu, ori-ce suspinu. —

Sterge-a Domnulu si-a ta gele,
Scumpa tier-a-a gintii mele!
(Oradea-mare. 1864.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XXIV. Psalmulu 136.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Departa de iubit'a tiera,
La riulu dela Babilonu,
Damnati la sierbitute-amara,
Sboràmu cu dorulu la Sionu;
 Si-ah plangemu tainicu sî gelimu
 Frumos'a tiera, ce-o dorimu.

Si ale nostre lire mute,
Ce-atātu de dulce au sunatu
In sinulu patriei pierdute,
Prin arbori verdi le-amu aternatu;
 Nu potu — in daru aru mai suná —
 Dorerea nostra-a mangaiá.

Ma crudii, cari for' indurare
In sierbitute ne-au portatu,
Rideau de gelea nostra mare,
Sî ne-inganau neincetatu:

Ce ve crutiati frumosulu tonu?
Cantati unu cantecu ca 'n Sionu!

Cum ar fî inse cu potintia
Spre imnuri a te-insufletî,
Candu vedi in doru sî 'n suferintia
Vieti'a-ti a se vescedî?

Sî a cantá vr'unu cantu divinuu,
In lantiuri, pe pamentu strainu?

Decumva m'asi uitá de tine,
Oh tiera santa! ce iubescu,
Si-asi incetá Ierusalime!
La tine doru-mi se tientescu;

Se uite Domnulu drept'a mea,
Se nu mai am virtute 'n ea!

Sî limb'a-mi faca-o a se prinde
De gingini, se nu potu cantá,

De nu-mi va stá totu înainte
Gelosa suvenirea ta;
Iubindu-te si-astfeliu, cum esci,
Peste-ori-ce desfetari lumesci.

Ah Domne, Domne! tiene minte
Pre Idumeii 'nfricosiati,
Cari la predarea urbii sante,
Strigau, urlau infuriati:
Surpati, surpati pana 'n temeiu,
Se pera chiaru si urm'a ei!

Si-ah ginte cruda, blastemata!
Ah Babilone ne'nduratu!
Haru! celui ce va se-ti resplata
Dorerea, ce ne-ai castigatu;
Si haru! celui ce va curmá
In sugatori sementi'a ta!
(Oradea-mare. 1865.)

XXV.

Meditatiune

BCU Cluj / Central University Library Cluj
la aniversari'a 24. a nascerii mele,
22. Novemb. 1865.

Este-o vechia, dara buna asemenare,
Cumca lumea-acést'a este ca si-o mare,
Marinariu pe dens'a omulu caletoriu ;
Cate stance,-abisuri, viscole turbate
Trebue se 'nfrunte, pana ce strabate
La alu fericirii malu inverditoriu !

Douedieci si patru scurte primavere,
Au pierdutu a sale dalbe floricele,
Decandu pe-ast'a cale si eu retecescu ;

Voiu ajunge ore tiermurea dorita?!
Séu cà nai'a-mi mica va cadé sdrobíta,
Igropandu cu sine totu, ce-acum dorescu?!

Candu pasii pe dens'a, nu sciam eu inca,
Cumca 'n sinu-i dorme stanca peste stanca,
Ce voru se-mi conturbe cursulu liniscitu;
Faci'a-i zembitoria nu-mi párea a spune,
Ca adese valuri, fulgere, fortune
Mena peste dens'a joculu loru cumplitu!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nai'a-mi mitutica cu usioratate
Naintá pe luciulu mării asiediate,
Astfeliu o aurora scurta-am implinitu;
Ceriulu vietiei mele plinu erá de stele,
Blande, luminoase; pare cà in ele
Radi'a fericirii mele-a stralucitu.

Intr'o ora inse, ora ominosa,
Apucatu de viscolu, observai cu groza
Scil'a sî Caribdea, ce me-amenintiá;
Dau se le incungiuru, de se pote inca,
Ah, tardîu! cu-unu tîpetu cadu isbitu de stanca, —
Nai'a-mi struncinata, fruntea-mi sangerá!

Astfelu sî a dou'a sî a treia ora. . . .
De-atunci inceputu-a sortea 'nsielatoria
Se me prigonesca pintre stanca,-abisu;
De-atunci orizontu-mi se 'nvescú in cetia,
Bucuri'a-mi dulce se schimbà 'n tristetia,
Sî in lacrimi dese fragedu-mi surisu!

Hah! sperare noua . . . colo din departe
Unu cantu de placere aerulu strabate,
Ce cu tonu de farmecu pare cà-mi dîcea:
Mena, mena 'n coce, de vrei reusire,
Aici te ascepta malu de fericire, —
Sî eu dau cu nai'a-mi mica 'n partea-acea.

Ma ce-a fostu acel'a?! cantecu de Sirene,
Svave, gratiose, dara multu violene,
Ce-amagescu in cale pre-omulu trecatoriu;
Le ajungu, le 'mbracisiu; vai! in locu de bracie
Calde, iubitorie, aflu numai ghiacia,
Aflu numai ghiacia, 'si-ah! me infioru!

Si acum, se 'ncungiuru relele 'pe mare,
Mi-am propusu a face ultim'a 'nceercare,
De-a o trece cu-aripi ca sî unu Icaru;

Vai! la ori ce proba, dintru înaltîme,
Recadiutu-am éra giosu in aduncime,
Giosu in aduncimea plina de amaru!

Se me luptu eu dara fora incetare?!
Se-mi vedu nimicita ori-sî-ce sperare?!
Vieti'a-mi inca juna se-o vedu vescedîndu!
Pieptu-mi fragedu lapta nobili sentieminte,
Dorulu me impinge totu mai înainte,
Si-ah cà pierdu totu pasulu, care-lu întreprindu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Si-acum la 'nceputulu carierei mele,
Éca-me 'n ruine, sub unu ceriu for' stele,
Dupa-atate patimi frantu sî amaritu;
Marea nu-mi promite locu de-adapostire,
Ceriulu fora stele neci o fericire,
Sentiu, *cà cere-odina braci-mi obositu!*

Ce feliu! eu si-odina? pan' inca sum june,
Pan' me 'nsufletiesce sacr'a relegiune?
Pan' rechiama braci-mi gintea, ce iubescu?
Eu sî for' vietia — vietia a-mi petrece?
Eu sî a descinde in mormentulu rece,
For' se vedu limanulu, care lu dorescu?

Lasiu e celu ce si-geme vietî'a in suspine,
Celu ce ca si Mariu plange pe ruine,
Candu la lupta, fapta, densulu e chiamatu;
Inainte naia! prin ori-ce fortune,
Malulu, ce nu pote se-lu ajunga-unu june,
Treba se-lu ajunga braciulu de barbatu!

(Oradea-mare. 1865.)

XXVI.

La romanii din Ardealu.

Ce stati plini de uimire? ce stati privind la ceriu?
Romani! ve 'nsufla spaima si-unu viscolu efemeru?
Pan' lasii for' vietia fricosi se pitulescu,
Eroii prin fortune la gloria pasiescu.

Curagiu! asiá de iute nu pere unu poporu,
Ce prin atâte probe trecú triumfatoriu;
Aflá-si-va caus'a santa luptacii sei eroi,
Au nu mai crescú *Barnutii* si astadi intre voi?

Amu fostu acum nu-odata ca tenerii 'n coptoriu,
Gemendu fora sperare in focu consumatoriu;
Cà-ci optsprediece sece, ce-asuprane-au sboratu,
In focu de suferintie amu arsu neincetatu!

Amu fostu sî ca Danile in pescerea de lei,
Hah! me 'nfioru sî astadî, candu socotescu la ei;
Cà-ci alianii nostri ca lei ne-au 'ncungiuratu,
De ghiarele loru crude adese-amu sangeratu!

Amu fostu sî ca sî Petru in temnitia, 'n catusi,
In tier'a nostra vechia for' mesa, for' culcusi;
Cà'n temnitia sî 'n grele catusi ne-au aruncatu,
Meschinele-Aprobate, ce dreptulu ne-au furatu!

Ma din coptoriu cu perulu neatinsu amu reusitu,
Sî dintre lei cu trupulu intregu ne-amu pomenitu,
Sî lantiurile grele, ce-atâtu ne-au ferecatu,
Pe campulu libertatii, la Blasiu le-amu scuturatu!

Ce stati dar in uimire! ce stati privindu la ceriu?
Romani! ve 'nsufla spaima sî-unu viscolu efemeru?
Pan' lasii for' vietia fricosi se pitulescu,
Eroii prin fortune la gloria pasiescu.

Curagiu! asiá de iute nu pere unu poporu,
Ce prin atâte probe trecú triumfatoriu;
Aflá-si-va caus'a santa luptacii sei eroi,
Au nu mai crescú *Barnutii* sî astadî intre voi?

(Oradea-mare. 1866.)

PROSA.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

O privire fugitiva preste literatur'a romana sî lips'a unei istorie critice a literaturei romane.

(Discursu rostitu cu ocasiunea adunarii generali a Asociatiunii transilvane, tîenute la Clusiu în 26—28 Augustu 1867).

I.

În faci'a adunarii generali a unei Asociațiuni ca a noastră, carea si-are. maretul scopu, de a respandî cultur'a și a naintă literatur'a poporului romanu, mi aducu aminte de cuvintele, ce le inspirase marelui Cichindealu înainte cu vreo 53 ani într'unu locu alu fabuleloru sale, amorea și zelulu seu natiunale: *Mintea! marita nația romanesca . . . mintea! candu te vei lumină cu invetiaturele . . . mai alesa nația na va fi pre pamentu inaintea ta.*"

Prea bine, prea frumosu ! Neci odata o tiera, neci odata unu poporu n'a fostu sî nu va fi mare, deca nu a ocrotitu sciintiele, deca nu a cultivatu artile, deca nu si-a avutu literatur'a sa natiunale !

Ferice dar de acelu poporu, la care s'au desvoltatu sî se nutrescu trebuintiele intielesuali; acel'a va deveni, trebue se devina mare; acel'a are dreptu la vietia, la rola istorica; are dreptu la laurulu nevesceditoriu alu nemoririi. Ferice de acelu poporu, care are *Shakespeari* sî *Corneilli*, *Schilleri* sî *Petrarci*, cari sî atunci, candu trupurile loru putredira de multu in sinulu gerosu alu pamentului, vestescu cu limba neperitoria marirea natiunii loru; cari sî atunci, candu insa-si natiunea loru si-termina rol'a activa pre scen'a lumii, — o pereneza in operele loru nemoritorie !

Dupa atâtea secle ne inchinamu sî adi cu reverintia suvenirii vechiloru romani, nu pentruca au gubernatu lumea de pe siepte coline, ci pentruca au avutu *Orati* sî *Ciceroni*. Incununamu cu nimbulu gloriei pre anticii elini, nu pentruca au sciutu reportá triumfuri pe campulu lupteloru sangerose, ci pentruca au creatu sî cultivatu sci-

intiele și artea, și au redicatu monuminte eterne geniului.

Si deca acést'a e asiá, apoi Dloru! e chiaru la locu întrebarea: cum stâmu ore noi cu sciintiele, cum stâmu cu literatur'a natiunale?! Ore acea vitia, ce porta cu mândria numele de „*romanu*,” viti'a latina, plantanta de Provedintia ca o insula in midiloculu oceanului eleminteloru straine, are ea dreptu, are ea titlu, a cuprinde locu la mes'a poporeloru mari?! Are ea dreptu, a sperá vietia și rola istorica; are ea titlu, a preține parte din nemorire?!

Respundu Dloru: da!

Numerosele nostre organe de publicitate, cari respandescu lumin'a in tote partile locuite de romani, multele produpturi literarie, ce le vedemu aparendu unulu dupa altulu in tote ramurile sciintieloru; institutele nostre de cultura, cari se redica superbe pe locurile mai nainte desierte; cele trei Asociatiuni ale nostre cu sororile lor din Romani'a, cari porta inainte flamur'a civilizatiunii; societatea literaria din Bucuresti, carea dupa despartire de secle intruní pentru prim'a

ora tote ramurile natiunii romane pre lenga altariulu culturei natiunali; au nu vestescu aceste mai potinte decâtu ori-ce cuvinte elocinti, cà natiunea, care facea se falsaia odiniora triumfatoriul stendariulu de lupta la *Valea-Alba* si *Calugareni*, astadi se inchina si ea ideeloru epoei noue si sierfesse sciintieloru!

Ei Dloru! dar pana ce ajunse ide'a la triumfu, pana ce se incaldira tote animele si se luminara tote mintile romane de radiele noue ale sorelui, pana atunci vai! câte picioare au sangeratu de petrele calii neamblate, câte frunti s'au scaldatu in valuri de sudori, si ah! câte bracie au cadiutu obosite sub sarcin'a operei grele!

Cà-ci romanulu, de si tractatu cu asprime de sorte, de si trebuia se veghieze vécuri intrege cu fruntea sangeranda si cu palosiulu in mana la hotarele tierei sale, ca se si-apere mosi'a, ca se si-scape esistinti'a politica natiunale; totusi langa *Mihai* si *Stefani* avea si *Cantemiri* si *Dositei*, cari prin lucrarile loru literarie intreteneau suvenirile strabune si perenau natiunea iubita. Asiá e! candu natiunalitatea romana pa-

rea pierduta in lupte cu dusmanii, — ea renascú in literatura!

II.

Dati-mi voia, Dloru! se aruncu o privire preste latulu campu, ce se numesce: *literatura romana*. Nu mi e scopulu, a face pe acestu campu o escursiune lunga, ostenitoria, cà-ci nu me ierta neci tempulu, de care dispunu, neci loculu, unde me afli. Voiu numai a indegetá ca prin trécatu la barbatii, cari asudara din tempu in tempu in cultivarea limbei natiunali; ci si dintre acestia mai vertosu la aceia, cari esceleza mai multu prin anticitatea loru, séu cari contribuira mai multu la in florirea literaturii si se naltiara mai susu preste contempuranii loru, lasandu de astadata la o parte séu abiá amintindu pre ceialalti, cari cursera pre ace'asi cale, cu asemenea zelu, dar cu mai pucinu sucesu.

Dloru! anim'a romana petrece bucurosu cu suvenirea stramosiloru iubiti. Animele nostre sunt romane, si se nu iubesc ele a petrece cu me-

mori'a aceluor bravi, cari au celu mai demnu titlu la recunoscinti'a posteritatii?!

Dar cine ar sci ore enará istori'a aceluor anime infrante, cari aruncate de pred'a flacarei nestinse, ce le rodea in tempuri critice, candu totulu parea amortiela, si-au sierfitu dî sî nopte, si-au sierfitu sanatatea sî odin'a intru cultivarea limbei, intru invetiarea sî luminarea natiunii?!

Deschideti-ve morminte intunecose! lasati se esa inca odata la vietia acei bravi, cari ne-au datu primele carti romane, cari au pusu fundamentulu la maretulu edificiu natiunale, ca se ne desfetâmu in trasurile lor nobile, ca se le schimbâmu cu flori noue cununele vescedite, ce le adorna fruntile marite.

Ci deca viersu-mi debilu nu strabate in adun-cimea morminteluor; nu ve fia greu, nu ve fia frica Dloru! a veni ensive cu mine sî a cautâ pucinu in giuru in lumea mortiloru, in marele cimiteriu, unde jace cenusi'a recita a anteluptatoriloru literaturei nostre.

Veniti, nu ve fia greu! Acolo jacu iubittii nostri. Veniti, nu ve fia frica! Ei dormu so-

mnulu eternu; nu i voru conturbá, nu i voru desceptá neci sioptele, neci suspinele nostre.

Dar ah! ce locu e acest'a?! Voiam se ve conducu Dloru! la loculul gloriilor nostre; asceptam se ve aratu maretiele monuminte, cari le eterniseza numele si vestescu posteritatii meritele lor neuitate. Si eta! cá nu dămu decâtu de nesce cruciulitie simple, cadiute si ele sub puterea nimicitoria a timpului. Nu ve mirati! ve rogu. Chiaru de pe acest'a i cunoscemu, cá sunt bravii nostri. Pre omenii mari si destinsi, pre lucratorii literaturii mai ace'asi sorte i ascepta la tote poporele. Unu *Camoens*, unu *Moreau*, unu *Gilbert*, sunt o trista adeverintia a cuvintelor mele. Si lucratorii spiretului secerara si la noi mai multa meseria decâtu cunune. *Costinu* more sub palosiulu calaului, *Scavinu* se invenina desperatu de traiu, si ceialalti moru mai toti necunoscuti, uitati, de multe ori persecutati.

„Trista resplătire celor ce si-sierfescu

„Vieti'a si odin'a gintii, ce iubescu!“

Dar in lips'a monumintelor maretie, fiacare cruciulitia de pe mormintele lor ne aduce aminte

câte o istoria; fiacare glia ne vorbesce de gloria.

III.

Ci se lasàm la o parte lamentarile tardie, se privimu in giuru.

Éca aci mormentulu betranului *Hurulu*. Cine a fostu acestu *Hurulu*! voru intrebá multi dintre on. mei ascultatori. *Hurulu* a fostu cancelariulu lui *Dragosiu*, domnulu Moldovei, carele a scrisu in secl. 14. o cronica, ca se arate evenimentele si modulu, cum se potú tiené si cum se luptà tier'a in contr'a gintiloru, cari o inundara, dupace se rupse de catra Rom'a cea tare. Elu a scrisu latinesce, dar cu anima, cu sentieminte romane. Vení apoi *Petru Clanau*, secretariulu lui *Stefanu celu mare*, carele cum insemna ensusi la calcâiulu acelei cronice, a scosu acelu isvodu de pe latinia si l'a scriptu cu man'a sa in tergu in Vaslui la 13. apr. 1494. a)

a) Vedi not. 1. la fin. disert.

Hurulu este acel'a, dela care dateza literatur'a nostra in intielesulu mai strinsu.

Dar cum! veti intreba pote cu mirare si nu fora cuventu; cum! se nu fia cultivatu romanii si mai nainte literere!? Musele se nu fia aflu ore intre romani adoratori si inainte de *Hurulu*?!

Dloru! ve marturisescu, eram pregatitu la acest'a reflexiune. Da! romanii au cultivatu literere, si musele au avutu inchinatorii sei pre parentulu romanu si inainte de *Hurulu*. Ensusi Hurulu adeveresce in introducerea cronice sale, ca o scrisse acea asiá, cum o afla scrisa din dilele betrane de *Arbure*, ducele campestru. *Gregoriu Urechia*, marele cronicariu din capetulu sec. 16. scrie in precuventarea sa la vietia domniloru Moldovei, ca „*nu numai isvodele nostre, ci si cartile straine am cercatu, ca se potemu afla adeverulu.*“ Cari isvode, adeca isvodele nostre moldo-romane, scrise pe scurtu, insemnau cele in-template dela inceputu pana la domnia lui *Petru Raresiu* (1527—1538 si 1540—1546) „*si s'au stinsu* — dice *Urechia* — *ca de aci inainte nu a mai scrisu nimene.*“

Asiá dara romanii au avutu scrietorii sei si nainte de *Hurulu*, cari au scrisu unii pote latinesce ca *Hurulu*, éra altii romanesce ca *Urechia*, insemnandu faptele natiunii, pentru de a le lasá eredité posteritatii. Cà-ci unde sunt eroi, unde sunt fapte eroice — si aceste la noi nu au lip-situ — acolo trebuie se fia si barbati, carii se le eterniseze! Ce mirare inse, deca in midiloculu lupteloru continue, romanii nu potura cugetá la pastrarea acestoru documente pretioase, si astfelu cadiura si ele viktima nimicirii, ca multe alte reminiscintie ale gloriei nostre strabune.^{a)} Chiaru operele scrietoriloru nostri din sec. 16—18, au nu jacura ele necunoscute, uitate in pulberea biblioteceloru pana mai alataeri, candu prin fatigele si scrutarile unoru bravi ai nostri devenira éra si averea, proprietatea publica a natiunii?!

Lenga *Hurulu* jacu osele lui *Luca Stroici*, numitu de comunu „*Lupulu*,” parintelui filologiei latine-romane, cum lu numesce neobositulu nostru *B. P. Hajdeu*. Barbatu nascutu cam pre la 1533—

a) Vedi not. 2. la fin. disert.

34 din familia înalta aristocratică, adaptat din tineretie la izvorul științelor, poartă sub siese domni ai Moldovei onorificul post de mare logofet. Ni-a rămas de la densul „*Oratiunea Domnului*” (Tatalu nostru), scrisă cu litere latine și purificată de barbarisme, carea o descoperi mai anu *Hajdeu* într-o carte polonă, intitulată: „*Corpulu legiloru polone, adunate de Stanislaw Sarnicki*” în Cracovia 1597. Facundă *Luca Stroici* cunoscîntia cu acestu enciclopedist polon și dorind a-i da o idee despre originea limbii noastre, i împărtăși rugămintea Domnului în limb'a română, scrisă cu vechile litere române și corectă în cuvintele, cari i se pareau străine. Cel mai vechiu monument al purismului limbii noastre și al scrierii ei cu litere latine române, însemnat atît în *privinti'a ortografiei*, carea și-o formă elu însuși pre bas'a etimologică, cu adunca petrunderă în firea limbii române, și carea pesterce în deplinătatea sa multe preținse sisteme ortografice de astăzi, p. e. elu serie: *ceriu, se fia voia ta* etc., cît și în *privinti'a stilului*, că-ci aflăm în densul și în den-

sulu mai antâiu nesuinti'a nobile, de a sterge din limb'a romana elementele straine, verite in ea prin usulu liturgicu alu limbei slavice. Asiá cetimu in densulu: *pane, ispita, mantuire* etc. in locu de *pita, nepaste, isbavesce* etc., cuvinte, ce le aflâmu inca in rogatiunile dominicali contemporane. E micu acestu documentu, ce e dreptu, stà abîá din câteva sîre; dar asiá câtu e de micu, ajunge celu pucinu cu unu dominiu mare, sî e de ajunsu a face numele lui *Luca Stroici* veneratu la tota posteritatea romana. ^{a)}

Sosimu acum la mormentulu lui *Gregoriu Urechia*, cronicariu moldavu din capetulu sec. 16., caruia, dupa cumu eschiama despre elu *Mironu Costinu*, singuru i-a fostu mila de acea tiera, se nu remana intru intunereculu nesciintiei, sî carele — dupa marturisirea sa — cetindu isvodele sî ale nostre sî cele straine, a aflatu capetulu sî incepatur'a mosiloru, de unde au isvoritu in tiera, sî s'au immultitu sî s'au latîtu, „*ca se nu se innece anii cei trecuti a tota tier'a, sî apoi se*

a) Vedi not. 3. la fin. disert.

nu se pota sci ce s'au facutu.“ Cronic'a lui respira din tote sîrele celu mai curatu patriotismu si zelulu celu mai inflacaratu pentru natiune. a)

Acolo jace si marea anima a lui *Mironu Costinu*, cronicariu din secl. 17. Elu erá pote primulu latinistu alu seclului seu; patriotu info-catu, carele vediendu cu dorere cum se impilá si se storcea tier'a prin biruri necumpetate, adeseori strigá catra domnulu Cantemiru la mesa: „*Mai desu cu pocharele Mari'a Ta si mai raru cu orenduelele* (de dare); *cà-i vre se-ti dai Mari'a Ta sama odata, si nu-i poté.*“ Elu apucà pen'a, se infrunte ocarele si basnele lui *Eustatie* logofetulu, lui *Simeonu* dascalulu si *Misailu* calugherulu, scrietori contemporani, cari denegrisera originea romana. *Se sparia* a incepe ostenele acést'a dupa atâtea vécuri dela descalecatulu de antáiu, dela Traianu, imperatulu Romului; a lasá éراسi nescrisu, cu mare ocara infundatu poporulu romanu dela o sama de scrietori — díce — *cà este animei dorere!* — Si elu a scrisu asiá pre-

a) Vedi not. 4. la fin. disert.

cum s'a intemplat, gata a „dă sama despre cele ce a scrisu.“^{a)}

E caracteristicu, că precum *Hurulu*, *Urechia*, asiă și *Mironu Costinu* și alții după ei, accentueza cu totu adinsulu în opurile lor *descendințăa noastră latină*. Pare că aru fi sentitu, că va veni tempulu, candu nu va fi vr'unu adeveru istoricu atacatu cu mai multa amaritiune, decâtu chiaru acest'a. Atunci nepotii se se pota provocă la consciințăa parinților, cari li-au premersu. *Cauta-te dar acum cetitoriule!* eschiamă *M. Costinu*, mândru de originea sa, și *privesce de unde esci, lapedandu dela tine celelalte basne, aște au însemnatu unii de tine . . . Nu numai numele acest'a (adece vlach-latinu) ci și dintr'altele te vei cunosce, obicejurile, firea și graiulu până astadi, că esci dreptu voloh, adece italianu și romleanu.*“

Asiă scriau stramosii nostri; asiă sustieneau ei în poporu suvenirile descendinței sale gloriose dela cuceritorii lumii. Și care fú resplat'a mare-

a) Vedi not. 5. la fin. disert.

lui patriotu?! Acusatu fora vina, fú silitu a-si plecă capulu sub palosiulu calaului sî a morí fora neci o sentintia premergatoria — ca martirulu patriei.

Lenga elu jace fiulu seu *Nicolau Costinu*, bravulu fiiu alu bravului parinte († 1712), care prin operele sale din mai multe ronduri si-castigà unu dreptu titlu la recunoscinti'a natiunii. ^{a)}

Se nu uitàmu a cercetá mormentulu zelosului natiunalistu, eruditului literatoriu sî principe *Demetriu Cantemiru* († 1723). Ei! cà panace domnii sî aristocratii altoru popore, indestuliti cu glori'a, ce li dede nascerea, resipiau tempulu in jocuri sî deprinderi nefolositorie, — la noi in-floriau *Cantemirii*, *Stroicii* sî *Costinescii*!

Cantemiru intielegea a portá chiaru asiá de bine pen'a, ca frenele guvernului. Primulu erudit a tota tier'a, sî pote a tota Europ'a pe acelu tempu, elu escelà in mai multe ramuri ale sciintieloru, dar mai multu de cātu in tote in ramulu istoricu. A scrisu romanesc, latinesc, grecesc,

a) Vedi not. 6. la fin. disert.

rusesce și turcesce, dar anim'a lui cea nobile a simțitu totu românesc. Nimene nu a scrisu cu mai mare iubire pentru romani, decâtu densulu, cum dovedesce: „*Istori'a Daciei vechie și noue*,“ „*Desrierea Moldovei*“ și alte opuri ale sale.^{a)}

Dar alu cui e acelu monumentu fora semnu, fora nume?! Acolo jace exemplariulu vorbirii retorice, *necrologistulu lui Stefanu* celu mare, alu carui nume, dorere, ni-lu retace istori'a, carele cu multu dupa mortea acelu Domnu erou, lu plange cu anim'a unui adevratu patriotu, și vedindu cum se rarescu, cum pieru datinele sacre ale strabuniloru, bagu sama sub domnirea fanariotiloru — eschiama in necrologulu seu cu gura de auru:

„*Oh obicei de auru! ore-ti mai veni vre odata?! Ore ati fostu numai și ati trecut, lasandu-ne noue numai o amara aducere aminte de voi?! Atât'a-e de dulce dreptatea la o stăpanire, și atât'a-e strembatatea de amara, încâtu noi dupa atâte vécuri plangemu pre unu domnu*

a) Vedi not. 7. la fin. disert.

dreptu.“ Pucinele cuvinte, ce le producemu aci, au nu sunt ele de ajunsu a spune, ce fiu a avutu natiunea in numitulu necrologistu?!^{a)}

Si acum versandu o lacrima de pietate pre mormintele, unde jacu *Acsentiu Uricariulu*, *Nicolau Mustea*, *Ioanu Neculcea*, *Ioane Canta*, *Radu Greceanu*, *Radu Popescu* si altii renumiti cronicari si istorici moldo-romani din secl. 18.^{b)} se ne oprimu pentru o clipita la mormentulu, ce acopere cenusi'a lui *Enache Cogalniceanu*^{c)} (1777) eroldulu de pe urma alu cetatii natiunali in Moldo-Romania, cum lu numesce eruditulu nostru *Urechia Alesandrescu* in clasiculu seu discursu despre „*cronicarii romani.*“ Candu elu va depune trombet'a sa, — aceste elocinti cuvinte le imprumutamu din amintitulu discursu — cetatea va fi devastata; dar sunetulu seu va fi desceptatu ecourile carpatice, unde se voru redica noi eroldi.

Dloru! a fostu tempu, tempu indelungatu,

a) Vedi not. 8. la fin. disert. b) Vedi not. 9. la fin. disert. c) Vedi not. 10. la fin. disert.

candu istori'a romana traiá numai in gur'a lautariloru nostri, cari, cum ne marturisesce *M. Costinu* — pana sî pre tempulu seu erau „*la mesele domniloru, cantandu cantecele domniloru trecuti, cu nume bunu sî cu laud'a celoru buni, éra cu ocar'a celoru rei sî cumpliti.*“ a)

Lautarii sustienura faptele stramosiloru, pance venira tramisii provedintiei, se le consemne intr'unu modu mai demnu, sî consemnate se le lase drepta ereditate urmatoriloru. Acesti tramisi ai provedintiei au fostu: *cronicarii romani*.

Petru Clanau, secretariulu lui *Stefanu* celu mare, traducundu cronic'a lui *Hurulu*, in epilogulu ce lu face la acelu opu, eschiamu plinu de recunoscintia catra *Hurulu*: „*Domnedieu pomenescu-lu, cà ne lasà scire de betranele datine ale mosîei nostre!*“

Nainte de a ne despartî Dloru! de umbrele sacre ale cronicariloru nostri, se le oràmu sî noi din adunculu animei fericire sî odina eterna, suspinandu cu *P. Clanau*: „*Domnedieu pomenescu-i,*

a) Vedi not. 11. la fin. disert.

cà ne lasara scire de datinele vechie ale patriei, ale natiunii nostre!" — — Da! Pomenesca-i, pomenesca-i Ddieu! sî oh! sante, oh! binecuvântate se fia la tota posteritatea acele pagine, cari au descinsu la noi peste atâte sece, ca marturiile gloriei sî ale suferintieloru nostre; sante, binecuvântate se fia cartile, cari sunt limb'a, sunt scrisorea stramosiloru nostri.

IV.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Sî acum se ne intorcemu privirea intr'alta parte . . . Eca aci unu altu siru de morminte! Acolo jacu venerandii sierbi ai altariului, cari cu iubirea natiunii in pieptu, cu ochii pe S. Cruce, lucrau a desceptá sî a luminá poporulu prin invetiaturele maretie ale Evangheliei.

Doze sute de ani sunà limb'a slavica in bisericele romane. Doze sute de ani trecú de straniu romanulu chiaru sî in cas'a lui Ddieu. Doze sute de ani:

„Popi de alta limba in templele sante,
Insultau poporulu, ce li stá nainte.“

Panace in urma Provedinti'a domnedieesca scose natiunea din acést'a stare ticalosa, intr'unu modu demnu de mirare. Publiculu, naintea caruia vorbescu, me va dispensá de a repeti ací fapte istorice totororu cunoscute. ^{a)}

Dar unde sunt alesii, cari se telcuesca poporului invetiaturele ddieesci in limb'a parintiloru sei?! Atari alesi nu lipsira la romani neci chiaru pe tempulu, candu limb'a slavica usurpá la altarie dreptulu sí loculu celei romane.

Priviti acolo la acele patru morminte parasite! Acolo jacu patru capete incoronate, patru archierei romani: *Mihailu Tordasi*, Episcopulu Transilvaniei din sec. 16., candu inca totulu erá nadusítu de slavismu, carele cu alti conlucratori ai sei, *vediendu cu dorere* — precum díce intr'unu locu — *cum tote limbele au sí inflorescu intru cuvintele maretie ale lui Ddieu, numai romanii nu au pe limb'a loru acele cuvinte, a tradusu Bibli'a de Orastia (1581).* ^{b)} *Teodoru Vestemianu*

a) Vedi not. 12. la fin. disert. b) Vedi not. 13. la fin. disert.

metrop. Romaniei din secl. 17., carele explica cele *siepte taine*, si prefrige o precuventare inaltiatoria de anima la *Liturgi'a de Búcuresci* din 1680. *Barlaam* metrop. Moldovei din secl. 17., carele rapesce pen'a spre a scuti turm'a credintiosa de veninulu calvinismului, ce o amenintiá prin catechismulu Racoltianu; ^{a)} si *Dositeiu* metrop. Moldovei totu din scel. 17., unulu din cei mai inflacarati natiunalisti si din cei mai mari scrietori, carele daruindu limbei romane multe carti basericesci, mai apuca lir'a si face a suná la urechiele nepotiloru lui Traianu, in viersuri dulci, armoniose, divinii psalmi ai marelui profetu *Davidu*. Viersuri, cari le cetimu dupa atá'ta tempu si astadi cu placere. ^{b)}

In giurulu acestoru zelosi archierei, ca fii in giurulu parintiloru, jace *Coresi* diaconulu cu socii sei transilvani, scrietori din secl. 16. si 17. numiti si nenumiti, ^{c)} despre cari are se tracteze mai pe largu istori'a literaturiei, toti natiunalisti

a) Vedi not. 14. la fin. disert. b) Vedi not. 15. la fin. disert. c) Vedi not. 16. la fin. disert.

mari, cari convinși cum dăce *Popa Ioane* în „*Sicriulu seu de auru*“ (1683), că e lipsa de cuventulu lui Dumnezeu, ca și de lumina în casa în timpul de noapte, și vedindu, că lipsă a acestui în poporul nostru până într-atât a ajuns, cătu cele mandate de Dumnezeu mai toate au venit întruitare, — prin traducerea cartilor bisericești și prin lucrarea altor opuri religioase tienteau a nobilită animile și a lumina mințile române cu doctrinele mantuitoare și sante ale Evangheliei lui Cristos.

De și aceste opere sunt de un cercu mai restrinsu, decât operele cronicarilor noștri, ele desceptă totuși superbia sacra în animă fiăcarui român, convingundu-lu, că limbă ce o vorbim astăzi, e limbă stramosilor noștri, limbă românească, care — ce e dreptu — pe atunci amblă numai în sumanu, era astăzi în vestminte de salone! La acestui cultivare și polire a limbei naționali și ei au conferitu, și au conferitu multu, forte multu.^{a)} Deci binecuvântata se fă cenșă

a) Vedi not. 17. la fin. disert.

loru! Binecuventata se fia memori'a loru din generatiune in generatiune!

V.

Enache Cogalniceanu, eroldulu de pe urma alu cetatii natiunali in Moldo-Romania, a depusu trombet'a sa . . . Fanariotii prefacusera pamentulu moldo-romanu in vetra de suspine si doreri. Numele de *romanu* deveni unu nume de batjocura, aruncatu in faci'a tieranului impilatu. Patricii romani, afora de pucini, intreceau in infamia pre fanariotii straini. Natiunea jacea aduncita in abisulu nefericirii; musele se imbracara in doliu — si amutira de dorere!^{a)}

Ci pen'a cadiuta din manele scrietoriloru moldo-romani o iea *Ardealulu*, acest'a frumosa dar nefericita patria romana, unde romanii pe acelu tempu erau inca numai tolerati *usque ad beneplacitum* usurpatoriloru nedrepti. Aristocratii

a) Vedi not. 18. la fin. disert.

nostri lipindu-se de sistem'a guvernamentale ce domniá, si castigandu-si diregatorie, ranguri si titluri stralucite, se rosinau de poporul, din care s'au nascutu si se lapedau de datinele si limb'a stramosiesca a natiunii.^{a)} — Dar unde e pericolulu mai mare, acolo e mai aproape Ddieu! — *si potinte e Ddieu a sterni si din petre fi de ai lui Traianu! . . .*

Ddieu a disu: se fia! — si s'a facutu! Ce s'a facutu? S'a facutu *Ardealulu* isvoru de lumina si cultura pentru tota romanimea, s'a facutu léganulu literaturii romane moderne . . . „*Dar fratiloru romani!*“ — eschiamo veteranulu *Eliade* in precuventarea la Fabulele lui *Cichindealu* — *mari barbati au esitu dintre voi din colo de Carpati . . . Maioru, Sincai, Clein, toti au fostu sierf'a inchinarii lor intru sierbirea natiunii, si mortea lor pote fi o vecinica doveda a naltei lor misiuni!*“

Asiá este Dloru! Candu erá intunereculu mai mare in tota romanimea, candu parea cá

a) Vedi not. 19. la fin. disert.

sună acum or'a fatală a morții, după sfatul prea sântu alu întieptiunii domnedieesci, *Rom'a*, lăganulu nostru, chiamă și primii cu bucuria pre câti-va teneri romani ardeleni în brăciile sale,^{a)} ca se i crească, se i cultiveze în folosulu națiunii. — Privirea marelilor monuminte ale stramosilor au stărnit în ei suvenirile străbune și au desceptat în ei conștiința demnității naționale; și întorcându la vetrele părintești, au luminat prin operele lor memoritorie națiunea întreagă, și au pus fundamentulu literaturii noastre mai noue. Învățăceii acestor'a s'au împrăștiat ca Apostolii, predicându învierea în toate părțile; ba au trecut și la frații noștri de peste Carpați, ca se arunce și acolo sămânța naționalității.

Cine se nu găsească, Dilor! că vorbesc aici despre *Sîncăi*, *Miculu*, (*Cleîn*) și *Maiores*? Acești trei mari Apostoli, a caror voce potîntă provocă la viața o națiune, ce părea amărîtă pentru totdeauna.

Sîncăi, memoritoriulu *Sîncăi*! De teneru în-

a) Vedi not. 20. la fin. disert.

ca, elu concepú gigantic'a idea de a scrie „*Cronic'a totororur romanilorur*.“ Treidieci de ani, in midiloculu persecutiuniloru amare, lucrà elu necontenitu la marea sa opera, cercetandu tote bibliotecele din Rom'a, cele mai multe bibliotece publice si private din Austri'a, si adunandu cu diligintia neobosita documentele privitorie la intemplantile natiunii sale. Altulu cadea pote ostenitu, descuragiatu la midiloculu calii, dar marele seu sufletu nu se lasa sparià de stavilele, ce-lu intempinau. Anii trecu, maretulu opu e gat'a . . . „*Opus igne, autor patibulo dignus!*“ (Opulu e demnu de focu, autoriulu de spandiuratori!) — suna sentinti'a teribile a censoriului magiaru — *Sincai* neci acum nu despara. — A pierdutu tote, patroni, amici, avere, . . . dar mai are inca doi desagi; chiaru destulu, ca se i scutesca nemoriatoriulu opu pana la tempuri mai fericite. In acesti desagi portà elu pe umerii sei glori'a natiunii, avendu datina a dice cu consciinti'a deplina a marelui lucru ce a facutu: „*In hoc fetus meus est, in quo post fata glorificabor; si non pudet fecisse, nec portase pudebit.*“ (In acesti

desagi e opulu mieu, in care voiui fi preamaritu dupa morte, deca nu mi e rosine cà l'am facutu, nu mi va fi rosine neci cà l'am portatu). Presentiulu seu profeticu s'a implinitu; cronic'a lui, abstragundu dela defepturile, cari se potu esplicá usioru din vieti'a lui multu agitata, e celu mai pretiosu opu a tota literatur'a romana, si numele *Sîncai* adorat de tota natiunea. Nu mai pucinu pretiu are si *colectiunea lui de documinte*, ce se pastreza in bibliotec'a diecesei rom. de Oradea-mare, carea pusa in ordine si edata ar face unu sierbitiu mare istoriei romane. — Mare meritu si-a castigatu *Sîncai* si ca filologu, cà-ci prin opulu seu: „*Elementa Linguae Daco-Romanae*“ (Budae 1805), puse fundamentulu filologiei romane moderne. ^{a)}

Cu elu a sudatu si cu elu dorme acum amicu, consodalulu seu, fecundulu, nefatigabilulu *Miculu*, (*Clein*) calugerulu, care cu ingeniulu seu raru imbracisia mai tote ramurile sciintieloru, teologi'a, filosofi'a, istori'a, filologi'a. „*Bi-*

a) Vedi not. 21. la fin. disert.

bli'a santa," tradusa tota din evreesce si grecesce (Blasiu 1795). „*Teologia morale*“ (1796). „*Brevis notitia historiae Valachorum ab origine gentis usque sec. XVII.*“ „*Istori'a din Ardealu, Tier'ar omanesca si Moldova*," si celealalte, din cari multe neci pana astadi n'au vediutu lumin'a, sunt totu atate documente ale inaltei sale erudi-tiuni, ale zelului seu neobositu, si ale iubirii sale catra natiune. — Elu a inceputu si *Dictio-nariulu de Bud'a*, primul opu de feliulu acest'a in literatur'a romana.^{a)}

Cu *Sincal*, cu *Miculu* jace acum si zelosulu *P. Maioru*, care a portatu dispute invingatorie in contra totororor acelor'a, cari denegau descendin-ti'a nostra dela coloniele traiane. Elu a desce-ptatu si a intemeiatu intre romani mai multu de-catu ori care altulu consciinti'a despre adeverat'a loru origine, ca sunt adeverati nepoti ai vechi-loru romani si limb'a loru e limb'a poporale, ce suna odiniora pe pamentulu Italiei in gur'a celui mai potinfe poporu alu lumii. Scriptele lui de o

a) Vedi not. 22. la fin. disert.

natura polemica provocara o adeverata revolutiune in lumea literaria romana si sternira in romani interesulu, dorulu de cetire. — Frumosu dice despre elu copiosulu nostru *Eliade*: „*Istori'a pentru inceputulu Romaniloru a fericitului P. Maioru a fostu unu feliu de toiagu alu lui Moise, prin care despicandu marea de intunecutu, ce tiea pre romani, i facu se treca dincolo de Egiptulu mintiuniloru si se cunosca adeveratulu loru inceputu!*“

Predicele lui au fostu tempu indelungatu uniculu museu alu preotiloru romani spre cultivarea loru in arta oratorica basericesca. „*Istoria lui basericesca*“ pe lenga tote defepturile, are meritulu nedisputabile, de a fi asternutu temeiu la o istoria mai deplina a basericei romane. — A lucratu multu si la *Dictionariulu de Buda* inceputu prin *Miculu*, deducudu radecin'a cuvintelor si prefigundu-i in frunte unu tractatu despre limb'a romana (*Ortographia romana una cum clavi etc.*), in care mai vertosu natura vocaliloru si a consunantiloru se afla desfasiurata cu multa eruditiune; si unu *Dialogu pentru inceputulu*

limbei romane, scrisu interesantu sî cu multu adeveru. Preste totu din scriptele lui respira pre-todindene cele mai inflacarate sentieminte religi-ose sî natiionali. a)

Sî cine se nu se inchine cu reverintia umbrei marelui *Cichindealu*, care acum pe la anulu 1814 strigá romaniloru: „*Se fimu noi toti romanii un'a, nu e aci grecu séu latinu, unitu séu ne-unitu, un'a teba se fia natî'a romanesca!*“ Dloru! urescu din adunculu sufletului indiferentismulu religionariu, sum mîndru de a tiene cu totu sufletulu la relegiunea mea; ci deca vitregimea tempului a facutu, ca se fimu despartiti, sî se lucrâmu pana astadi pe terenulu basericescu in doue tabere contrarie; ce ne opresce ore de a fî solidari in tote acele, cari nu atingu relegiunea? — ce mare, ce nobile anima a trebuitu se aiba dar acelu barbatu, care cu privire la afacerile natiionali acum inainte cu 53 de ani strigá natiunii: „*nu e aici unitu séu neunitu; un'a treba se fia natî'a romanesca!*“ . . . *Cichindealu* s'a ilustratu prin

a) Vedi not. 23. la fin. disert.

diverse opere teologice și pedagogice, a escelatu mai multu inse prin *Fabulele* sale edate a dou'a ora de *Eliade*, scrise într'o limba, pe câtu se putea pe atunci de coresa și generale, despre cari cu mirare eschiama acel'asi *Eliade* și dîce : „*Fabulele lui Cichindealu potu fi pentru romani totdeun'a tablele legii aduse in desiertu. — Filosofia, relegiune, morala, tote le afla romanii in ele.*“ ^{a)}

Veniti acum se punemu o florica de recunoscintia pe mormentulu nemoritoriului *Georgiu Lazaru*, carele parasindu patri'a sa natale, trecu la Bucuresti, pentru de a fi regeneratoriulu Romaniei. Acolo prin boiariulu Balaceanu, care mai scia inca senti romanesce in acelu tempu de degenerare natiunale, midiloci la guvernul a se redica in ruinele Stului *Sava* o scola natiunale de teologia și filosofia; și *Lazaru* fu numitu (1818) *dascalu de bogoslovia* — cum se dicea pe timpurile acele — și de *ingineria*. Elu tienea cursurile sale in limb'a natiunale intr'unu tempu,

a) Vedi not. 24. la fin. disert.

candulu totulu erá decadintia, candu in baserica preotii si cantorii aveau fala a sierbí in limba straina ; candu judecatori'a, administratiunea curgea in limba straina. — A avutu mai multe opere manuscripte, meritulu seu adevveratu inse este, cà elu creà prim'a ora la romani o limba pentru scole, si cà amestecandu in studiulu sciintieloru suvenirea vechiei patrie si a vechiloru stramosi, fece cunoscuta scolariloru originea loru romana, si i indemná la iubirea si cultivarea limbei natiunali. In cursu de câti-va ani elu si-formà vr'o 20 de invetiacei plini de entusiasmu, — între cari si *Eliade*, — cari se respandira in tote partile, latîndu lumin'a si cultur'a între romani. — Romani'a detoresce bravului Lazaru renasce-re sa. a)

Se punemu o sarutare ferbinte si pe modest'a cruce a poetului *Ioanu Vacarescu*, pe care abiá inainte cu câti-va ani lu-petrecuramu la locasiulu eternu între lacrimile natiunii. Dupa nemoritoriulu *Dositeiu*, elu e primulu poetu romanu,

a) Vedi not. 25. la fin. disert.

care merita atentiune, și care nu fora meritul
porta frumosul nume de *parintele poeziei române*.
— A cântat amorea, poezia, primăverea,
gloriile pierdute. — Și când cânta naționalismul,
parea că aude umbră plângândă a lui
Stefanu pe ruinele mucedite ale patriei căzute.
— Avem de la densul și nesce *observațiuni*
asupra gramaticii române, cari au ajuns două
ediciuni (1787 și 1804). Suflul său românesc
se reflectă frumos în acele versuri simple, dar
insuflite, ce le preface la două ediciuni a
gramaticii sale:

„Urmasilor mei Vacaresci,
Lasă vouă mătine,
Crescerea limbii române
Și a patriei iubire.“

Cuvinte sante, cari nu aru trebui să lipsesca
din testamentul neci unui părinte român! Așa
sentia, așa scria *Vacaresculu*.^{a)}

Sborul îmbucurător și cel dădă nesce
barbati ca acestia limbii și literaturii naționale,

a) Vedi not. 26. la fin. disert.

erá din di in di mai evidente. Literatur'a romana, care pana aci afara de opere teologice, istorice si gramatice, cele mai necesarie la o natiune, — abia potea se arate alte proeducturi, se falia acum cu lucratori respectati in tote ramurile, atatu in cele beletristice, catu si in cele ale sciintieloru.^{a)} — — Natiunea incepú a se interesá totu mai tare de binele seu spirituale si a senti, cá numai prin literatur'a natiunale pote pune fundamentulu unui venitoriu mai fericitu, ce lu merita cu dreptu cuventu dupa atate suferintie. Da, romanulu potinte, gloriosu odiniora in campulu lupteloru, trebuia se devina acum potinte, mare in literatura! . . .

VI.

Sincai, Miculu (Clein), Maioru, Cichindealu, Lazaru, Vacarescu si contemporanii lor, cari au asudatu pe o cale cu densii, au pusu dara fundamentulu la literatur'a si cultur'a natiunale moderna. Pre umerii lor ne amu suitu, unde

a) Vedi not. 27. la fin. disert.

astadi ne privescu cu respectu poporele Europei.
Ci Dloru :

„Ils ne sont plus, laissons en paix leur cendre,
Ils sont tous morts pour vous défendre!“

Asiá canta poetulu francu, si cu elu asiá suspinu si eu pe mormentele acestoru bravi. Ah! ei nu mai suntu astadi, se lasàmu in pace cenusi'a loru; ei au moritu cu totii ca luptacii, ca martirii esistentiei nostre.

Dar erà ore cu potintia, ca nescé esemple ca aceste se nu provoche rezultatele cele mai imbelsiugate? „*Sanguis martyrum semen christianorum!*“ eschiama *Tertulianu*. Si cenusi'a acestoru mariti, cari au moritu ca totu atàtia martiri ai causei natiunali, potea ore se nu se prefaca in sementi'a cea mai fructuitoria, din care se resara florile cele mai frumoase ale literaturii nostre?

Apunendu ei s'au ivitu altii, cari apucandu stendariulu cadiutu din manele loru, l'au portatu inainte cu gloria si l'au condusu la triumfu. Si acum ve pregatiti, Dloru! a vedé unu lucru mai maretiu. Arborele literaturii nostre se întinde din

ce în ce, ramurile-i se îngroșia și se redica superbu către ceriu.

Cu câtu spiretulu vietiei natiunali, reinviatu și la noi cu capetulu seclului trecut, prinse rădecine mai poterice, cu atât'a și literatur'a noastră luă dimensiuni mai imbucuratorie. Ea, care în periodulu trecut eră încă obiectulu grigiloru numai a unoru invetiați, deveni acumă caus'a natiunii întregi. Acvisitiunile pretioase, ce le castigara pe terenulu politicu-natiunale atâtu romanii de peste Carpați sub unii domni pamenteni, câtu și cei din coce de Carpați sub presiunea noueloru idee europene, nu poteau se nu eserceze influinti'a cea mai favorabile și asupra desvoltării științieloru în limb'a română. Unu semnu alu epocii noue, ce se deschidea pentru literatur'a natiunale, fú urdirea, rapedea latire și înflorire a *presei române periodice*. După încercările nereușite ale lui *Racoccea* la a. 1817, ale lui *Carcalechi* la a. 1822 în Buda, ale lui *C. Rosetti*, la 1825 în Lipsia*) și ale lui *Eliade* la 1827

*) Asiá dice „Foi'a pentru minte“ din 1851.

in *Moldova*, de a incepe o foia romana; la 1828*) doue diurnale romane aparura mai de odata: „*Albin'a romana*“ de *Asachi* si „*Curierulu romanu*“ de *Eliade*, anuntiandu apropiarea erei noue pe orizonulu coloniei romane. Dupa acést'a diurnalistic'a romana propasi cu pasi gigantici in tote provinciele romane.

Asiá afara de „*Albin'a rom.*“, care tienú pana la 1850, prefacundu-se atunci in „*Gazet'a de Moldova*“ si afara de „*Curierulu romanu*“, care incetà la 1848, adeca dupa vietia de 20 ani, vedemu aparendu dupa olalta in **Romani'a**: *Museulu*, *Gazet'a teatrului*, *Curiosulu*, *Romani'a* (de siese ori pe septemana), *Curierulu de ambe secse*, care luà o mare autoritate in lumea literaria, *Magazinulu istoricu*, care versà multa lumina peste istori'a romana politica, basericesca si literaria etc.; in **Moldov'a**: *Alaut'a romana*,

Éra „*Daci'a literaria*“ din 1840 dice, cà acést'a incercare s'a facutn mai târdîu la 1828.

*) Asiá scrie éراسi „*Foi'a*“ din 1851. Pe candu „*Daci'a literaria*“ din 1840 pune tempulu apare-rii acestoru foie pe anulu 1829.

Foi'a satesca, Oziris, Icon'a lumii, Daci'a literaria, Progresulu, Archiv'a romana etc.; in **Transilvani'a**: *Foia Dominecei, Gazet'a* cu soci'a sa *Foi'a pentru minte*, care — pe candu peste Carpati terorismulu protectoratului nadusia verce aspiratiune — era tempu indelungatu unic'a scola politica si literaria a totoror romanilor, si numele fundatoriului si redactoriului ei, numele lui *Baritiu* veneratu pe tiermurii *Milcovului*, ca la *Ternava* si *Tisa*; *Organulu luminarii de Cipariu*, un'a din cele mai insemnate foie literarie, ce a esistatu candu-va la romani. Dintre cari de si unele abia cunoscute dupa nume au apusu dupa o scurta vietia, parte din lips'a prenumerantilor, parte suprimate prin boiarii fanarioti de la putere, ca *Curiosulu*, ca *Progresulu* etc., totusi pe la 1848 aveamu 15; era la 1850 aveamu 31, di treidieci si un'a gazete si foie periodice. De atunci incoace, deca nu a crescutu diurnalistic'a nostra in numeru, luandu afara unele provincie ca *Ardealulu* si *Ungari'a*, a crescutu inse in autoritate si insemnatate. Destulu a indruma aci la foie, cum era *Roma-*

n'a literaria de Alesandri, *Steu'a Dunarii* de Cogălniceanu, *Revist'a romana* de Odobescu și consocii etc., său cum este astadi *Romanulu*, fundatu la 1855 de C. A. Roseti, care luà mare autoritate asupra opiniunii publice. *Tesaurulu de monumente istorice* de Papiu, *Ateneulu romanu*. *Foi'a Societatii de Bucovin'a* etc. cari potu concurge fora rosine cu organele straine de asemenea specialitate. *Diurnalistic'a* a popularisatu la noi politic'a, sciintiele și artile, a creatu in parte și a immultitu numerulu cetitoriloru; dreptu ace'a recunoscintia eterna acelor barbati, cari au intemeiatu și au condusu la inflorire diurnalistic'a romana.^{a)} Acestui periodu nou se cuvine glori'a, de a fi desbracatu limb'a de *ieroglifele slavice*, cari inveliau boieresc'a-i facia, dupa cum se exprimă fericitul *P. Maioru*, și a fi introdusu in literatura literele strabune, cari le rechiamă și originea și firea limbei nostre romane. Că-ci de și se fecera acum și mai nainte unele incercari literarie cu litere latine, precum gramatic'a lui S.

a) Vedi not. 28. la fin. disert.

Clein, locupletata de *Sincal*, *Acatistierulu* de *Clein* (1801), *Dictionariulu* lui *Bobu* (1822), *Carte catra cleru* de nemoritoriulu episcopu *Vulcanu* (1824), *Dictionariulu* de *Buda* (1825),^{b)} etc., aceste inca nu au potutu se lase dupa sine urme duratorii. *Eliade* fu acel'a din colo de *Carpati*, care ineependu temerariulu lucru, de a edá foi'a sa „*Curierulu* de ambe secse“ dela 1844 cu litere romane, lucrà prim'a ora mai cu succesu pentru popularisarea acestoru litere la romani; si cu elu din coce de *Carpati*, *Cipariu*, care prin cartile sale: *Orologiulu* (1835), *Ermeneutic'a S. Scripture sî Introducerea in Testamentulu vechiu sî nou* (1841—2) si prin foi'a sa *Organulu luminarii* (1847), edate tote cu litere romane, pregatí si asecurà triumfulu loru finale, si invetià pre romani la o ortografia natiunale, acomodata geniului limbei loru. Cari nobili esemple aflandu resunu viu in piepturile scrietoriloru romani, literele ocupara din di in di totu mai multu terrenu in literatura, panace in urma pe la 1860—

a) Vedi not. 29. la fin. disert.

1863, in butulu totororū opusetiunilorū acelor'a, cari in litere vedu nu sciū ce periclu pentru dogmele credintiei, se generalisara in tota literatur'a, încātu astadi numai ici colé mai vedi retcindu câte o *biblia*, séu câte unu *catechisu* cu cirilice.^{a)}

Deca *epoc'a* noua nu ar poté se ne arate alte triumfuri, decâtu aceste doue: *crearea diurlisticej sî introducerea literelorū in ortograf'a romana*, sî aceste aru fi de ajunsu, a-i castigá unu locu remarcabile in istori'a literaturiei nostre. Dar câte sunt inca produptiunile ei!

Au aruncati o privire peste literatur'a nostra presinte! Aflá-veti ore vre unu ramu, care se nu aiba reprezentantii sei? Sî inca ce reprezentanti! ce grupa de gloria! Ce nume respectate!

Eca ici vinu laureatii istoriei: unu *Balcescu*, care more departe de tier'a sa „*et dulces moriens reminiscitur Argos*“, more cu dorulu patriei dulci in sufletulu seu; unu *Baritiu. Florianu, Laurianu, Cogalniceanu, Papiu, Hajdeu* sî al-tii, cari aduna cu sucesu sî diligintia neobosita

a) Vedi not. 30. la fin. disert.

materialulu la marea opera a istoriei romaniloru. a)

Eca ici in cunun'a filologiloru barbati, ca *Eliade*, *Laurianu*, *Pumnulu* si ca acelu bravu, pre care trebuiá se lu amintescu mai antâiu, care singuru a facutu pe terenulu filologiei atât'a, câtu nu potu face adese decâtu academie, corporatiuni tntrege, ca eruditulu, venerandulu *Cipariu* ! b)

Eca colea falang'a politiciloru si a publicistiloru, care conducu naea natiunii catra limanulu mantuirii. Unu *Barnutiu*, oracululu din *campulu libertatii*, alu carui viersu potinte strabatú arteriele natiunii, si o desceptà la vietia, la consciintia de sine in or'a fatale; unu *Barietiu*, decanulu presei romane, ilustrulu anteluptatoriu alu drepturiloru natiunali de trei diecenie in coce; unu *C. A. Roseti*, *Brateanii*, *An. Panu*, c) eroulu unirii, si altii si altii.

Mai colé altii, cari si-culegu merite pe cam-

a) Vedi not. 31. la fin. disert. b) Vedi not. 32. la fin. disert. c) Vedi not. 33. la fin. disert.

pulu verde alu sciintieloru naturali; ^{a)} altii, cari asuda pe piscurile tiepisie ale filosofiei; ^{b)} altii, cari scruta prin minele intunecose ale archeologiei; ^{c)} altii, cari latiescu principiile sacre de dreptu si dreptate; ^{d)} altii, cari farmeca prin puterea oratoriei; altii, cari aducu sacrificie Taliei, ^{e)} si asiá mai departe.

Dar auditi acele sunete melodiose! . . . Cum te incaldiescu, cum te incanta, si ti-rapescu sufletulu prin regiuni necunoscute, susu catra ceriu! . . .

„De n'a peritu romanulu, candu ordele barbare
Veniau ca si locuste in agrii semenati;
Taiandu fora de mila, rapindu fora crutiare,
Lipsindu pre fi de tata si pre sorori de frati;
Acum, candu bratiu-ti ageru in lume-i cunoscutu,
Tu bravule romane! mai credi ca esci pierdutu?!“
(A. Muresianu).

a) Vedi not. 34. la fin. disert. b) Vedi not. 35. la fin. disert. c) Vedi not. 36. la fin. disert. d) Vedi not. 37. la fin. disert. e) Vedi not. 38. la fin. disert.

„Gintea 'n care nasce-ori cine,
Pre aceea va iubi;
Esei romanu, voiui fi cu tine,
Cà su romanu sî 'n veci voiui fi.“

(C. Boliacu).

„Multu e dulce sî frumosa
Limb'a ce vorbimu,
Alta limba-armoniosa,
Ca ea nu gasimu;
Romanasiulu o iubesce,
Ca sufletulu seu.
Ah! vorbiti, scriti romanesc,
Pentru Domnedieu!“ . . .

(G. Sionu).

„Astfeliu e romanulu! Si romanu sum eu,
Si sub jugulu barbaru nu-mi plecu capulu mieu!“
(D. Bolintineanu).

. . . Ascultati! Acést'a e lir'a romana, pare
cà suna sub degetele unui *Oratiu* séu *Dante*!
Ascultati! acestia sunt bardii, sunt cantaretii no-

stri! Unu *Muresianu*, *Alesandri*, *Bolintineanu*, *Sionu*, *Boliacu*, *Cretianu*, *Teutu*, *Alesandrescu*, *Baronzi* și alții. În tempulu blându de primăveră, cându renasce natur'a, cându înverdiescu văile, cându înflorescu arborii, e destulu se începa o filomela ascunsă în umbrele tufeloru cânteculu seu sunoru, și dumbrave, codri, păduri și câmpie resuna de concertulu paseriloru. Cându se desprimăveră și la noi după iern'a lungă de suferinție, începú *Vacarescu*, și eca după densulu o pleiada întreaga de bardi naționali, cântându în concertu armoniosu, înălțătoriu de anime!^{a)}

Totu atâte ingenie eminente, cari si-reversa radiele gloriei peste tota românia; bărbați, cari si-petrecu viața în lucrări grele, în folosulu culturii naționale, — voru odini ei acusi în eternitate!

Lucrările loru jăcu multu mai aproape, decâtu se fia de lipsa a îndegetă mai detaliatu la ele. Sub influința loru binecuvântată, sub impresiunile loru dulci și binefacătorie trăim și ne mișcăm!

a) Vedi not. 39. la fin. disert.

Deca aruncăm acum o privire desî fugitiva peste tota literatur'a, ne cresce anim'a de mîndria, asemenandu p. e. *cronic'a lui Urechia cu cronic'a lui Sîncai*; ortografi'a lui *Stroici* cu marile rezultate ale cercatorilor lui *Cipariu*, *psalmii lui Dositeiu* cu maretu'lu „*Resunetu*“ alu lui *Muresianu*, sêu cu incantatoriile *balade* ale lui *Bolintineanu*, sêu cu dragalasiele *doine* ale lui *Alesandri*.

Odiniora eramu noi invetiaceii altor'a; acum mai potu invetiá sî altii ceva de la noi.

„*De n'a peritu romanulu, candu nu vedea lumina*“ cum se se tema de perire acum, candu i luescu atâte stele pe orizonu ?

Mîndri de acestu resultatu maretu, ce lu potemu arată in tempu atátu de scurtu, in man'a totororor pedeceloror, ce ne stetera in cale, cu frunte deschisă potemu provocă pre dusmanii nostri, caroror le place a ne acusă cu nesciintia sî a ne stigmatísă de massa cruda: „*Tolle et lege!*“ *Luati sî cetiti cartile nostre!*

VII.

Din aceste însirate pana aci, de si numai pe scurtu si asiá dicundu ca prin trecatu, v'ati potutu convinge Dloru! cá avemu si noi literatura, si inca ce literatura! Insemnata prin anticitatea sa, remarcabile prin estensiunea sa, si demna de consideratu prin prestanti'a sa!

Ce nu avemu, ce ne lipsesce dar?

Nu avemu, ne lipsesce Dloru! unu *panteonu*, unde atletii adormiti ai literaturii nostre se si-afla recunoscinti'a si remunerarea meritata, si lenga tipurile lor se vedemu stralucindu acolo si iconile atletiloru, cari sunt in vietia si lucra inca, ca vediendu esemplele lor marite, se invetiámu a ne iubi limb'a, a lucrá si noi in sfer'a nostra cu insufletire si resemnatiune pentru causa natiunale!

Ce nu avemu, ce ne lipsesce?

Nu avemu, ne lipsesce unu *Plutarcu*, care prin pen'a sa agera se revoce la vietia pre eroii timpurilor trecute, pre fideliu lucratori ai literaturii nostre, ca se nu fimu siliti a suspiná de-

spre bravii nostri cu poetulu latinu: „*Illacryma-biles urgentur, ignotique longa nocte!*“ Éra celoru vii se le de tributulu, ce le competiesce, punendu vietî'a loru de modelu generatiunii sucrescunde!

Ce nu avemu, ce ne lipsesce?!

Nu avemu, ne lipsesce Dloru! o istoria a *literaturei natiunali!* Sub acést'a nu voiu a intielege o simpla inregistrare a cartiloru romane, esite la lumina de 3—4 secle incoce; ci unu *opu criticu*, care se arate pre reprezentantii diverseloru periode literarie pana la tempulu celu mai nou atâtu dupa cursulu vietiei sî activitatea loru, câtu sî in analisulu lucrariloru loru mai alese, mai caracterisatorie; se indegeteze la defepturile sî ensusirile frumose ale scrieriloru loru; la acele, pentru de a le poté incungiurá; la aceste, pentru de a le poté imitá. Cine se nu veda, cà unu asemenea opu, suplinindu in câtu-va editiunile sumarie ale scrietoriloru mai vechi, de multe ori prea scumpe sî pentru acea neprocurobili, precum suplinindu sî opurile scrietoriloru mai noui, cari tote érasî nimene nu sî le pote procurá, ar desierbí de unu *manualu* prea folo-

sitoriu publicului intru cunoscerea literaturii, intru invetiarea limbei materne!

Si ce ar poté fi ore mai interesante pentru noi, decâtu a face cunoscintia si a veni in coatingere cu acei barbati, cari au sudatu si asuda cu abdicere eroica intru cultivarea literaturii si poleirea limbei natiunali; cari sub decursulu atatoru vecuri au adunatu petra pe petra, cugetu pe cugetu, panace s'a redicatu maretulu altariu, la care sacrifica astadi *Bolintinenii* si *Ciparii*.

Si ce ar poté fi mai folositoriu pentru noi? E proprietatea fiacarui geniu mare, cà nu numai reversa lumina, ci totu odata arunca schintea de focu sacru in animele altor'a, carea le aprinde apoi spre fapte maretie. Cine nu a sentitu naltinanduse superbu pieptulu seu la intonarea divinului resunetu:

„Descepta-te romane din somnulu celu de morte!“

Care romanu remane nemiscatu la tenguirea *necrologistului romanu* alu lui *Stefanu celu mare* pentru apunerea datineloru si a moraluriloru strabune?! Si anim'a carui romanu nu se aprinde

in flacari, cetindu memorabilulu discursu alu marelui *Barnutiu* din *campulu libertatii*?

Facundu-ne noi dar cunoscuti cu cugetele, sentiemintele si spiretulu unoru barbati ca acestia, cari si-sierfira si sierfescu talentulu intru luminaarea gintii, s'ar descepta si nutri in noi consciinti'a nationale, ne amu indemna a ne iubi limb'a, care pote arata asemenea proeducturi, si ne amu insufleti la asemenea sacrificie generose pentru redicarea natiunii. Era despre alta parte amu invetiia din scrierile loru, cum trebuie se inavutimu si se aplicamu limb'a la totu obieptulu si la tota form'a estetica, amu invetiia a vorbi si a scrie corespunzator si frumosu romanesc!

Fiindu aceste asiia, sum de acea convingere, ca un'a dintre lipsele cele mai urgente ale presintelui este scrierea unei istorie critice a literaturii romane!

„*Junimea* nostra de astadi — dice Sionu intr'unu locu alu *Revistei Carpatiloru* — nu mai cunoste opurile este inainte cu 15 ani. Neci in gimnasia nu se facu cursuri pentru istoria literaturii romane exclusivu!“

Tristu udeveru! La care eu mai adaugu, că junimea noastră cunosce prea pucinu chiaru și produpturile esite de 15 ani incoce. Dar ore barbatii nostri mai inaintati in etate, in esperiintia și sciintia, sunt ei mai versati in cunoscinti'a literaturii natiunali, decâtu junimea? Unde și dela cine au potutu invetiá?

Și ore damele nostre, dintre cari multe se ocupa cu cetire francesca, germana seu magiara, cugetat'au candu-va seriosu la acea, că esista și o literatura romana, ale carei frumsetie aru fi demne de atentiunea lor?

In gimnasie nu se facu cursuri pentru istori'a literaturii romane? Dar cum se voru face, candu nu avemu unu singuru manualu de indreptariu?

Astfeliu nu pote fi mirare, deca romanii și romanele nostre nu si-potu dá sie sama despre acea continuitate a eveniminteloru, prin cari a ajunsu limb'a noastră la gradulu culturai sale de astadi, și se intreba cu uimire, cum s'a facutu schimbarea acést'a? Cari sunt fatorii ei? Nu pote fi mirare, deca cu o retecire deplorabile de-

spretiuescu literatur'a natiunale, cugetandu cà ea nu are nimicu demnu de cetitu. Nu pote fi mi-rare, deca operele autoriloru nostri jacu neven-dute si necetite, si se preferescu autorii straini de multe ori de unu pretiu mai micu decâtu ai nostri, ba adese siarlatani. Dar pentru Ddieu! cum potemu sperá pe calea acést'a eliberarea spi-riteloru, cari gemu inca in catusiele strainismu-lui? Cum potemu sperá crescerea unei generatiuni noue, devotate din anima causei natiunali? a)

Dar cu dorere sentimu lips'a unui *manualu alu istoriei literaturei nostre*, si deca luàm in considerantia *relatiunile nostre externe*! Cine are ore mai mare lipsa de simpatia poporeloru civili-sate, decâtu noi romanii, cari stàm inca numai la pragulu unei epoce mai stralucite, si pe cari dupa asupririle seculari si astadi se mai incerca unii a ne impinge de pe terenulu, pe care avemu a inaintá, si a ne eschide dela aerulu, fora care nu ptemu trai! Ma cum vomu poté castigá sim-patia poporeloru culte, deca nu le vomu pune

a) Vedi not. 40. la fin. disert.

inainte bunulu, nobilulu, frumesulu, ce l'am produsu in decursulu vecuriloru, in butulu totororu pedeceloru, cu cari amu avutu a ne luptá in dezvoltarea individualitatii noastre? Si tote aceste, unde se descoperu ore mai evidente, deca nu in *istoria literaturai natiunali*?

Ci unde este barbatulu, care se suplinesca lacun'a acést'a? Care se de natiunii cartea, a carei lipsa cu dorere o sentiesce, si a carei aparere cu sete o doresce totu natulu romanu?

Unulu dintre noi, cesti din coce de Carpati nu numai cá ar pasi pe o cale neamblata; ci departe de foculariulu literaturai natiunali, nu s'ar poté folosi de multe atari isvore, cari nu sunt deschise decâtu celoru de dincolo. Dreptu acea cu doru dorescu, de ar fi se apuce pen'a si se seria istori'a literaturai noastre vre unulu din acei bravi ai nostri de peste Carpati, cari dupa pusetiunea loru au mai la indemana isvorele necesarie, si cari si ei ensii fecera pote o parte insemnata a acestei istorie. Se se compuna acea istoria pentru publiculu celu mare, séu pentru familie, séu pentru gimnasie, séu pentru

cet'a eruditiloru, totu atât'a; numai se o avemu odata; că-ci speru, că s'aru aflá apoi barbati insufletiti, cari aru pasî inainte pe calea inceputa, si aru provedé in scurtu publiculu cu manuale dupa lipsele si recerintiele totororu claseloru societatii.

Sciu, că e grea o asemenea opera, cu atâtu mai grea, cu câtu datele necesarie sunt inca prea pucinu adunate. Că-ci afara de fragmentele publicate in *Disertatiunea despre tipografiile romane* a neuitatului *Vasile Popu*, in *Crestomatia* reverendului *Cipariu*, si in *Lepturiariele* fericitului *Pumnu*, si afara de unele notitie resfirate prin foiele pudlice^{a)} — ce s'a mai facutu ore la noi in privinti'a acést'a!! Ci lips'a multoru date s'ar poté inca suplini prin acei bravi mai veterani ai literaturii nostre, cari si ei ensii au fostu faptorii aceloru eveniminte; si multe parti de acele, cari petrecundu-se dupa culise, nu sunt consemnate nicairi, si cari totusi avură o mare influintia asupra desvoltarii nostre literarie, ei

a) Vedi not. 41. la fin. disert.

le-aru poté scapá inca din abisulu uitarii, ce le amenintia a le acoperí pentru totdeun'a. Inca numai pucini mai traiescu dintre densii, si deca voru apune si ei, cu ei dimpreuna voru perí multe parti interesante ale istoriei literaturei noastre!

Si acum mi inchiaiu cuventarea, devenita pote prea lunga, apelandu la zelulu, la natiunismulu literatiloru nostri dela foculariulu literaturei nostre, din Romani'a libera, strigandu-le peste Carpati: — Fratiloru! Ascultati voturile a 10 milioane de romani, si ne dati catu mai curundu o *istoria critica a literaturei natiunali!* Celu ce va face acést'a, numai acel'a va scrie adeverat'a istoria a gloriei romane!

NOTE.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Note la disertatiunea despre literatur'a romana.

Not. 1. De si este adeveratu, că in sfer'a literaturei in intielesulu strinsu nu potu cuprinde locu decâtu acele documinte scrise, in cari prin cuvintele morte se descopere unu adeveratu spiretu si câte o adeverata idea; totusi deca ne intorcemu ochii cu atât'a atentiune, iubire si entusiasmu nu numai la relicviele monumentali ale gloriei si ale lupteloru strabune; ci si la cea mai mica petricea, si la cea mai neinsemnata crucilitia, ce ne pote revocă in memoria vre o di de marire, séu fia si vre o di de dorere din trecutul stramosiloru nostri; au fire-ar cu potintia, se nu descepte celu mai viu interesu in animele nostre tota frantura de documentu, fia ace'a catu de mica, ce ne-a remasu despre limb'a stramosiloru nostri, scapata din cumplitulu naufragiu alu fortuneloru secularie?

Direptu ace'a credemu a face unu lucru binevenitu cetitoriloru nostri, deca le vomu pune aci su vedere nescari scurte notitie despre pucinele urme, ce le aflamu despre limb'a nostra din secele mai vechie, cu multu inainte de epoc'a lui *Hurulu*.

Prim'a, cea mai vechia remasitia a limbei romane dateza din secl. VI. pastrata pentru posteritate prin greclu *Teofane Bizantinulu*, care serie in analele sale, ca portandu imperatulu Bisantiului, *Mauritiu* pre la 571 resboiu cu caganulu avariloru, cari petrunsera in imperati'a romana predandu pana la muntele Emului, *Commentiolu* si *Martinu*, ducii militari ai romaniloru din tienuturile acele, ascunsi in padurile Emului, esira dintre munti desu de demanetia asupra caganului, si'erau se porte triumfu gloriosu asupra avariloru suprinsi, deca nu li se nimieia planulu prin o impregiurare fatale. Anume intandu ei asiã la reversatu de diori prin paduri, eta ca a cadiutu sarcin'a unui militariu depe calulu, ce lu ducea de freu dupa sine. Ce'a ce observandu unu consociu alu seu, i striga „**torna, torna fratre**“! adeca se se intorne, se si-redice sarcin'a cadiuta. Cari cuvinte nu le audi domnulu calului; dar ceialalti osteni socotindu, ca sociulu loru li striga, se se intorne inderetru, pentru ca aru fi incungiurati de avari, o tulira cu totii la

fuga, strigandu in gură mare: „**torna torna**“!

Acést'a se intemplà in partile Traciei locuite de romani, unde ostasii erau romani; prin urmare si cuvintele aceste au trebuit se fia rostite in limb'a romana; pentrucà *Teofane* insemna apriatu, cà acele au fostu rostite „in limb'a patriei.“

Acést'a intemplanare ni o reporta si *Teofilactu Simocata* in ist. sa cart. II. c. XV. numai cu acea modificare, cà osténulu ar fi strigatu: „**re-torna**“! éra despre limba dice si mai apriatu, cà ei strigau *in limb'a tienutului de acolo*. Cu dreptu considera dar scrietorii nostri cuvintele aceste ca cea mai vechia urma despre limb'a romana. (Cf. *Cipariu*; *Crest. séu Anal. lit.* pag. XII. si *Foi'a Soc. lit.* din Bucovin'a 1867. Nr. 7—8. pag. 154).

A dou'a urma despre limb'a romana ni remase din sec. X. la imperatulu bizantin *Constantinu Porfirogenitu* (911—959) carele scriindu in cartea *de administrarea imperatîei* cap. XXXII. despre originea serbiloru, dice, cà **serbli** in limb'a romaniloru insemna: **sierbi**, de unde si **serbula** in *dialeptulu vulgare* se numescu incalciamintele sierbiloru, éra **serbuliani** cei ce porta incalciaminte de aceste de giosu si misiele.

De si grecii nu incetasera inca neci pe tem-

pulu acest'a de a se mândri cu numele de „*romanu*“; totusi sub *limb'a romaniloru si dialeptulu vulgare* nu se pote intielege *limb'a grecesca*, in care lat. *servus* se esprime prin *doulos*, nu prin *serbli*; ci se intielege fora incoiela *limb'a romana*, si anume *dialeptulu romanu de peste Dunare*, din Daci'a noua si din provinciile vecine, care dialeptu nu putea fi necunoscutu imperatului *Constantinu*, ce avea atatia osteni din acele provincie romane, si in care pana in diu'a de astadi lat. *servus*, grec. *doulos* se esprime prin *serbu* seu *sierbu*; era cu articlu in sing. *sierblu* in locu de *sierbulu*, cum rostimu noi cesti din coce, in plur. *sierbli* adeca *sierbi-li* in locu de *sierbii*, cum se aude dupa pronunci'a nostra. (Cf. *Cipariu Crest. seu Anal. lit.* pag. XIV.) Care cuventu va fi fostu usuatu pe acelu tempu de siguru si in *limb'a nostra a romaniloru din Daci'a vechia*; si numai mai tardiu prin comunicatiune cu poporele slavice si prin usulu liturgicu alu *limbei slavice* va fi peritu, ca se de locu barbarului: *sluga*; precum ne-au peritu din ace'asi cauza cu totulu seu in parte: *a descinde*, *meserere*, *gloria*, *spiretu*, *vultu*, *opu*, *macula*, *sperantia*, si alte multe, ca se fia inlocuite prin barbarele: *a pogori*, *mila*, *slava*, *duchu*, *obrazu*, *lipsa*, *prichana*, *nadesde* etc.

Asiá dar totu ce ne-a remasu din visteri'a limbei nostre scapatu din valurile celoru optu secle prime ale vietiei nostre depe pamentulu Daciei, sunt pucinele cuvinte: „**torna torna fratre**“! si „**serbli, serbula, serbulianu**“; sacre remasitie, sacre franture din fasiele limbei nostre! Documinte nepretiuite pentru filologi'a romana; din cari aflámu cu suprindeere placuta, cá limb'a romana acum in sec. VI. erá in esinti'a sa ace'asi cu limb'a nostra de astadi, si cá pe la inceputulu secl. X. limb'a nostra avea acum articlii sei, si inca pusi la capetulu cuventului ca si in diu'a de astadi; aflámu prin urmare cu mândria si mangaiare, cá limb'a armoniosa, ce resuna depe buzele nostre, e limb'a stramosiloru nostri!

Nu potemu trece peste acestu locu, fora a ne ocupá pucinu prin asociatiunea ideelor *de chestiunea articlului romanu*, chestiune, cu a carei deslegare s'au ocupatu áttatu de multu cele mai escelinti dintre capacitatile nostre filologice.

„*Nu este nîmene* — dice repausatulu **Joanu Maiorescu** in studiulu seu: „**Despre originea si vechimea limbei romane**“ — *neci intre romani, neci intre straini, carele cercetandu originea, firea si proprietatile limbei romane, se nu se fia impededatu numai decátu in articlulu ei.*“

Prea naturale! Nu este adeca cu potintia, ca filologulu, care se deprinde seriosu cu studiulu limbелoru romanice, se nu si-propuna acum la pragulu studiелoru sale intrebarea:

a) de unde si-are articlulu originea in limbele romanice, in *italiana, romana, francesca, spaniola* si *portngala*, pe candu in *limb'a latina clasica* articlulu de atare natura lipsesce cu totulu? Pentru că ce'a ce se dice astadi articlu in gramatecele latine, adeca *hic, haec, hoc* nu corespunde articlului din limbele romanice, *lu, le, a* rom. *il, lo, la* ital. etc. ci mai multu pronumeloru demustratorie, *acestu, acésta* rom. *questo, questa* ital. din care cauza ce'a ce in limbele romanice se pote esprime acusi nedeterminatu fora articlu, acusi determinatu cu articlu p. e. *omu bunu* si *omulu bunu* rom. *buon uomo* si *il buon uomo* ital. latin'a clasica nu e in stare de a o esprime decâtu intru o forma in ambe casurile, adeca *homo bonus*; éra *hic homo bonus* are acum intielesu mai precisu, **acestu omu bunu, questo buon uomo.**

b) De unde si cum se fece, că pana ce limbele romanice apusene, *italian'a, francesc'a, spaniol'a* si *portugal'a* cu tote dialeptele lorn, dimpreuna primescu articlulu inaintea cuvintелoru, p. e. *il padre, lo spirito, la madre* etc. pana

atunci *limb'a romana* cu dialeptulu seu *macedonianu* dimpreuna pune artielulu in urm'a cuvin-teloru?!

Unu nodu gordianu acest'a, care totusi cercetarile filologiloru nostri lu desfasiurara in parte cu destulu succesu.

Ca se incepemu dela chestiunea prima; tote poporele de vitia latina au in fiintia acel'asi artielu, rom. *lu, le, a*; ital. *il, lo, la*; franc. *le, la*: span. *el, la*; port. *o, do, ao*, contrasu din *lo, delo, alo*; au nu este acést'a identitate unu documentu invederatu, cà originea artielului totororu acestoru limbe romanice este de a se reduce la acel'asi isvoru comunu, cà léganulu loru este de a se reduce la acel'asi pamentu, lea pamentulu Italiei, unde limbele aceste, desvoltate mai tardiu sub influinti'a impregiurariloru speciali locali ca totu atâte limbe independinti un'a de alt'a, resunau odiniora depe buzele celui mai potinte poporu alu lumii, depe buzele poporului vechiu romanu (latinu) ca totu atâte dialepte mai multu séu mai pucinu diferite ale aceleiasi limbe, *ale limbei romane popularie, séu rustice, vulgare* (sermo rusticus, vulgaris) cum o numiá Cicerone (Cart. III. de Oratore) in opusetiune cu *latin'a clasica*.

Ar fi absurditate a supune, cà artielii lim-

beloru romanice s'au formatu afora de pamentulu Italiei mai tardiu dupa despartirea totale a acestoru popore de catra olalta; pentru că atunci întrebăm, cum a fostu cu potintia, ca popore despartite prin munti, codri și mari, popore, cari nu mai aveau neci o comunicatiune strinsa la olalta, se si-creeze articli dupa ace'asi radecina, dupa acelesi forme și legi?!

Prin ace'a inse, că statoriramu pentru articli totororu limbeloru romanice unu isvoru comunu, și că acestu isvoru lu reduseramu la pamentulu Italiei, ne-amu usioratu ce e dreptu deslegarea chestiunii, dar inca nu o-amu deslegatu; remane de demonstratu partea cea mai grea, anume: care a fostu dar procesulu de formare alu acestoru articli in limb'a asiá numita popularia, rustica séu vulgaria a Italiei?!

Cipariu desbate chestiunea articolului nostru in eruditele sale „*Principie de limba*“ publicate in foi'a sa „*Organulu luminarii*“ 1847. care neavendu-lu de presinte la mana, precum neavendu inca la mana neci „*Principiele de limba*“ edate mai de curendu de densulu in tomu separat; cităm aci parerea lui asiá, precum se afla ace'a desfasiurata in „*Eleminte de limb'a romana dupa dialepte și monuminte vechie*“ (Blasiu 1854), unde pag. 101. dice cu privire la articolulu romanu :

„Originea articolului e ensasi terminatiunea
„numeloru, precum si la greci articolu numai
„mai tardiu s'a adausu, luandu-se terminatiunile
„cele mai generice, si strapunendu-se din cape-
„tulu cuvinteloru la inceputulu lor cu ceva mo-
„dificatiune p. e. **ho** *theòs*, **ha** *thea*,*) éra la
„noi remasera nestramutate. De unde veru-asemene
„se pare, cà si articlii nostri la inceputu au
„statu numai din repetirea vocaliloru *u* si *a* in
„sing. *i* si *e* in plur. éra *l* s'a adausu mai an-
„tâiu numai spre impedecarea contractiunii voca-
„liloru, unde din acést'a contractiune s'ar poté
„nasce confusiune intre casuri determinate si
„nedeterminate p. e. in num. plur. fem. unde
„doi *e* contragundu-se in unulu, nu s'ar sentî in
„pronunciare neci una diferintia intre *domne* ne-
„terminatu si *domne* contrasu din *domne-e*. Inse-
„usulu mare parte l'a introdusu si aiurea dupa
„ace'asi norma, unde adeca acelesi vocali ocu-
„r p. e. intre *u* si *u*, si intre *i* si *i*, facundu
„*domnu-l-u* si *domni-l-i* in locu de *domnu-u* si
„*domnii*; éra intre à oscuru si á chiaru *l* nu
„s'a introdusu, diferinti'a acestoru vocali fiindu

*) Neavendu tipografi'a nostra caractere grecesci, ne-amu vediutu necesitati, a reproduce cuvintele aceste cu litere latine.

„destulu de insemnata in pronunciare, de si originea le este ace'asi; nece intre *e* si *a*, deunde remase *domna-a* si *muire-a*, numai catu *à*, „s'a lapedatu, urmandu *á*, nepatindu ceva intiesulu. Altu usu inse mai vulgariu, ci forte latitu (adeca dupa care vorbesce poporulu) nu numai nu a introdusu pre *l* intre doi *u* séu *i* diumetatiti, ci chiaru i-a si contrasu intru unulu „intregu si lungu, pronunciandu *omû* si *omeni* „in locu de *omu-u*, *omeni-i*“ etc.

Pana aci *Cipariu*. Lasamu, cà acést'a teoria chiaru si autoriului ei se pare numai *veru-asemene*; dar apoi dupa teori'a acést'a cum se va poté esplicá originea articlului in celelalte limbe romanice?

Deca form'a si legile articlului limbeloru romanice indegeteza *la unu isvoru comunu*, precum aieptaramu mai susu, urma de sine, cà si chiaea deslegarii chestiunii articlului trebue se fia comuna pentru tote limbele romanice. Si eca acést'a chiaie nu o aflamu in teori'a lui *Cipariu*, prin urmare ea cade de sine.

Din parte-ne, ni se pare mai ratiunale teori'a desfasiurata atátu de frumosu prin repausatulu nostru *Joanu Maiorescu*, dupa care articlulu limbeloru romanice in originea sa este ace-lasi cu pronumele *ille*; o teoria acést'a basata

chiaru pe analogi'a imprumutata din limb'a latina clasica, in ale carei forme de declinatiuni aparu invederatu pretotindene urmele pronumelui *is*, sinonimu cu *ille*; in ce'a ce limb'a latina clasica a potutu se iee de modelu chiaru limb'a poporale a Italiei.

Se probàmu!

Nu numai form'a cuvintelor din limbele romanice de astadi, cari faceau odiniora limb'a poporale a Italiei, si din materialulu careia s'a formatu latin'a literaria; ci si urmele insemnate, ce ne-au remasu la scrietorii clasici latini, ne facu a conchide cu siguratate, cà la inceputulu cultivarii limbei literarie latine, cuvintele latine nu aveau terminatiunile in *is*, *es*, *us*, *um* etc. ci aceste s'au adausu mai tardiu prin scrietorii latini.

Repausatulu *Joanu Maiorescu* in clasiculu seu studiu despre „*Inceputulu limbei*“ ne reproduce o multime de cuvinte si forme vechie latine, in cari lipsescu terminatiunile amintite.

Nu vomu pune mare ponderositate pe forme vechie retienute numai in compusetiuni, precum: *undeviginti*, *undetriginta* in locu de *unus* seu *unum* de *viginti*; cu tote cà si aceste sunt arguminte, cà odiniora se dicea: *un*, éra nu: *unus*, *unum*; trecemu cu vederea si datin'a,

ce a ramasu pentru totudeun'a la poeti, de a lapedá pre *m* finale, de câte ore cuventulu urmatoriu incepea cu vocale; cu tote cà si acést'a dovedesce luminatu, cà acea terminatiune odiniora nu erá unu elementu atátu de necesariu, ca se nu se pota despartí de cuventu. Vomu aduce alte esemple.

In cele XII. table de legi intre altele se afla: „*Sol occasu*“ (apunerea sorelui) precum se afla citatu la Varone in cartea VI. despre limb'a latina, in locu de: „*Solis occasus*“. Catra acést'a in acele legi vine pretotindene: *Capital* in locu de *Capitale* etc.

In columna lui Duiliu (columna rostrata) redicata intru memori'a invingerii reportate de Caiu D. Duiliu la 361 nainte de Cr. asupra Cartaginenilor, a carei inscriptiune, ca o prea vechia remasitia a latinitatii antice, esista in parte si astadi, acusativii vinu inainte de comunu fora *m* precum: *Scipione, Corsica, urbe, optumo viro* séu *optimu viru* in locu de *Scipionem, Corsicam, urbem, optimum virum*; si unu genitivu multariu fora *m* adeca: *duonoro* séu *duonoru* in locu de *duonorum* (bonorum). Éra nominativulu fora *s*, precum: *Corneliu Luciu prognatu* in locu de: *Cornelius Lucius prognatus*. etc.

La Eniu celu mai renumitu dintre poetii

antici latini, nascutu la 239 n. de Cr. cetimu:
famul, debil, in locu de *famulus, debilis*. *Famul*
 mai vine in form'a acést'a si mai tardiu la
Lucretiu.

Sunt cunoscute formele folosite de *Plautu*
 cam cu 80 nainte ⁽²⁾ de Cr. si *Tereuti* cam cu 184
 170 n. de Cr.: *visu-'st, pollicitu-'st, auditu-'st,*
 in locu de: *visus, pollicitus, auditus est*. Ase-
 mene in epigram'a pentru *Plautu*: „*Postquam*
morte datu-'st Plautus, *comoedia luget*“ in
 locu de *morti (mortii) datus est*.

La *Varone*, renumitul gramaticu si arheo-
 logu depe tempulu lui *Cicerone*, vinu o multime
 de forme vechie ca: *autumnal* in locu de *au-*
tumnale etc.

Ensusi *Cicerone* s'a folositu de forme ca
 aceste in viersurile sale, precum vedemu din
 franturele fenomenelor lui *Aratu* (poetu grecu
 depe tempulu lui Alesandru celu mare) traduse
 de elu in teneretie, si ajunse pana la noi; in
 cari se afla: *torvu draco, magnu leo, delfinus*
lustratu, in locu de: *torvus, magnus, lustratus*.
 Esemple de aceste se mai afla si in alte opere
 ale lui *Cicerone*, precum in *Quaest. Tusc. lib.*
I. Sisyphu, *vivu* in locu de: *Sisyphus, vivus*;
 lib. II. *dignu* in locu de: *dignus* etc.

Cicerone ne spune apriatu, ca aceste forme

vechie fora terminatiunile clasice, pe tempulu seu treceau acum *de cam vulgare*, adeca ce se foloseau numai de poporu; dar cà la poeti vechi se socoteau *de eleganti*.*)

Cum s'au potutu nasce dar acele terminatiuni in capetulu cuvintelor latine?

Renumitulu *Eichhoff* in „*Paralelismulu seu intre limbele din Europa sî Indi'a*“ tradusu in germanesce de Dr. *Kaltschmidt* in Lipsi'a 1840. sî citatu de *Maioresculu* nostru in studiulu seu despre: „*Inceputulu limbei*“ privesce pronumele de cea mai insemnata parte a vorbirii, care este form'a fundamentale a tota flesiunea desvoltata in alte cuvinte.

*) *Quod iam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremae duae litterae, quae sunt in optumus, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita enim loquebamur: Qui est omnibu princeps, non omnibus, et vita illa dignu loque, non dignus.*“ Adeca: Ce'a ce se pare amú cam tieranescu (vulgariu), éra odiniora se socotea de mai elegante, in cuvintele, ale caroru ultime doue litere erau acelesi, ce sunt in optumus, se subtragea liter'a din urma, deca nu urmá vocale. Cà-ci asiá vorbiamu: Qui est omnibu princeps, nu omnibus; sî vita illa dignu loque, nu dignus. Cie. de Orat.

Astfelu se vedu a se fí nascutu sî formele de casuri la declinatiunile latine prin legarea numelor cu pronumele *is*; éra rostirea deosebita a cestui din urma din ce in ce a devenitu mai slaba, pana ce in urma prin contrageri *is* elisiuni s'au prefacutu intru un'a cu numele. Celu pucinu intre formele de casuri la declinatiunea numelor latine sî intre flesiunile pronum. *is* aflâmu o asemenare atâtu de invederata, încâtu nu ni este cu potintia, a privi in acést'a asemenatate numai unu jocu alu eventualitatii.

Câte-va esemple voru ilustrá credemu pe deplinu acést'a asertiune a nostra. Observâmu inse inainte de tote, cà radecin'a numelor este numai ace'a, ce remane, dupa ce luâmu terminatiunile. Asiá dar p. e. in *dominus* radecin'a este numai ace'a, ce romane neschimbata, adeca *domin* séu *dominu* cu *u* scurtu, ca la noi *domnu*, precum amu doveditu mai susu, cà latinii diceau odiniora intru adeveru: *capital*, *famul*, *debil*, *autumnal* etc. in locu de: *capitale*, *famulus*, *debilis*, *autumnalis* etc.

Se cercâmu câte unu esemplu de declin. II. & I. latina cu pronumele *is-ea*, sî anume la declinatiunile aceste mai antâiu in casurile plur. pentru cà aici este asemenatatea mai batatoria la ochi.

- N. domin'ii sî ei = dominei, domini.
 G. domin'eorum = dominorum.
 D. domin'-iis sî eis = domineis, dominis.
 A. domin'-eos = dominos.

- N. mens'-eae = mensae.
 G. mens'-earum = mensarum.
 D. mens'-iis sî eis = menseis, mensis.
 A. mens'-eas = mensas.

Eca dar originea formelor de casuri dela declinatiunile latine. Nu amu fortiatu nimicu; amu lasatu numai, a se adauge simplu pronumele *is-ea* la radecin'a cuventului. Amu pusu num. sî in *ei* = *dominei*, sî dat. sî in *eis* = *domineis*, *menseis*; pentru cã urme de formele aceste ne vinu intru adeveru inainte in anticèle remasitie ale limbei latine; ce'a ce proba sî mai multu, cã *domini*, *dominis*, *mensis* este fora in-doielea din *domin'-ei*, *domin'-eis*, *mens'-eis*.

Asiã in franturele celoru XII. table de legi se dice: *iustei*, *vecinei*, *singulei*, in locu de: *iusti*, *vecini*, *singuli*. Era in cãtu pentru dativulu in *eis* urmele sunt sî mai dese nu numai in documintele primitive ale limbei latine, ci inca sî la scrietorii periodului de auru. In cele XII. table toti dativi plur. ai numeloru de decl.

II. se termina în *eis*, precum: *tertieis*, *nondineis*, *continoeis* în locu de: *tertiis*, *nondinis*, *continois*. (Mai târziu: *nundinis*, *continuis*). Éra Varone din periodulu de auru forma toti dativii acestia în *eis*.

E dreptu, că acést'a legatura a pron. *is-ea* cu radecinele cuvintelor, spre a le dá forme anumite de casuri, nu este atât de invederata la tote declinatiunile și casurile, precum este în esemplele aratate mai susu. Dar totusi urme de acestu procesu de formatiune aflămu la tote declinatiunile în mai multe séu mai pucine casuri; p. e. la decl. III.

G. color-eius = color-eis = color-is = coloris.

D. color-ei = color-i = colori.

A. color-eum = color-em = colorem.

la decl. IV.

N. fructu-is = fructu-s = fructus.

G. fructu-eius = fructu-is = fructu-s = fructus.

D. fructu-ei = fructu-i = fructui.

A. fructu-eum = fructu-m = fructum.

la decl. V.

N. die-is = die-s = dies.

D. die-ei = die-i = diei.

A. die-eum = die-m = diem.

Inca sî gen. sî dat. sing. dela decl. I. care formatu cu *ae*, p. e. *mensae* nu pare a avé in form'a acést'a neci o legatura cu *is*—*eius*; dupa form'a sa pastrata in documintele vechie, ba folosita câte odata sî de unii scrietori clasici, arata apriatu la acea legatura. Cà-ci form'a originale a gen. sî dat. de decl. I. nu a fostu *ae* ci *ai*; asiá cuvintele: „*magnae reipublicae gratia*“ la *Marcu Viptorinulu* se afla: „*magnai reii publicai gratia*“. Ba ensusi *Cicerone* inca s'a folositu de form'a acést'a, precum arata franturele din fenomenele poetului grecu *Aratu*, traduse in latina de densulu, in cari scrie: *terrai* in locu de *terrae*; *nepai* in locu de: *nepae*. Dar in *terrai*, *nepai*, cine nu vede urm'a pronum. *eius* sî *ei*?

De sî nu se pote aratá dar chiaru in tote casurile declinatiuniloru latine legatur'a acelor'a cu pronum. *is-ea*; acést'a nu pote clatí asertiunea nostra, cà-ci esceptiuni sunt la tote regulele; dar sî altcum acést'a impregiurare este numai unu argumentu negativu; éra *argumentulu negativu* nu pote derogá neci odata *argumentulu positivu*, basatu pe fapte necontestabili, ca sî in acestu casu alu nostru.

Acum deca vomu luá in socotintia, cà limb'a latina clasica s'a formatu din materialulu limbei poporali a Italiei, (ale cari dialepte mai multu séu mai pucinu diferite erau roman'a, italian'a etc.)*) prin analogia venimu la aceea con-

*) Unu numeru insemnatu de filologi sî nefilologi, nepotendu negá despre o parte asemenatatea cea mare, ce este intre limb'a lat. clasica sî intre limbele romanice de astadi; éra despre alta parte observandu in limbele romanice multe forme sî terminatiuni destinse de cele ale limbei lat. clasice; acést'a diferintia nu si-o potura esplicá altcum, decátu intarindu, cà limbele romanice (romana, italiana etc.) sunt totu atâte fie ale limbei lat. literarie, nascute din acést'a mai tardîu orecandu, se intielege, cà deformate, corupte. Candu s'a intemplatu apoi acést'a deformare, corumpere a limbei lat. clasice? Prin cine? Unde? Cum? Totu atâte intrebari, cari se ivescu de sine, cerendu deslegare; cu a caroru deslegare insé densii ne remasera detori pana ca astadi. Unu ipotesu falsu acest'a, la care alunecara densii, neavendu neci o cunoscintia despre procesulu de desvoltare alu limbei lat. clasice, care noi in mana cu documintele vechie latine ne nisuiramu a-lu desfasiurá destulu de intielegibilu in cele dîse mai susu, sî dupa cari documinte nu limbele romanice de astadi sunt formate din limb'a lat. clasica; ci chiaru din contra limb'a lat. clasica s'a formatu din limbele romanice, cari pe atunci faceau limb'a poporale a Italiei; prin urmare, nu

vingere, cã precum in limb'a lat. literaria, asiã sî in limb'a poporale formarea casurilor de declinatiune s'a intemplat cu ajutoriulu orecarui pronume corespundiatoriu, sî cã pote latin'a clasica si-a avutu de modelu in formarea casurilor

limbele romanice de astadi sunt fiicele limbei latine clasice; ci chiaru din contra, limb'a lat. clasica este fic'a limbелor romanice de astadi, adeca a limbei popularie, vorbite pe acele tempuri de poporulu Italiei.

Unu adeveru acest'a sustienutu inainte cu secle de invetiatiu italianiloru, marturisu astadi de toti filologii, cari au facutu studie serioase asupra limbелor romanice, vestitu la noi sî popularisatu mai antãiu prin Petru Maioru, sî adoptatu de toti filologii nostri de renume mai bunu, cari au urmatu dupa densulu pana astadi.

Asiã dara in Itali'a pe acele tempuri vechie domniau doue limbe; un'a cea culta, clasica, in care vorbiau parintii patriei in senatu, oratorii in foru, sî care se intrebuintiã in literatura sî in aministratiunea publica; sî alt'a cea poporale, rustica, care sunã depe buzele poporului comunu. Ambe aceste aveau un'a sî ace'asi basa; dar panace limb'a poporale si-a pastratu tipulu seu originale, ce i l'a datu geniulu sî firea poporeloru contopite; limb'a lat. literaria s'a cultivatu din dens'a intru unu modu artificiosu, primindu forme gramatice sî sintactice noue, neusitate mai nainte la poporele Italiei.

sale cu ajutoriulu pronumelui *is-ea* chiaru usulu inradecinat acum in limb'a poporale.

Dar acelu pronume, dupa cum arata form'a articliloru din limbele romanice de astadi, nu a potutu fi altulu, decâtu pronumele demonstrativu

Limb'a poporale o sugea fiacare romanu cu laptele mamei sale; éra cea literaria o invetiau in scole si din carti cu multa ostenela.

Trecundu aci cu vederea locurile insemnate din Cvintilianu Instit. Orat. l. I. c. XII. unde dice, ca tenerii romani au de a se lupta ani intregi cu invetiarea limbei latine; si din Cicerone, de Orat. l. III. unde face apriatu destingere intre limb'a, care se invetia din carti, si intre cea care se folosesce spre a intielege, cine ce vorbesce, si unde lauda ca pre o raritate pre socr'a sa Leli'a, ca vorbiá bine latinesce, inse si dens'a o limba mai vechia ca a lui Plautu si Neviu (250 n. de Cr.), si altele cari ni sunt totu atâte documinte pentru deosebirea forte marcata, ce esistá intre limb'a literaria si cea poporale; tragemu aci atentiunea cetitoriloru nostri numai la ensasi firea si tiesatur'a limbei latine literarie.

Cine nu scie, cá fiacare limba vorbita prin poporu si-primene in decursulu tempului o forma, o tiesatura orecare cátu mai naturale, ce io dá ensasi firea si geniulu poporului, care nu este iertatu a o denaturá intru unu modu fortiatu si artificiosu, deca voimu a fi ascultati si intielesi. Dar acum e destulu,

ille-illa, de acel'asi intielesu cu *is-ea*, in variatiunile sale de *lu*, *le*, *a* in locu de *la*, plur. *le*, (remasu in romana); *il*, *lo*, *la*, (remasu in italiana); *le*, *la*, (remasu in francesca) etc.

Constatata odata originea articolului in lim-

a luá in mana autorii clasici, spre a ne convinge, cã latin'a literaria in form'a sî tiesatur'a ei este atãtu de maiestrita, fortiata, incãtu e cu nepotintia nu numai se o fia creatu, ci chiaru se o fia intielesu vre odata poporulu cu mintea sa naturale, care nu se potea precepe la maiestria.

O limba, in care partile vorbirii, ce dupa fire se tienu strinsu de olalta, adieptivele de sustantivu, pronumele pers. de verbulu seu etc. potu fí aruncate un'a de alt'a intru unu modu atãtu de nenaturale, ca in latin'a literaria, pote fí limb'a invetiatiiloru, nu inse neci odata limb'a poporului.

Pentru aceia, cari voru fí sustienendu inca, cã limb'a latina clasica a fostu sî limb'a poporului sî a literatiiloru, sî cã limbele romanice de astadi s'au formatu din acest'a mai tardiu orecandu; punemu aici in urma intrebarea: cum s'a potutu intemplã, ca poporele romane aruncate in atãte parti ale lumii, despartite unele de altele, se se fia lapedatu dintru odata de formele lor statorite sî usuate acum de sece, cari prin usulu indelungatu le voru fí trecutulu acum in sucu sî in sange, sî tote, unulu ca sî altulu, se se infaciosieze dintru odata lumii cu cuvintele latine numai in radecinele lor? Cum s'a potutu intemplã, cã

bele romanice, ne intempina o intrebare si mai grea, intrebarea :

De unde si cum se fece, ca pana ce limbele romanice apusane, *italian'a*, *francesc'a*, *spaniol'a* si *portugal'a* cu tote dialeptele loru dim-

tote poporele aceste, aruncate dela mam'a Rom'a pana la hotarele cele mai indepartate ale marelui imperiu, fora de a avé comunicatiune la olalta, se primesca acel'asi artielu, acelesi genuri, acelesi forme de declinatiune, de conjugatiune, de comparatiune? etc. Prin ce minune s'ar poté ore esplicá o asemenea straformare?!

Constatandu dar, ca limbele romanice de astadi sunt limb'a poporale, ce se vorbiá in Itali'a, nu ne-au plesnitu prin capu, a díce prin acést'a, ca romanii, ori italianii ori francii de astadi vorbescu chiaru asiá, precum vorbiá odiniora poporul Italiiei. Celu ce scie, prin câte schimbări trece o limba si numai in decursu de 2—3 sece, nu va alunecá neci odata, a intari asemenea absurditate.

Noi intarimu numai, ca limbele romanice de astadi sunt **in fiantia** limb'a poporului Italiiei, mai vechie decâtu latin'a clasica, chiaru mam'a latinei clasice. Repetîmu inca odata: **in fiantia**, pentru ca viandu ele neincetatu, si mergundu inainte cu poporul, si dupa desfacerea imperiului romanu, au continuatu a se formá mai departe atátu din isvorulu loru celu viu, câtu si din inriurintie straine, retienendu-si inse necurmatu tipulu originale, pana ce ajunsera a fi satorite in form'a loru de astadi.

preuna primescu artículu inaintea cuvintelor, p. e. *il padre, lo spirito, la madre* etc. pana atunci *limb'a romana* cu dialeptulu seu *macedonianu* dimpreuna pune artículu in urm'a cuvintelor?! Si este ore mai vechia, mai originale datin'a, de a prepune artículu, séu din contra?!

Invetiatiulu slavistu, repausatulu *Copitaru*, cugetà a fi deslegatu in destulu acést'a chestiune, dechiarandu artículu nostru *de origine traca*, primitu dela *albani*, cari aru fi descendintii vechiloru traci, si cari si ei punu artículu la urm'a cuvintelor.

Noi nu avemu voia, de a repeti inca odata tote cele dişe mai susu despre originea artícului limbei nostre, si din cari se vede destulu de lamuritu, cà chestiunea artícului nostru nu se pote desparti de chestiunea artículiloru celoru alalte limbe romanice, cà originea artículiloru totoror limbeloru romanice este fora indoiela *comuna*, din unulu si acel'asi isvoru. Spre restorarea acestei ipotese nefundate a invetiatiului slavistu, la care se vede a-i fi datu ansa impregiurarea, cà si in limb'a romana se pune artículu la capetu ca in cea albana, va fi destulu a-i pune aci cu *Maiorescu*-lu nostru intrebarea: „*Candu au fostu tracii ori albanii invingatorii si domnitorii romaniloru din Carpati pana in*

muntii Tesaliei și ai Macedoniei? pana in marea negra și marea alba? Candu au jocalu ei vre o rola atât de insemnata, ca se fia potutu prefaca form'a numeloru romane?"

Din parte-ne observăm, că punerea articolului inaintea cuvintelor nu este unu lucru de totulu strainu neci limbei romane, astfeliu la numele proprie masc. de omeni in gen. și dat. se pune articolulu totudeun'a inainte p. e. *cas'a lui Petru; am datu lui Ioanu* etc. ba aflăm urme, că odiniora și la numele proprie feminine se punea articolulu in gen. și dat. inainte de cuventu; asiá in „*Pali'a adeca Vechi'a Scriptura*“ tiparita in Orasti'a la 1582 reproducu in parte de Cipariu in *Crest. seu Anal. sale lit.* se scrie la Genes. c. XVIII. „*și eca muierii tale ii (adeca ei) Sara fi-va fetioru.*“ Urma de articolulu inainte se afla inca și in compusetiunile: *celu-alu-altu* = *celu alaltu* seu *celalaltu*; *alu-alta-eri* = *alalta-eri* seu *alaltaeri*; *in-la-intru* = *inlaintru*. In cari **alu** (articolulu nostru de astadi, *secundariu*, cum lu numescu unii, seu *nepropriu*, cum i dicu altii) și *la* (form'a originale a articolului nostru fem. in locu de *a*, cum se folosesce acum) dovedescu celu pucinu atât'a, că si in limb'a nostra se potea pune a une ore și se punea articolulu inainte.

Cum sî candu s'a intemplatu inse, cà pana ce celealalte limbe sorori punu articlulu naintea cuvintelor, limb'a nostra lu pune in urm'a loru? Este ore mai vechiu, mai originale usulu limbei nostre, séu alu celoralalte limbe romanice?! o întrebare acést'a, la care respunsulu ni se pare ascunsu sub velulu desu alu secleloru primitive, in cari cade formarea limbei poporali a Italiei; sî fiindu cà ipotezele ilusorie nu le iubimu, éra documintele esplicatorie ne lipsöscu, neci nu ne incumetämu, a ne demite in deslegarea ei.

Insemnämuj numai atât'a, cà acést'a s'a potutu intemplá sî la noi ca la alte popore. *Limbele germane scandinavice* (danic'a, norvegic'a) au articlulu in urma, candu *celealalte limbe germane* au articlulu inainte. *Limb'a siriaca sî caldaica* punu articlulu in urm'a numelor, pe candu *evreesc'a sî arabic'a*, de sî sorori cu cele prime, lu punu inaintea cuvintelor. (Cf. eruditele studie ale repausatului *Ioanu Maiorescu*: „Despre originea sî vechimea limbei romane“ sî „Inceputulu limbei“ etc. republicate in: Lepturariulu romanescu“ de *Arone Pumnulu*“ tom. IV. part. 1.)

Acum cà desbaturamu chestiunea articlului, de sî cam pe lungu, dar credemu nu fora neci

unu folosu; potemu reapucă firulu, care lu intrerupseramu cu aratarea primelor urme ale limbei nostre din secl. VI. și X. „**torna, torna fratre**“! și : „**serbli, serbula, serbulianu**“!

„Alte urme de limb'a romanescă — dice „*Cipariu in Crest. său Anal. lit.* — pana la „sec. XV. nu aflăm decât în diplomele principiloru Romaniei și Moldovei mai tardie, carile „de se și scriau serbesce pana la *Mateiu* „*principele Romaniei (domni dela 1633), inse numirile locurilor, adese ore fiindu nume romanesci* „cu însemnare, nu se schimbă în serbesce, ci „se retienura întreg, precum și numele multor „omeni totu din ace'a cauză“.

Primulu și celu mai vechiu documentu alu literaturii nostre în întielesulu strinsu este Cronic'a lui Hurulu a secretariului lui Dragosiu în secl. XIV. tradusa în romanesc de Petru Clanau secretariulu lui Stefanu celu mare la 1494.

Minunată coincidență! Pana ce braciulu viguros alu lui *Dragosiu* fundă unu nou principatu; pana ce spiretulu înaltu alu lui *Stefanu celu mare* se ocupă cu ide'a gigantică, de a cuprinde într-o mare patriă, unită și nedespartită pre totii romani; secretarii lor apuca pen'a, a

pune fundamentulu unei noue imperatie intre romani, imperatiei spiretuali, a pune fundamentulu literaturei noastre.

Cronic'a lui Hurulu cuprinde date de mare interesu pentru istori'a natiunale, si anume:

despre stramutarea legiuniloru romane din Daci'a traiana peste Dunare, despre reconstituirea tierei in republice dupa trecerea legiuniloru peste Dunare; despre diregatoriele si resiedintiele civili, diregatoriele si resiedintiele militari, despre garnisonarea cetatiloru, si fortificatiunea tierei; despre alegerea diregatoriloru si insemnele lor; despre formarea imperatiei romaniloru dela muntele Emu; despre decadinti'a imperatiei romaniloru din Mesi'a; despre Dragosiu si emigratiunea dela Marmati'a in Moldov'a, si sortea acestei emigratiuni; despre naintarea in rangu, resplatirea si triumfulu, ce da patri'a celoru bravi etc.

Hurulu a scrisu cronic'a sa in o parte precum o aflase scrisa inca din dile vechie de *Arbore* ducele campestru; era in cealalta parte ca marturu contemporanu alu eveniminteloru si institutiuniloru, ce le descrie.

Elu scrie latinesce. Dar luptele, gloriele, suferintiele, ce ni le enareza, nu sunt ore luptele, gloriele, suferintiele poporului romanu? Au nu e romana anim'a, cu care ne scrie? Au nu e romanu spiretulu, au nu sunt romane sentiemintele, ce respira din tote sirele lui?! Cu dreptu cuventu consideramu dar pre **Hurulu** de

scrietoriu romanu, sî inca de celu mai vechiu scrietoriu romanu alu carui opu ajunse pana la noi. *) Elu merita acést'a onore.

Cronic'a lui o avemu astadi numai in traducerea lui *Petru Clanau*, traducere destulu de necoresa sî straina de geniulu limbei nostre; de unde se pare, cà *Petru Clanau* séu nu vorbiá bine romanesce, sî a tradusu sub influinti'a limbei slavice; séu cà traducerea lui va fí fostu denaturata mai tardîu prin copiatorii nepreceptoru. Cuvinte ca: *sierbi*, *a sierbí*, *populu*, *ma-toru* (coptu), *gratia*, *vincela*, *vinci* (invinsu), *escu* (sunt; in cele XII. table prea vechie, *escit*, *escint* in conj.) *fecera* (facura), *scriptu* (scrisu) etc. cari vinu inainte in acea Cronica, dovedescu, câtu

*) Pumnulu in Lepturariulu seu publica unu documentu sî mai vechiu, decâtu Cronic'a lui Hurulu, sî anume: unu Crisovu datu de Ili'a Voda, domnulu Moldoviei la 1436 in Maiu, prin carele daruesce lui Dima Uraniu sierbului seu o mosia. Unu crisovu scurtu acést'a, care de sî nu are ceva insemnatate pentru literatura ca atare; e totusi de mare interesu din punctulu de vedere alu limbei. Noi inse nu l'am vediutu, decâtu in testulu seu straformatu, precum se afla publicatu in Lepturariulu amintitu, tom. IV. I. pag. 1—2.

a pututu se perda limb'a nostra in decursulu secleloru din materialulu seu!

In disertatiunea nostra tienuta la adunarea gen. din Clusiu, feceramu fora voia o mare gre-siela, uitandu a dá unuia dintre cei mai nobili domni romani, lui **Négoia Basarabu** (1512—1521) tributulu recunoscintiei, ce i detorimu pentru eternu si ca la domnu si ca la scrietoriu romanu. Eramu sedusi prin *Crest.* lui *Cipariu*, unde se dice pag. XVI. „*In Romania se dice, ca principele Neagoe ar fi scrisu romanescce una carte de invetiatura catra fiulu seu Teodosiu, care i urma in scaunu; inse pana acum nu ne este cunoscutu, deca s'a tiparitu*“.

43! Datele, ce ne venira la mana de atunci, ne-au adusu in placut'a pusetiune, de a poté da si acestui ilustru domnu onorea, ce o reclama dela noi ca unulu dintre cei mai vechi si mai emininti scrietori ai nostri.

Négoia Basarabu fu unulu din principii cei mai eruditi ai epoei sale, si dintre cei mai bravi domni, cari au sieditu odiniora pe tronulu Romaniei. Fiiu alu museloru, ce iubi a se des-fetá cu filosofi'a lui Aristotele si cu operele Stiloru parinti, fundá pentru latirea sciintieloru

la 1510 și în Romani'a o tipografia, ale carei produse întrecu prin lăsu și frumseti'a execuțiunii totu, ce s'a tipăritu vre odată în orientulu Europei. De și elu nu s'a destinsu prin virtutea armelor, ca *Stefanu celu mare* său ca *Mihaiu eroul*; dar se fia ore mai mica glori'a, ce și o elupta unu domnu prin armele științei?! **Négoia Basarabu** primul domnu românescu *autoriu*, și încă *autoriu în limb'a națiunale*, éra nu în slavica, ce érá atunci la moda prin curtile domnilor romani.

Elu scrise o *autobiografia* și o *colepciune de învetaiure istorice, relegioase, și politice pentru fiulu seu Teodosiu*, din care se afla o copia din 1654 în Bibliotec'a diu Bucuresci, tipărita numai la an. 1843.

Stămu adese ore îndelungate, adunciti în cugete, și înainte a unui monumentu rece, care marturu alu timpurilor trecute, ne ști enară în limb'a sa misteriosa câte o ilustra fapta, câte o santa luptă, câte o eroica morté a vre unuia său altuia dintre stramosii adormiti. Se nu ni se iee dar în nume de reu, deca la măriulu monumentu alu geniului unui bravu domnu romanu, la frumoșele învetaiure ale lui *Négoia Basarabu* catra fiulu seu *Teodosiu*, vomu petrece ceva mai multu. Documintele nostre literare din secl.

XV. XVI. sunt atâtu de rare, si acést'a opera a lui *Négoia* cuprinde atâte idee inalte, atâte observatiuni instruptive, încatu ar fi mare pierde, a nu ne cunosce mai de aproape cu acestu mândru si vechiu monumentu alu literaturii nostre.

Se ascultàmu! Unu parinte incaruntitu in esperiintie, impartiesce sfaturile sale fiului seu, le impartiesce noue descendintiloru, fiiloru sei.

„Deca nu ti vei milui slugile tale cu manele tale, alta nadejde ei nu mai au la nimeni se-i miluesca; cà seraculu ambla din casa in casa, séu siede in ulitia si cere dela toti, câti trecu pe acolo, si lu miluescu; éra slug'a ta, candu nu are mila dela tine, atunci elu nu mai are mila dela nimeni, se lu mai miluesca; ci numai pune rabdare in anim'a lui, si geme anim'a intr'ensulu, ca si unu lemn, candu lu bagi in focu, si are cariu intr'ensulu“.

Priviti aici la domnulu bunu, generosu! Elu nu vre a cresce din fiulu seu unu despotu ingunfatu, ci unu adevveratu domnu crestinu, care se nu uite pe inaltimea tronului sierbitiurile, ce i se facu de supusii sei. Si pote ore aflá si fantasi'a celui mai ageru poetu o asemenare mai corespundiatória, spre depingerea misielatatii parasite? Plange anim'a in meserulu parasitu, cum plange cariulu din lemn, candu se afla aruncatu in focu, si arde fora scapare!

„Cà-ci voru fí ei multi, nimicu se nu te infricosieze, neci se te indoesce, cà omulu vitézu sî resboinicu nu se sparia de omenii cei multi; ci cum resipesce unu leu o cireda de cerbi, sî cum omore unu lupu o turma de oi câtu de mare, sî cum resfira unuglontiu de tunu multe cete de ostasi, nu cà-ci este elu micu, ci cà-ci vine cu mari rane sî cumplire, pentru ace'a resfira sî resipesce multe cete de omeni; asiá sî omulu vitézu sî barbatu sî hraboru (voinicu) nu se infricosieza de omeni multi, cà omului vitézu toti omenii i sunt intru ajutoriu, éra omului fricosu toti omenii i sunt dusmani, sî inca sî de ai sei este gonitu sî batjocuritu sî hulitu“.

„Éra avuti'a ta sî banii, cari vei se dai lefi slugitoriloru, se fia totu lenga tine; cà-ci candu se intempla domnului, de are primesdia si nevoi ca aceste trebuesce antâiu se aiba avuti'a multa, se si-miluesca ostile, sî se le dé lefe. Cà omulu este ca porumbulu; cà porumbulu, unde afla grauntie mai multe, acolo fuge; asisderea sî omulu, unde afla unu domnu darnicu sî milostivu, acolo se aduna se se hranesca“.

„Mai buna este mortea cu onore, decâtu vieti'a cu amaru sî cu ocara“.

„Stragele sunt capulu sî cod'a ostiloru; — — stégulu stà in midiloculu resboiului, sî cauta tota ostea la stégu; sî pana stà stégulu in resboiu, nu se chiama acelu resboiu biruitu, macar de si are navela grea spre sine, ei totu cauta stégulu, sî se aduna toti impregiurulu lui; éra deca cade stégulu, de aci tote ostile

se resipescu, sî nu se scie unulu cu altulu, cum facu, sî in catrau mergu“.

„De voru perî vre unii dintre boiarii tei intru ace'a slujba a ta (adeca in resboiu), tu se te nevoiesci sî se silesci pentru sufletele loru la santele baserice, ca se veda toti, sî se se indemneze. Éra fetiorii loru sî rudeniele, cari voru remané in urm'a loru, multa cinste se aiba dela tine pentru parintii loru, cari si-au versatu sangele loru pentru tine inaintea ta“.

„Fiescecare, dupa cum i va fî slujb'a, asiá se i fia sî darulu sî cinstea“.

„Sî de va fî mai harnicu unulu din cei seraci, decátu unulu din fetiorii de boiari, séu decátu o ruda de ale vostre, voi se nu dati ace-lor'a cinstea sî boiari'a in faciarnicia (adeca din socotintia personale), ci se o dati aceluia mai seracu“.

„Asiá sî tu se socotesci, cà tota cinstea ta dela Ddieu este, sî candu voru castigá sî voru dobandí slugele tale dela tine cinste sî boiaria pentru slujb'a loru, tu inca socotesce de vedi, facutu-ai sî tu nescari ostenele catra Ddieu, de te-a maritu cu atát'a cinste, au ba? Deci de nu vei fî facutu, se nu te lenevesci, ci se faci; éra de vei fî facutu, tu totu te mai nevoiesce, se sî mai faci“.

„Cà-ci cine se nevoiesce pentru Ddieu, ace-l'a va dobandí cinste dela densulu; sî cine se va apropiá de Ddieu, totudeun'a va fî cu densulu.“ s. a. s. a. (Cf. B. P. Hajdeu: Tractatulu lui Négoia Basarabu despre artea milit. in Bulet.

Instr. publ. Sept. 1865. și Modulu alegerii domnilor la romani în Bulet. Instr. publ. Jan. Febr. 1868).

Amu pot  continua  mai departe. Dar si in cele citate aci c ta intieptiune, c ta morala, c ta praca a vietiei, câte asemenari bine alese, de cari ar pot  fi m ndru si unu *Bolintinénu*. Domnulu bravu ingrigitu de fericirea si marirea tierei, vre se lase in fiulu seu unu sucesoriu demnu de tronu. Dar si capulu, care sci  cuget  at tu de nobilu, at tu de intieptu, a fostu demnu intru adeveru de coronă, ce o-a portatu; si numele **Négoia Basarabu**, numele *principe-lui autoriu* e demnu a fi cunoscutu de toti romanii, si a fi amintitu cu lauda si reverintia din generatiune in generatiune!

Not. 2. Scrisu-au ore romanii si inainte de secl. XV. in limb'a lor  nationale? Si candu voru fi inceputu ore a scrie in limb'a lor ?

De odata cu legiunile aduse de Traianu spre impoporarea Daciei desiartate, s'au straplan-tatu in Daci'a fora indoiela si tota cultur'a si civilisatiunea clasica latina. Pe c tu tempu continua  dar Daci'a a fi provintia romana (106—274), stramosii nostri se voru fi folositu in scrierile lor  de limb'a literaturii in totu imperiulu

romanu, prin urmare și în Daci'a, adică de limb'a latină; după cum se și adevărește această din nenumeratele inscripțiuni latine, ce s'au aflat și se mai afla încă în toate partile Daciei vechie. (Cf. *Mich. I. Achner* și *Fr. Müller: Die römisch. Inschrift. in Dacien.* Wien. 1865).

După ce Daci'a vechea, parasită de imperatulul *Aurelianus**), ajunsă în mâinile barbarilor migratori, cultur'a spiretuale a romanilor rămași în Da-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*) Imperatulul Aurelianus desperând de a putea ține Daci'a constituită de Traianu, se retrase cu legiunile sale de cea parte de Dunare, în Mesi'a, care o numi Dacia nouă sau Dacia aureliană. Dimpreună cu legiunile romane parasă Daci'a încă și un număr însemnat de coloni pământeni, asediându-se și ei în Daci'a lui Aurelianus, unde se credeau a fi mai siguri de năntea furiei barbarilor. Dar totuși partea mai mare a coloniilor traiane, și armășii, cari erau pământeni, nevoindu a parasă — cum dăce Hurulu în Cronic'a sa — vetrele și osele părintilor și ale străbunilor, și moși'a agonisită cu sângele lor, unde vietuiescu și petrecu din dăle betrane, hotărâ se ste pe locu, și cum au luptatu acum mai de multe ore în mijloculu a totu feliulu de popore, cari au îndatatu patri'a, asiă se o apere și se o mantuescă și acum cu grati'a Stului Ddieu, și si-organisara statulu după regul'a dătinelor vechie ale străbunilor și romani.

ci'a vechia, din caus'a turburariloru necurmata ince-
tase mai cu totul. Ne mai potendu-se redică
scole, limb'a latina, de care se foloseau roma-
nii, pe câtu tempu traiau su scutulu aripeloru
acvilei romane, ne mai aflandu-si adapostu in sco-
lele parasite și ruinate, a trebuitu se esa cu
incetulu din usulu romaniloru cultivati, rema-
nendu in loculu ei la toti romanii fora destin-
gere de cultura, limb'a romana poporale, adusa
de odata cu coloniele traiane de sub ceriulu
blandu alu Italiei.

Mai favoritoria erá pentru cultura pusetiu-
nea romaniloru de peste Dunare, din Daci'a noua
sáu aureliana, cari pana catra capetulu seclului
VII. se bucurau inca de scutulu imperatiei ro-
mane, candu apoi fatalitatea vru, ca și acést'a
mosia romana se fia cuprinsa de sementia stra-
ina, de bulgari.

Din coloniele aduse in Traci'a, Macedoni'a,
Tesali'a și Epiru, cu ocasiunea supunerii acestoru
provincie de catra romani, și din romanii cei trecuti
acum peste Dunare și asiediati in Mesi'a, și din cei
colonisati mai tardîu de Constantinu celu mare in
Traci'a (329), se tragu asiá numitii macedo-romani,
tintiari său Cutiovlahi, cari sunt de unu sange
și o limba cu noi, pastrandu-si natiunalitatea pana
astadi.

Nu avem documente positive, este totuși probabil, că romanii, între cari erau multi creștini încă pe timpul descalecării coloniilor traiane pe acestu pământ, se voru fi folosit dintru început *la cultulu loru ddieescu de limb'a latina*; cu tote aceste trebuie se fia avutu traduse și *in limb'a loru poporale* încăi invetia-turile cele mai necesare ale credinței, unele schitii din S. Scriptura, rogatiunea Domnului și alte rogatiuni și cântări bisericești, deca nu mai currendu, celu pucinu în secl. III. și IV. cându acum creștinismulu era înradecinat și latitu în tota Dacia,*) era limb'a latina început a esi cu încetulu din usulu romanilor literati.

*) Acum sub imperatul Neron, care se sui pe tron cam cu 20 ani după Cristos, marturisește Tacitu, a fi fostu în Rom'a multime forte însemnate de creștini. (Tacitu Annal. lib. XV. c. 44.) Era sub imperatul Traianu, propretoriulu Bitiniei, Pliniu afla atâta creștini nu numai în cetati, ei și în sate și agri, încatu templele idolilor ajunsera acum a fi desolate, și sacrificiele parasite. (Plin. l. X. epist. 97. ad Traian).

Nu se poate dar crede, că în multimea cumplită de coloni, cari i-a adusu Traianu spre împoporarea Daciei, se nu fia fostu unu numeru însemnat de creștini; și acest'a cu atât mai vertos, că Analele ve-

În acést'a presupunere ne interesează și împregiurarea, că după ce fuseră și gotii întorși la religiunea lui Cristos prin romanii creștini și prin arhierii lor. *Ulfil'a* mitropolitul Daciei traiane traduse *S. Scriptura* din limb'a latină

chie nu ne numescu apostolii, prin cari s'ar fi lăsat mai târziu lumin'a Evangheliei între romani; pentru că ea s'a lăsat prin enși și romanii, cari au venit în Dacia ca creștini, și prin preoții ești din sinul lor, și încă atât de repede, încât cu unu secul mai târziu Tertulianu vorbește acum despre romani cu mândria ca despre creștini. „S'au supus acum credinței lui Cristos, Dd'elui adevărat, diversele popore ale getulilor, multe ținuturi ale maurilor, toate hotarele spanilor și ale galilor, și locurile britanilor cele nepetrunse de romani, și națiunea Sarmatilor, a Dacilor (adecă a **romanilor**) și a germanilor“ etc. (Tertull. adv. Jud. c. VII.) Era în sec. IV. aflăm acum mai multe episcopate romane, atât în Dacia traiană cât și în cea aureliană; precum la Aquae, Castrum-Martis, și Apulu în Dacia traiană; în Sardic'a, Abritu, Dorostoru în Dacia aureliană. În Sardic'a s'a ținut și unu sinod provincial la an. 347, su eppulu Protogenu, carele a fost de față și la primul conciliu ecumenic din Nice'a, (325) dimpreună cu Teofilu eppulu din Apulu, și cu alți eppi ai Daciei, numite pe atunci de scrietorii străini Schitia și Gotia după numele popoarelor barbare, cari o inundaseră.

in cea gotica. Acum séu că *Ulfi'a* fu îndemnatu la acést'a prin precedentele, că si romanii aveau atari traduceri in limb'a loru natiunale; séu că chiaru acést'a intemplanre adeca traducerea Stei Scripture in limb'a gotica, va fí îndemnatu pre romani, de a se ingrigí si ei de asemenea traduceri in limb'a loru. Intru unu casu ca in altulu ajungemu la conclusiunea, că romanii au trebuitu se faca acum pe tempulu acel'a inceputulu, de a serie in limb'a loru natiunale.

Cu tote aceste urme positive de carti basesericesci scrise in limb'a romana nu aflámu, decâtu in seclulu XII. intru o carte tiparita la Prag'a, su titlulu „*Casávo Emmauskoe Sveatoiru Blagovestvovanie*“, unde pag. 12. not. 12. se dice, că romanii in secl. XII. (pe la 1100) ar fí avutu cartile liturgice traduse in limb'a loru. Anume vorbindu aci autoriulu de Pap'a *Inocentiu IV.* (1243—1258) dice: „Nam etsi recentissimis quoque temporibus, i. e. vix abhinc sesqui seculo, Daciae Vulachi slavicam graeci ritus liturgiam anti apud se quoque usitatam, sensim in vernaculam suam converterunt, tacente et connivente ut videtur, aut vel ignorante et inconsulta matre Constantinopolitana“, adeca: „Căci de si in tempurile cele mai noue, adeca de unu seclu si diumetate, romanii din Daci'a

tradusera pe nesentite liturgi'a slavica de ritulu grecescu usitata mai nainte sî la densii, in limb'a loru natiunale, precum se pare cu tacerea sî concesiunea, séu chiaru cu ignorarea sî fora intrebarea mamei baserice constantinopolitane". (Cf. Repertoriulu bibl. cronol. de Dim. Iarcu. Buc. 1865. p. 9. not'a).

Incátu autoriulu vorbesce aci despre limb'a slavica, usitata intre romani la cultulu ddiescu mai nainte de sec.^a XII. credemu, cà ace'a o voru fî primitu romanii su presiunea bulgariloru asiediati intre densii in diumetatea a dou'a a seclului VI. Este inse unu frumosu semnu alu iubirii stramosiloru nostri catra limb'a loru eredita dela mam'a Rom'a, cà abiá ce incepura a respirá mai liberu, se ingrigira a o restituí érase la altariiele romane, de unde fu esilata cu nedreptulu.

Preotii romani au fostu dara primii doicitori, primii cultivatori ai limbei nostre prin traducerea S. Scripture si a cartiloru liturgice; prin ce'a ce clerulu romanu, care secle indelungate si pline de fortune fu uniculu mangaiatoriu, conducatoriu si luminatoriu alu poporului nostru multu cercetatu, are cu unu titlu si mai multu la recunoscinti'a natiunii.

Deca ne vomu aduce a minte catra aceste

de cele ce ne spune cronicariulu *Hurulu* in introducerea croniceii sale, că elu o scrise ace'a asiá, precum o află scrisa din dile betrane de *Arbore*, ducele campestru; si că cronicariulu *Urechia* provoca la *isvode romane*, scrise inainte de densulu; va fi pusu credemu peste tota indo-iel'a, că literatur'a romana s'a inceputu cu multu inainte de sec. XIV. de si nu ne-a remasu, séu celu pucinu nu s'a potutu descoperi pana acum neçi unu documentu literariu depe tempurile acele.

Not. 3. Punemu aci su vederea cetitoriloru nostri *Oratiunea Domnului* a lui **Luc'a Stroici** in form'a sa originale, precum se afla publicata de *B. P. Hajdeu* dupa „*Corpulu legiloru polone*“ adunate de *St. Sarnicki*:

Parintele nostru ce iesti in ceriu, swincaskese numele teu; se vie inperacia ta, se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu. Penia noastre secioase de noai astedei. Ssi iarte noae deforple noastre, cum ssi noi lesem deformiciloru nostri. Si nu aduce pre noi in ispita, ce ne mentuaste de fitlanulu. Ke ie a ta inperacia ssi putara ssi cinstia in veczij veciloru, Amen“*)

*) Hajdeu in reproducerea acestei oratiuni pune c cu coditia (c) decâteori trebue se sune ca ti adeca ca germ. z. de si acea coditia nu se afla pusa in origi-

Insemnatu acestu *Tatalu nostru* atâtu in privinti'a *ortografiei*, câtu si in privinti'a *stilului*.

In scrierea limbei romane cu litere latine, **Stroici** intempina acelesi greutati, ce le-au intempinat si ortografistii nostri din epoc'a Sincal-Maiorena, si le mai intempina chiaru si cei de astadi; adeca modulu de a reproduce sunetele inchise séu guturali ale vocaliloru *a, e, i, o, u*, si sunetele siueratorie ale consunantiloru *d, s, t*.

Luca Stroici pare a fi statu la indoielea intre doue sisteme ortografice, cea a italianiloru si franciloru, care se recomandă prin identitatea originii loru cu a. nostra, si cea a poloniloru, care se recomandă prin vecinatatea Poloniei cu Moldov'a.

Nedecisu neci pentru un'a, neci pentru alt'a, elu folosesce ambele sisteme mestecate; p. e. **ce**, **ceriu**, **cinstea**, **veciloru**, **cum**, **vie**, **voia**, in dupa sistem'a italianiloru; **lesem**, **ke**, **penia**, **mentuiaste**, dupa sistem'a franciloru; **detornicz-**

nale; p. e. in cuvintele: **swinçaskese**, **inpereçia** etc. fiindu elu de parerea, că **Stroici** va fi voitu a folosi in atari casuri spaniolo-francesulu **ç** cu coditia; dara tipografi'a cracoviana neavendu liter'a acést'a, o-a inlocuitu prin **c** fora coditia. Noi o-amu reprodusu fora coditia, precum se afla in originale.

loru, *aducze*, *veczij*, *ssi*, *assa*, *kom*, *swincuske* etc. dupa sistem'a poloniloru.

Constatămu cu bucuria, că primul nostru ortografistu, de care avem urma, **Luc'a Stroici** e dechiaratu *etimologistu*; asiă dara *sistem'a etimologica* de scriere are in partea sa facia cu cea *fonetica* lenga alte multe avantagiuri, inca si *avantagiulu direptului istoricu*.

Deca vomu asemenă acestu *Tatalu nostru* alu lui *Stroici* cu acel'a, care se publicase mai nainte cu *treispredece ani**) in *Transilvani'a* in: „*Omiliariulu său Evangeli'a cu invetiatura*“ tradusa de diaconulu *Coresi*, *Popa Ioane* si *Popa Mihailu*, aflămu acestu *Tatalu nostru* pretiosu si din *puntulu de vedere alu Stilului*; că-ci pana ce in *Tatalu nostru*, ce lu cuprinde acést'a *Evangelia* contemporana, cetimu inca barbarisme ca: *pita*, *napaste*, *isbavesce*, *hitlénulu*, *slava*; autoriulu nostru **Stroici** petrunsu de dorulu, de a curati limb'a de atari elemente straine, incuibate in dens'a prin usulu liturgicu alu limbei slavice, le inlocuiesce acele prin: *pane* (panis), *ispita* (expeto), *mantuesce* (manu tueor). *Hitlé-*

*) *Stroici* presentase acestu *Tatalu nostru* invetiatalui enciclopedistu polonu *Stanislau Sarnicki* inca la 1593. petrecundu in *Varsavi'a*.

nulu, care pronunțiatu cu *h* i se parea prea vulgariu, lu serie: *fitlénulu*; in locu de *slava*, care lui i se parea a suná prea cirilicu basericesce, pune: *cînste*, cuventu sí acest'a de origine slavica, ce e *direptu*, dar usuatu in stilulu vechiu judecatorescu. *Amin* inca i se parea a mirosí a slavicu, pentru acea elu serie in locu-i: *amen*.

Atâte reforme in câte-va orduri! Au nu dovedescu aceste apriatu, că **Luc'a Stroici** sciá amblá pe petiorele sale, că elu erá capu meditatoriu sí filologu adevveratu. (Cf. *B. P. Hajdeu: Studie critice asupra ist. rom.* — Luc'a Stroici parintele filologiei lat. romane. Bucur. 1864.)

Observámu in urma, că retecescu *Hajdeu* in studiele sale asupra lui Stroici, candu crede, că cuvintele: *tata* sí *gresiele* inlocuite de Stroici prin: *parinte* sí *detorie*, aru fi de origine slavica. Se nu abdicemu asiá iute de mostenirea nostra in favorea strainiloru. *Gresiela* ce este alta deca nu *gressus* (in intielesu reu) sí de aici *transgressus* alu latiniloru? Éra cuventulu: *tata*, precum sí *mama*, de sí le au sí slavii, sí afora de densii sí alte popore; totusi ele sunt vechia posesiune a nostra, eredita dela stramosi; ce'a ce se vede din viersurile, cari le fece poetulu latinu *Martialis* (epigr. 1. 100.) in batjocura despre o feta betrana, despre care canta:

„*Mammas atque tatas habet Afra ; sed ipsa tatarum*
„*Dici et mammarum maxima mamma potest.*“

Not. 4. Gregoriu Urechia primul cronicariu alu Moldovei, alu carui opu ajunse pana la noi. Din vietî'a lui nu ni este cunoscutu mai multu, decâtu că a fostu vornicu mare, si a petrecutu in satulu *Prigoreni* lenga *Tergulu-frumosu*, unde si-a scrisu sî cronic'a sa sub titlulu: „*Domnii Moldovei sî vietî'a loru*“ in XXXII. de capete, incependu dela Dragosiu (1350) pana la domni'a a dou'a a lui Aronu (1594). Cronic'a acést'a s'a tiparitu mai antâiu de *M. Cogalnicénu* in *Cronicele Moldovei* tom. I.

Not. 5. Prodapturile literarie ale lui Mironu Costinu sunt: 1. *Descalcatulu antâiu alu Moldovei* in VII. capete, dela colonisarea Daciei pana la fundarea principatelor. Se tiparî primadata de *Cogalnicénu* in *Cron. Mold.* tom. 1. 1. *Cronic'a tierei Moldovei* in XX. capete, incependu de unde a incetatu *Urechî'a*, adeda dela Aronu (1594) pana la *Stefanitia* (1662). Tiparita totu in *Cron. Mold.* 3. *Vietî'a lumii*, poema netiparita. 4. *Despre versificarea romanesca*, traptatu netiparitu inca. 5. *Epigrama contra mitropolitulu Dositeiu*, asemenea netiparita.

6. *Viersu despre originea și descalecarea românilor*, tipărit în Psaltirea viersuită a lui *Dositeiu*, reprodus în *Crest. seu Anal.* lui *Cipariu*.

Mironu Costinu și **Dositeiu** mitropolitul sunt primii, despre cari avem urme, că au făcut se sune liră și în limbă română. Dar *Dositeiu* pestrece pre învețiatul său contemporan departe în manuirea limbii și eleganța expresiunilor.

Not. 6. Nicolau Costinu ne-a lăsat următoarele opere: 1. *Descalcatul de antâiu al Moldovei* în XVI. capete, amplificând scrierea tatane-său de același titlu, (not. 5). Tip. în *Cron. Mold.* tom. I. 2. *Descrierea croniceii lui Urechia* cu adaosuri, tip. totu în *Cron. Mold.* tom. I. 3. *Istoriă domnilor Moldovei* dela 1662—1719, care este o continuare a opului tatane-său, compusă înse până la 1708 după scriptele lui *Vasiliu Damianu* și *Teodosiu Dubou*; era de aci în colo dela sine. Tip. în *Cron. Mold.* tom. II. 4 *Fragmente istorice din domnia a două a lui Nicolau Mavrocordat*, tipărită în *Cron. Mold.* tom. II.

Not. 7. Dimitru Cantemiru s'a ilustrat prin multe opere pline de erudiție, și anume

prin următoarele: 1. *Divanulu' lumii* romanesce și nou-grecesce, tip. la Jasi 1698. — 2. *Istori'a Daciei vechie și noue*, tip. in Jasi 1836 după unu manuscrisu din S. Petrupole in 2. tom. 3. *Istori'a Brancoveniloru și a Cantacuzeniloru*, netiparita. 4. *Intruducere la music'a turcesca*, netip. A mai scrisu un'a rusesce, un'a turcesce, și siesă latinesce, dintre cari mai insemnate sunt: *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* și *Descriptio Moldaviae*, aceste din urma traduse și in romanesce.

Not. 8. Acestu discursu prea elocinte fu publicatu pentru antăia ora de *M. Cogalnicénu* in *Archiv'a romanesca* (tom. I. 1841.) Elu lu primí pentru publicare dela *Const. Hurmuzachi* din Bucovin'a, care lu aflase la cavalerulu *Constantinu Stamati*.

Că loculu nascerii acestui manuscriptu este Moldov'a și anume mitropoli'a, se vede apriatu din epistol'a lui *Ant. Sionu*, adresata mai târziu in privinti'a acestui manuscriptu catra redactiunea *Archivei rom.* din care aflămu, că acestu manuscrisu l'a decopiatu ensusi *Ant. Sionu* la 1806. ca scrietoriu la visteria din ronduiel'a visteriariului *Alesa Balsiu* depe o conđica vechia scrisa cu man'a vechiului logofetu alu mitropo-

liei Moldovei, *Grigorasii*. Cine este autoriulu acestui cuventu atâtu de frumosu? nu se scie. *Cogalnicénu* este de parerea, că acel'a pote fi cam de pe la anul 1740.

Oratoriulu necunoscutu si-propune a infaci-siá ascultatoriloru sei maretî'a icona a lui *Stefanu celui mare* (1457—1504), acestui geniu prodigiousu, care prevediendu cu sufletulu seu ageru gloriosulu venitoriu, ce a destinatu Ddieu romaniloru, lupta o vietia întreaga pentru de a-i uní pre toti întru o singura natiune libera si independenta, si astfelu a-i pune pe calea, de a poté corespunde misiunii lor providentiali; acestui erou cu braci neinvinsu si cu sufletu religiosu, care din 26 de resbeluri portate cu rusi, turci, tataru, unguri, poloni, reusiesce triumfatoriu, si dupa fiacare triumfu inaltia câte unu altariu lui Ddieu!

Maretiu subieptu! Si discursulu stă la inaltimea subieptului.

Ca on. cetitori se fia convinsi, că in acestu discursu literatur'a nostra posiede unu adevratu modelu de elocintia, care sustiene comparatiunea chiaru si cu capd'operele celoru mai faimosi oratori ai lumii, lasămu a urmă aci câte-va pasagiuri din densulu.

„Intru aceste cuvinte, ce am dîsu, nu ati cunoscutu chipulu vítézului, ce plangemu? Cine ca densulu

dá lui Ddieu tota isprav'a lucrurilor? Cine asudá mai multu, ca se nu lase nimicu dintru acele, ce le-ar poté face silinti'a omenesca? Erá trebuintia de sfatu? Gata erá se asculte alu totororu. Folosea grab'a? Somnulu nu lu tienea, odihn'a nu lu incalciá, sbo-rá ca paserea. Erá indresnela de ajutoriu? Vieti'a nu si-crutiá, cu sabi'a in mana infruntá pre ensasi mortea“.

„Ddieu, carele ventura ca plev'a coronele imperatoriloru, iea pre Stefanu sierbulu seu de mana, imbarbateza animele poporului celui inspaimentatu pana la morte, si pune biruinti'a in man'a lui Stefanu. Purcede cu toti ai sei, intempina pre vrasmasi, lovescu fer'a, o sparia, o ranescu ne mantuimu“!

„Mândri'a joca implendu-se de trufia, si si-perde judecat'a; éra umilinti'a cu manele redicate catra ceriu, imbracandu-se in santienia, castiga placerea lui Domnedieu“.

„Departe de curtea lui tota mintiun'a; zavisti'a legata, pism'a ferecata, insielatiunea isgonita, strimbatarea impilata detotu; dreptatea imperatiá pe scaunu, si nu ea lui, ci elu erá supusu ei si sierbitoriu. De apucá armele, de ea se sfatuiá; de judecá, pre dens'a o ascultá; de cinstiá, ei i urmá; si tote le facea ca unu sierbu din porunc'a ei. Cei vechi basnuia, cá dreptatea a fugitu dintre omeni; éra noi potemu ade-veri, cá la noi stapaniá“.

Câte-va pasagiuri, si ce abundancia de idee inalte, de epitete nimerite, de limba alesa si inflorita!

Not. 9. Cronicarii și istoricii nostri, cari au traitu pana la epoc'a renascerii literaturii nationale, adeca pana la epoc'a Sincaiana, insirandu aci și pre cei numiti mai susu în decursu disertatiunii nostre, sunt urmatorii:

a) *in Moldov'a*: din tempu recunoscutu: *Arbore*, și *anonimii*, la cari provoca *Urechia*, operele loru au peritu. Din secl. XVII. *Urechia*, *Eustratiu*, fiulu acestuia *Simeonu* dascalulu, și nepotulu seu *Misailu* calugherulu, *Petru Danoviciu*, *Mironu Costinu*, *Nicolau Costinu*. Din secl. XVIII. *Dem. Cantemiru*, *Vas. Dubau*, *Teod. Damianu*, *Acseintiu* ¹*Uricariulu*, *Joan*²*Neculcea*, *Nicolau* ³*Mustea*, *Ales*⁴*Amiras*, *Joanu* ⁵*Canța*, *Joanu* ⁶*(Enache)* *Cogalnicenu* și alții.

Toti cronicarii pana la *Neculcea* au scrisu mai multu pe urmele lui *Urechia*, adaugundu fiacare faptele, alu caroru marturu a fostuensusi; destingundu-se toti, dar mai alesu *Costinii* prin o înalta eruditiune.

b) *in Romani'a*: Din secl. XVIII. *Jerodiaconulu* *Naum*²*Clococenu*lu, *Teodosiu* fiulu lui *Stoianu* din *Tunsi*, *Constantinu* *Capitanulu*, alti patru anonimi, *Radu Grecenu*lu, *Radu Popescu*, și *Radu* ⁴*Lupescu*.

Operele cronicariloru au jacutu tempu îndelungatu pierdute prin pulberea bibliotecelor;

publicarea loru o multiumimu mai vertosu lui *M. Cogalnicénu, A. Tr. Laurianu, N. Balcescu, G. Seulescu* si altor'a.

Not. 10. A scrisu istori'a Moldovei dela 1733—1774. cu sufletu romanu; dar totusi si in densulu si in betranulu *Neculcea*, (ist. Mold. 1662—1743), de si ei se redica departe peste contempuranii loru prin patriotismulu inflacaratu, ce respira operele loru, ici colé potemu observá acum cu dorere alteratiunea fatale, produsa inca si in animele celoru mai zelosi romani prin domnirea despotica si corupta a fanariotiloru.

Not. 11. Mai tote poporele si-au avutu lautarii, trubadurii sei. Noi ca alte multe datine frumose o-amu primitu si acést'a mostenire dela romanii vechi, stramosii nostri, carii — precum dice unu scrietoriu alu anticitatii — „*soliti quidem sunt primis temporibus in epulis canere — de clarorum hominum virtutibus.*“ (Cf. V. A. Urechia in disc. despre *Cron. rom.*)

Not. 12. Candu s'a inceputu marea calamitate natiunale, usulu limbei slavice la romani? este o intrebare deschisa inca. Principele *Cantemiru* (in *Descriptio Moldaviae*) sustiene, cá

acést'a s'ar fi intemplatu dupa Conc. din Florin-ti'a (1437—39) su *Alesandru celu bunu* in Moldov'a, si probabile cà su *Radu celu mare* in Romani'a, la instigatiunea contrariloru unirii le-gate intre resariteni si apuseni in Conc. amintitu; ca nu cumva romanii aducundu-si aminte prin limba de originea loru latina, se se plece a se reuni cu baseric'a Romei. Ar fi lungu, a ne de-mite in desbaterea acestei chestiuni; ne restin-gemu dar a observá, cà se afla grele marturie, cà românii ici colé (anume in Moldov'a) serieau si inainte de Conc. din Florintia cu slove si slo-venesce. (Cf. *Cipariu* in *Crest. seu Anal. lit.* pag. XXIX.)

Not. 13. Colucatorii eppului *Mich. Tor-dasi* la traducerea *Bibliei* din Orestia sunt: *Ste-fanu Herce* parocu in Caviran-Sebesiu in Banatu, *Efremu Zacanu* dascalu in Siebesiu, *Moise Pe-scisielu* parocu in Logosiu, si *Achirie* protopo-pulu Unediorei.

Not. 14. Sub mitropolitulu *Varlamu* si la initiativ'a lui se fece in Sinodulu mare din Jasi (1642) hotarirea, de a se scote dela altariiele romane limb'a slavica, si a se reintroduce cea romana. Acestu decretu lu acceptara in scurtu si

romanii din Romani'a din cocc de Milcovu; éra in Transilvani'a se intemplà acésta la 1643. prin ordinatiunea principelui *Giorgiu Rákotzi I.* data in confirmatiunalile nou-alesului arhiepiscopu romanu *Simeonu Stefanu*. Elu redicà sî o tipografia romanesca in Belgradu, unde se tipariau carti romane basericesci infectate de erorile lui Calvinu. Le fece aceste principele calvinu nu din iubire catra romani, ci cu intentiunea diavolesca, de a poté semená astfeliu mai usioru pintre romani invetiaturele calvinismului; nu prevediú nefericitulu in fanaticismulu seu orbitu, cà prin acésta — de sî fora voia — sierbesce chiaru intereselor romane; pentru cà despre o parte nu i sucese planulu reutatosu; éra despre alta parte recastigandu-si limb'a romana dreptulu, ce i competiá in baseric'a romana, se incepú cu acésta o epoca noua pentru luminarea sî cultur'a natiunale.

Not. 15. *Dositeiu* mitropolitulu, unulu dintre cei mai eruditi sî mai zelosi romani ai epoci sale. La densulu aflámu multe cuvinte in form'a, ce nu aflámu la alti scrietori romani depe acele tempuri; p. e. *schimbatiune*, *unitiune*, *fericintia*, *plinintia*, *deschisatura*, *ucisatura*, *cugetaretiu*, *vindecaretiu*, *staveru* etc. (Cf. *Pumn. Lept. rom.*)

Not. 16. *Coresi* diaconulu a tradusu *Psaltirea* tip. in Brasiovu la 1577. (éra nu cum se dice in Aral. lui Cip. la 1560. séu 62.) si *Evangelî'a cu invetiatura*, tip. totu acolo la 1580. la care din urma mai colucrara inca si preotii dela baseric'a schiailoru de lenga Brasiovu, anume pop'a *Jane* si pop'a *Michaiu*. Pote cà si cele alalte carti romane publicate totu in Brasiovu, precum: *Tritevangelulu*, *Pravil'a*, *Telculu Evangelieloru*, (tote la 1580.) inca au fostu fruptulu osteneleloru acestui diaconu zelosu, despre care dice editoriulu *Evangeliei cu invetiatura* in praefat. cà eră mester invetiatu intru acestu lucru. *Psaltirea* lui *Coresi* este prim'a carte romana esita desub tésculu tipograficu. Direptu cà *Cipariu* amintesce o *Invetiatura crestinesca*, care s'ar fí tipariu cu 30 de ani mai nain'e (la 1546.) in Sabiiu. Acést'a carte inse nu o-a vediutu inca nimene; deca va fí esistatu intru adeveru, apoi trebue cà e de una data mai tardia, decâtu sustiene *Cipariu*; cà-ci pe tempulu acel'a (1546) nu scimu se fia esistatu tipariu romanu in Sabiiu. (Cf. *Rev. Rom.* Maiu 1862. pag. 107—120.)

Not. 17. Nu se pote negá, cà parte din caus'a greutatii, ce o intempinara traducatorii

cartiloru sante de a esprime diversele idee mai inalte in limb'a neglesa romana, cu a caruia manuire literaria nu erau dedati deplinu; parte din caus'a pietatii reu intielese, dupa care multe cuvinte slavice le priviau de santite si incetatinite prin usula indelungatu basericescu, încātu inlocuirea lor prin cuvinte romane l'aru fí socotitu de unu atentatu profanatoriu in contra celoru sacre; nu numai cà au retienutu caracterele cirilice in scrierea limbei romane, ci totu odata au lasatu a se stracurá in cartile basericesci o multime de cuvinte si frase slavone. Cu tote aceste limb'a lor ne presinta multe cuvinte si structure de frase originali romane, cari noi le pierduramu in urma; din care privintia studiarea operelor lor nu numai cà e folositoria, ci e chiaru necesaria spre cunoscerea organismului si a legiloru limbei. Alu lui *Cipariu* este meritulu, de a fí adunatu celu autáin — încātu i-a fostu cu potintia — aceste opere pretioase, devenite acum forte rare (Crest. séu Anal. lit.), si de a le fí desemnatu in campulu filologiei romane locul, care li se cuvine.

Not. 18. Pentru ce se stinse in secl. 18. in Romani'a lumin'a, ce o aprinsera Urechia, Costinii etc.? Pentru ce cà reaparendu acea lu-

mina, ea reaparú în alta parte a romanimii, în Transilvani'a, și de aici începú a-si răspândi cu încetul radiele sale și pe ceriulu întunecatu alu României?! . . . Istori'a ne răspunde cu dorere, pentru că în Români'a domniau fanariotii, (1716—1821) acești venetici fora sufletu și consciinția, acești despoti lacomi, corupți, cari aruncați în capulu romanilor fora nici o controla, au umilitu natiunea și o-au ingerunchiatu la petioarele lor. Institutele de cultura ale romanilor, redicate în timpuri mai fericite, fusera prefacute în scole grecesci și slavone, ca p. e. scol'a (academi'a) din București. Astfelu și cele alalte pucine scole redicate seu restaurate prin fanarioti, ca scol'a (academi'a) din Jasi, Romanu, Radauti, Husi, Botosani, Galati, Focsiani, Belgrad, Chisineu, Craiova etc. cu dascali straini, au fostu totu atate propagande de grecismu și slavismu, éra nu isvore de cultura și lumina pentru natiunea romana. Elin'a și slavica ducea în ele rol'a principale, éra limb'a romana se privia numai de sclava tolerata. Cuventulu energiosu, ce redicara unii dintre barbatii mai curagiosi, deosebitu mitropolitulu din Jasi, Jacobi Stamati (1792—1803) în contra acestei sisteme ucidatorie, perii în vanu, fora rezultat. Între atari impregiurari nu e mirare, deca romanii de

peste Carpati ajunsera la ruina totale, atât în privința materială, cât și spiritală. (Cf. *Misailu* despre scoale și inv. la români su fanarioti în Bulet. Inst. publ. an. I. 1866.)

Not. 19. Ce jocu alu sortii ! Panace pa-mentulu romanu depeste Carpati lu inundau veneticii foră patria, greci și slavi, din cari si-tragu originea multe din cele mai de frunte fa-milie boiaresci de astăzi ale Romaniei, cari pro-tegiati și redicați de guvernurile antenationali la cele mai înalte posturi ale țării, în urmă se romanisara, foră de a se fi lapedatu înse de sentimentele lor străine de către interesele ro-mane, lovindu astfel în corpul națiunii o rană veninosa, ce lu ustura și rode încă și astăzi ; până atunci la noi din coce de Carpati multi fi ai națiunii, din cari descind cele mai ve-diute dintre familiile aristocratice magiare a'le Ardélului, atrași de favorile, cari li se imbiau, se smulsera de către corpul național, renegați de credința și limba trecura în castrele străine, și devenira dușmanii cei mai aprigi ai mamei lor parasite. Cari fecera ore mai mari sierbi-tiuri antagonistilor nostri ? Cari causara mai multa stricațiune cauzei noastre ? Aceia sau ace-stia ? Comparățiunea ar fi ni se pare pe câtu

de trista, pe atât de interesante si in instruktiva.

Not. 20. Nemoritoriulu arhiepiscopu *Joanu Inocentiu Miculu* (Clein) fu primulu, care tramise teneri romani (pre Aronu, Greg. Maioru si Silvestru Caliani) la isvorele de cultura ale Romei, pentru de a-i cresce profesori la scolele din Blasiu, cari incepuse a le redică densulu spre luminarea natiunii. Sucesorii sei pe scaunulu arhiepiscopescu i-au urmatu esemplulu atât de nobile in intentiunea sa, si atât de fructuitoriu in rezultatele sale. Pecandu scolele din patria erau totu atât institute de desnatiunalisare si demoralizare pentru romani, este in-vederatu, că fora Rom'a nu aveamu pre unu *Sîncal*, *Greg. Maioru*, *Petru Maioru*, nu aveamu pre cei alalti consoci ai loru, cari lucrara cu atât a abnegatiune si insufletire pentru latirea culturei intre romani. Rom'a ne-a nascutu, si candu eramu morti sufletesce de suferintiele se-cularie, ea ne-a renascutu!

Not. 21. *Cronic'a* lui *Sîncal* se tipari numai la 1853. in Jasi, chiaru cu unu seclu dupa nascerea lui (1753). *Elementa linguae Daco-Romanae* fusera publicate in doue editiuni

la 1780 in Vien'a si 1805 in Bud'a. Dupa prob'a de ortografia alui *Luc'a Stroici* (vedi not. 3 pag. 200) Sincai ne dà prima ora regule sistematice despre ortografi'a romana cu litere latine, pe basa strinsu etimologica. Ca directoriulu scoleloru romane gr. cat. din tota Transilvani'a, (1782—1794) in care diregatoria i sucese a infintia vre 300 de scole comunali, din ordinea imperatului Josifu II. scose la lumina mai multe carti scol. parte traduse, parte compuse de nou, precum: la 1783. *Gramatec'a latina romana*, (cu lit. lat.) *Unu catechismu*, (cu slove). *Doze abecedarie* (unulu cu lit. lat.) si la 1785 *Indreptare catra aritmetica*. Avemu dela densulu si o *Elegia* latina (autobiografia) compusa pe candu petrecea in Oradea-mare la 1802. Coleptiunea lui de *documinte istorice* se pastreza inca si astadi in bibliotec'a eppesca din Oradea-mare, nefolosita de nimene.

Not. 22. Operele lui *Sam. Miculu* (Clein) tiparite: o *disertatiune despre casatoria* latinesce (Vien'a 1781) *disert. despre ajunurile bas. grec. or. latinesce* (ib. 1782) si *romanesce* (Buda 1828). *Gramatec'a rom.* locupletata de *Sincai*; *Invetiature la morti* (Blasiu 1784) *Bibli'a santa* (Blasiu 1795). *Teologi'a morale* (Bla-

sin 1796). *Logic'a* (Buda 1799.) *Etic'a* și *Dreptulu firii* (Sabiiu 1800). *Acatistu* cu lit. lat. (Sabiiu 1801.) *Tom'a de Campu* (a Chempis) *despre urmarea lui Cristosu* (Blasiu 1812). *Brevis notitia historiae Valachorum* etc. tip. in fragmentu de *Laurianu* in *Instinct.* publ. 1861. *Istori'a, lucrurile și intemplantările românilor* etc. a carei publicare o incepuse ensusi autoriulu in *Calindariulu de Bud'a* din 1806. etc. A mai scrisu: *Ist. polit. și bas. a românilor din Ardelu*, din care a scosu *P. Maioru* pre a sa, și din care publică și *Cipariu* in *Act. și fragm. Ist. soborului din Florint'a; ist. bas. universale; canonele stloru sobore; tractatu de osebitu filosoficu teologicu* despre credint'a creștinesca cea descoperita, și alte multe traduceri din Ss. Parinti, needate inca. Si tote aceste sunt monumintele ingeniului prodigiotu și ale diliginției neobosite a unui singuru omu!

Not. 23. *Petru Maioru* sociulu lui *Sincai* in colegiulu „de propaganda fide“ din Rom'a, unulu dintre cei mai invetiati apostoli ai regeneratiunii romane. Operele lui: *Propovedanie la morti* (Buda 1809). *Didachie la prunci morti* (idem). *Pradice pentrn tote dominecele și serbatorile anului* (Buda 1810). *Istoria pentru înce-*

putulu romaniloru in Daci'a (Buda 1812). *Istori'a basericei romaniloru dincoce si dincolo de Dunare* (Buda 1813). *Telemachu* trad. (Buda 1818). *Orthographia romana una cum clavi* (Buda 1819). *Lesiconulu romanu lat. ung. germ. inceputu de Miculu revedintu si amplificatu de Maioru cu profunda ereditiune*, la cari au mai lucratu *Vas Colosi* prot. in Ardélu, *Joanu Corneliu* canonicu in Oradea-mare, *Joanu Teodoroviciu* parocu gr. or. in Pest'a si *Ales. Teodori* mediculu, aparú la 1825 in Buda. Mai sunt dela densulu *trei brosiure* disputatorie in limb'a lat. despre originea romana (1814—1816) si *Protopapadichi'a* tiparita in *Sionulu rom.* din Vien'a 1865.

Not. 24. *Dem. Cichindelu* primulu fabulistu romanu, ca si contemporanii sei, *Sincai*, *Miculu*, *Maioru*, apostolu inflacaratu alu romanismului renascundu, si alu infratirii totororu romaniloru. „*Ce dulcetia si fericire ar fi — dice densulu in invetiatur'a dela fab. 154 — a vedé asiá mare numeru de romani* (in Banatu, Ungari'a, Ardealu, Romani'a, Moldov'a si Bucovin'a) *cà se iubescu ca fratii si se omenescu.*“ Din operele lui insemnàmu aci: *Sfaturile intielegerii cei sanetose* trad. (Buda 1802). *Adunare*

de lucruri moralicesci trad. (Buda 1808). *Asupra infintiarii scolei pedagogice in Aradulu vechiu* (1813). *Fabule filosoficesci și moralicesci* in doue editiuni (Buda 1814 și Bucuresci 1827). Afora de aceste a lasatu dupa sine mai multe scrieri parte finite, parte incepute numai. Finite: *Teologi'a dogmatica, Teologi'a pastorale și Istori'a basericesca*. Incepute numai: *Telculu fapteloru Sstiloru Apostoli, Filosofia, Ist. naturale, Canonele saboreloru a tota lumea*. Mai avea elu inca adunate și pregatite pentru tipariu *predicele sale* și unu opuscu titlulu: *Crestinismulu*, cum este și cum ar trebui și ar poté se fia dupa glasulu Evangheliei. In ale cui mane au ajunsu tote aceste dupa uortea lui? nu se scie.

Not. 25. Dela *Giorgiu Lazaru*, care meg-nitu pana in sufletu de intuneciinea, ce acoperia orizontulu Romaniei, striga adese batendu-si pieptulu și redicandu-si manele la ceriu: „*Domne! pana candu anii blastemulni?!*“ nu ne-a ramasu alta tiparitu, decâtu *unu cuventu* scurtu, compusu de densulu, și rostitu de parintele *Davidu*, economulu mitropoliei, in adunarea boiari-loru cu ocasiunea instalarii lui *Dionisiu*, mitropolitulu Romaniei. In care aducundu-si aminte de marirea vechiloru romani, a strabuniloru nos-

tri, de stralucirea sciintieloru și a maiestrielor
la densii, și privindu la natiunea sa decadiuta,
eschiama frantu de dorere :

„Ore candu s'ar redică duhul din tierin'a acelor'a,
(a strabuniloru) și aru privi peșce stranepotii marelui
Cesaru, maritului Aureliu și înaltului Traianu, ore în
dîu'a de astadi mai cunosce-i-ar? Negresitu i-ar caută
în palaturile cele mari imperatesci, și i-ar află în
vidiuienele și bordeiele cele proste și întunecate; i-ar
caută în scaunulu stapanirii, și i-ar află amariti sub
jugulu robiei; i-ar caută mariti și luminati, și cum
i-ar află? Rupti, goli, amariti, și asemenati dobitoce-
loru, cadiuti de totu în prapastia orbirii, bine gatiti
spre slujb'a dusmanului înomenirii, rapitoriului casei
parintesci. Ajunga lacrimel patriei, ajunga jugulu ro-
biei, vreme este, decandu cu oftare ascepta cadiut'a
sementia cuviintios'a mantuire“ etc.

Câta dorere, câta elegantia, câta energia!
Asiă sentiă, asiă vorbiă *Lazaru* întru unu tempu
candu totulu eră amortiela și degeneratiune.

Not. 26. Trebuie se coregemu o gresiela
provenita din identitatea numelui. Altulu este
banulu *Joanu Vacarescu* gramateculu, carele
dupa marele *Sîncai* presintă primul o grama-
teca romana conatiunaliloru sei, care avú și elu
câteva frumose creatiuni poetice, pastrate înse
numai în memori'a contemporaniloru sei; și altulu
este *Joanu Vacarescu* poetulu, nepotulu din fiu

alu celui de mai nainte, care incepundu-si carier'a poetica pe la 1818, prin poesiele sale usiore, armonioase, dede nou lustru limbei si literaturii romane. Au esitu cu densulu: *Poesie originali* (Bucuresci 1830) si *Colectie din poesiele lui J. Vacarescu*. (ib. 1848.) Tatalu acestuia Ales. Vacarescu, fiulu mai mare alu gramatecului Joanu Vacarescu, care pentru patriotismului seu fu esilatu din tiera, si stinsu inca in florea vietiei in prinsorile Turciei, avu si elu mai multe fericite inspiratiuni poetice, din cari se publica o parte su titlulu: *Poesie originali* (Buc. 1789.) Fratele acestui din urma, Nicolau Vacarescu inca s'a deprinsu cu poesi'a, de si cu mai pucinu sucesu. (Cf. Prefati'a la *Col. din poes. lui J. Vacarescu* si la *Disert. despre tip. rom.* de Dr. V. Popu; *Vieti'a lui Sincai* de Papiu pag. 81. si *Repert. biblio-chron.* de D. Jarcu).

Not. 27. Fluidulu electricu alu romanismului era in aeru, si trecu rapede peste totu corpulu natiunale. Pe lenga unu Sincai, Miculu si Maioru vedemu ivindu-se in tote partile locuite de romani, pana si intre macedo-romani unu numeru insemnatu de barbati mari, cari lucrau pare pe intrecute pentru desceptarea romanismului, pentru cultur'a si literatur'a natiunale.

Astfelu a) **la romanii din colo de Carpati**, (Tier'a romanescă și Moldov'a): 1) Dascalulu *Damaschinu*, mai târziu eppu la Buzeu (1703) și la Romnicu (1710—1726), omu erudit, care a lucratu cu mare zelu la traducerea cartiloru basericesci. Operele lui posthume le-au tiparitu mereu urmatorii lui, epii *Inocentie* (1726) și *Clemente* (1733—1748) cari au continuatu și ei oper'a bravului loru antecesoriu. 2) *Daniilu* mitrop. Romaniei (1720—1731) cu protopopulu Bucuresciloru *Nicolae din Prundu*, colucatoriulu seu la tiparirea cartiloru religioase. 3) *Neofitu Critenu* mitr. Romaniei, care pe la 1741—50. tipari mai multe carti basericesci. 4) *Jacubu I.* mitr. Moldovei, care la 1752 fece dimpreuna cu totu clerulu moldovenescu adunatu in sinodu carte de legatura și de blastemu asupra totororuu aceluor straini seu pamenteni, cari calcandu dartin'a tierei, voru pune vre odata in vre o eparchia a Moldovei epi seu mitropoliti straini, era nu romani, *cătu va trăi ast'a tiera padita de Ddiu*. 5) *Grigorie I.* mitr. Romaniei (1760—1787) su care s'au tiparitu mai multu de 12 opere mari liturgice și dogmatice, între cari și *Simeonu archiep. Tesalonicului* trad. din grec. 1765. la cari au lucratu *Jordache Straicovicu*, *Mich. Moldovenu*, și mai vertosu *Filaretu*, pe

atunci inca archimandritulu mitropoliei din Bucuresci, apoi eppu la Romnicu (1780—1792) si in urma mitropolitu alu tieiei, barbatu de nalta invetiatura si amicu alu gramatecului *Ioanu Vacarescu*. 8) *Iacobu II. Stamate* eppu in Husi (1784—1792) apoi mitr. Moldovei (1792—1803) ardelenu de nascere, barbatu plinu de insufletire si curagiu, care combatea ageru sistem'a ucidatoria a dascaliloru grecesci, adusi si patronati de fanarioti, si staruia pentru invetiarea limbei latine „trebuitorie si spre indreptarea si impodobirea limbei moldovanesci.” Elu impreuna cu logofetulu seu *Gligorasiu* compuse unu catalogu cronologicu alu totororu domniloru Moldovei dela inceputu pana in dilele sale, tiparitu si la calcâiulu *Geografiei universali* trad. de *Amflochie*, archiereulu dela Hotinu, si edate pe spesele sale, si in editiune separata. Afora de altele mai traduse moral'a opera grecesca *Critil* si *Androniu*, care o si tipari. 9) *Josifu* eppu in Argesiu (1793—1820) despre care dicea *Sîncai* pe la 1804, că numai doi cunosce, care sciu scrie bine romanesc, pre *Sam. Miculu*, si pre eppulu din Argesiu. 10) *Amflochie* eppulu Hotinului, care pe la 1795 scria despre originea romana a palmei domnesci din Moldov'a, totu in acelu anu a publicatu o geo-

grafa și *aritmetica*; și a mai lasatu în manu-
scriptu o *istoria a Moldovei*. 11) *Dositeiu Fi-*
liti mitr. Romaniei (1793—1810) care a tipa-
ritu carti romanesci și grecesci cu calugherii
Grigorie și *Gerontie*, cari lucrau su partinirea
lui la mitropolia. 12) *Veniaminu Costache* eppu
in Husi (1792) in Romnicu (1796) apoi mitr.
Moldovei (1803—7 și 1812—1842), mare me-
cenate alu literaturii.*) 13) *Grigorie II.* mitr.
Romaniei (1823—1834) care între anii 1801—
1832 a lucratu la 21 de opere literare, parte
tiparite, parte manuscrise.**)

14) *Iordache Sla-*
tinénu boiaru poetu, tipări la 1797 in Sabiiu
o traducere in viersuri a tragediei lui *Metastasio*,
Achileus in Schiros. 15) Logofetulu *Const. Co-*

*) Dela elu avemu traduse și tiparite: *Istori'a*
universale basericesca a lui Meletiu in 4 tom.
Pidalion său canonele totoror sinodeloru basericei
resaritului. Buna morire o carte filosofica-morale,
și alte multe carti basericesci și de sciintia, parte
tiparite, parte remase in manuscriptu. Elu a tiparitu
și *Istori'a principelui Dum. Cantemiru*. (care?) dor de

** Dintre cari amintim aici: *Teologi'a* lui
Ioanu Damaschinu (1806) *Adunare pe scurtu*
a dogmeloru trad. (1816) *Ecsaimeronu* alu St.
Vasiliu celui mare (1827) *Cuvintele* St. Io-
anu rostu de auru (1827). Douesprediece carti
cu vietiele santiloru și cele alalte.

nachi poetu cu limba dulce și armoniosa; debută cu începutulu seclului presinte. Afora de poesiele sale originale (ed. Jasi 1856) a lasatu in manuscriptu unu volumu de traduceri su titlulu: „*Alcatuiri și Talma-ciri.*“ 16) *Alesandru Beldimanu* poetu, dintre ale carui creatiuni poetice, merita destinsa amintire *Jelnic'a tragedia seu intemplantile dela 1821.* (Buda 1825) sbiciuindu cumplitu pre grecii venetici. 17) *Vasiliu Pogoru* boiaru poetu. 18) *Paris Momulėnu* poetu, dela care afora de altele avemu *Plangerea și tenguirea Valachiei* (Buda 1825) in viersuri. 19) *Ioanu Pralea* de origine din Besarabi'a, asediatu in Moldov'a, a tradusu și edatu tota *Psaltirea* in viersuri, (Brasiovu 1827) cu o prefatia despre cursulu poesiei romane, fora de a poté inse ajunge armoni'a traducerii mitropolitului *Dositeiu*, publicate mai nainte cu unu seclu și diumatate. 20) *Eufrosinu Poteca* egumenu și profesoriu de filosofia, dela care avemu: *Cuvinte paregirice și moralice* (Buc. 1826) și *Elemente de filosofia* trad. (Buda 1829) și altele. 21) *Giorgiu Asachi* renascatoriulu literaturei natiunali in Moldov'a; a scrisu cam dela 1814 neincetatu, poesie, opere teatralei, istorie etc.

Dintre acestia lucrarea unor'a, precum a lui *Conachi, Pogoru, Momulėnu, Asachi, Poteca*, se continua și in epoc'a mai noua, dela 1830 in ccoe.

Dintre grecii asiediați în țara încă aflăm câți-va ocupându-se cu istoria țerei, ca frații *Tunusli*, cari au edat (Vien'a 1806) în limb'a greacă *Istori'a țerei* după manuscriptul familiei Cantacuzinu, tradusă de *G. Sionu. Philippid*, care publică (Lipsi'a 1816) *Istori'a Romaniei*, și *Dion. Photino*, dela care se tipări *Ist. Daciei* în limb'a greacă (Vien'a 1818) trad. de *Sionu*.

b) în **Romani'a dincoace de Carpați** (Ardél, Banat, Ungari'a și Bucovina): 1) *Atanasiu* arhiepiscop în Blasiu, su care se fece unirea clerului și poporului român din Ardél cu biserica Romei, care și înainte și după unire a tipărit cărți pentru poporul său. 2) *Ioanu Inoc. Miculu* (Clein) arhiepiscop în Blasiu (1732—1751) care nu știu se fă tipărit ceva; dar prin fundarea școlilor din Blasiu, din cari au ieșit atâta apostoli iluștri ai romanismului, și prin alte lupte neobosite ale sale pentru naționalitate, și-a câștigat meritele nevescedite pentru cultur'a și lit. română. 3) ~~Fa. Aronu~~ *Fa. Aronu* arhiepiscop în Blasiu (1751—1765) mare mecenat al tinerimii școlare, sub a cărui pastorie s'au tipărit mai multe cărți eclesiastice. 4) *Grigoriu Maioru* arhiepiscop în Blasiu, (1772—1782) care continuă tipărirea cartilor ecles. luptă neînfrântă pentru progresul național, sub ale cărui

aripe protetorie si-ajunse cultur'a romaniloru din secl. alu 18-le culmea sa. Lenga fundatiunea de pane facuta de densulu pentru 200 de studinti seraci, câti juristi, teologi, medici investati s'au crescutu si se crescua pana astadi. 5) Dr. *Ioanu Molnaru* autoriu a unei *gramatice* (Vien'a 1788) si a unei *retorice* romane (Buda 1798) prim'a retorica in limb'a nostra. 6) *Teodoru Corbe*, care traduse *Psaltirea* in viersuri inainte de *Pralea*, ci nu scimu se se fia tiparitu. 7) *Paulu Jorgoviciu* din Banatu, care dupa *Alesandria* seu ist. lui Alesandru Maced. (Sabiiu 1794) tipari *Observatii la limb'a romana* (Buda 1799) convinsu, că „limb'a si natiunea cu acel'asi pasu pasiescu.“ 8) *Radu Tempea* directoriulu scoleloru romane orient. a scrisu o *Gramateca romanesca* (Sabiiu 1797) cu profunda sciintia. 9) *Samuilu Crisianu* (Körössi) asemenea autoriu de *gramateca romana*. 10) *Stefanu Crisianu* poetu, a tradusu multe din *Metastasiu*. 11) *Ioanu Budai-Deleanu* consilariu in Leopole, mare filologu si istoricu.*) 12) *Ioanu Bobu*

*) Operele lui manuscrise se pastreza in Bucuresci in bibliotec'a statului; dintre cari merita destinsa amintire: *Lesiconulu rom lat. si lat. rom. — rom. germ. si germ. rom.* scrisu fiacare cuventu cu

archieppu in Blasiu (1782—1830) care pe lenga edarea de carti basericesci, se ocupà si cu Lesicografi'a limbei.**) 13) Giorgiu Farkas canonicu prepositu in Oradea-Mare, barbatu forte luminatu, pre care cercetandu-lu *Sîncai* pe la 1802, pe candu petrecea in curtea bunului si zelosului eppu oradanu *Ign. Dorobontu*, dice cã lu aflã pururea cetindu si lucrandu. *Sîncai* vediu la densulu mai multe opere gatite acum pentru tipariu, precum *istori'a basericesca universale* 2 tom. etc. *Commentariu in Test. nou*, era atunci lucrã la *Commentarea Psalmiloru Stuhii Davidu*. 14) Ioanu Baracu poetu, carele a compusu pentru poporu mai multe opere in viersuri.***) 15) Nicolae Nicolau care ne-a datu o *geografia* in 2 tom. (Buda 1814—15) si pre Plutarcu cu icone (ib. 1819) trad. 16) Vasiliu Aronu fericitu talentu poe-

lit. cirilice si latine. 4 tom. finitu la 1818. *Fundamenta Gramticae linguae Romaenicae. De originibus populorum Daciae. De Valachorum origine etc.*

*) Avemu dela densulu: *Dictionariu romanu* in 2 tom. (Clusiu 1821) *Dictionariu rom. lat. si ung.* (Blasiu 1821) si *Lesiconu* (Clusiu 1823).

** Operele lui sunt: *Istori'a lui Arghiru* si a prea frumosei *Elene* (Sabiiu 1800) *Resinirea Ierusalimului* (Buc. 1821). *Odiseu*, *Lucretia*. etc.

ticu; a scrisu *Patimele D. N. Is. Cristosu* in viersuri placute. (Sabiiu 1808) si altele.*) 17) Antonu Marki direct. scol. din Bucovin'a a scrisu o *Gramateca nemtiesca-romanesca*. (Cernauti 1810). 18) *Const. Diaconoviciu Loga* s'a deprinsu cu gramatec'a limbei.***) 19) Teod. Racoea buc. vinénu, a scrisu pucinu, insemnatu totusi, pentru cà fu primul, care fece incercare de a publicá pe la 1817 o foia lit. romana su titlulu: „*Crestomaticulu romanescu*“ din care inse pentru lips'a partinirii brosiur'a prima potú esì numai la 1820, apoi incetà. 20) Dr. Vasiliu Popu unul dintre cei mai invetiati barbati ai timpului seu, ardelénu, dar asediatu la 1820 in Jasi ca direct. scoleloru. Fruptulu eruditiunii sale adunce si alu multelu sale cercetari este o *Disertatie despre tipografiile romanesce* (Sabiiu 1838.) isvoru de date nepretiuite si astadi inca pentru toti, cari se ocupa cu istori'a culturei si a literaturii na-

*) Alte opere poetice ale lui sunt: *Piram si Tisbe* (Sab. 1808). *Leonatu si Dorofata* (ib. 1815) *Anulu manosu* (ib. 1820.) *Sofronimu si Harite* (ib. 1821.) si *Eclogele* lui *Virgilu*, remase in manuscrupu.

**) Au esitu publicate dela densulu: *Ortografia séu drept'a scriere* (Buda 1818). *Gram-*

tiunali.*) 21) *Samuilu Vulcanu* eppu in Oradea-mare, (1807—1839) mecenatele celu mai liberale alu culturei romane, amicul, si in tempulu nefericirii mangaiarea si refugiulu lui *Sîncai*. Sierfele sale mari puse pe altariulu inaintarii natiunali, precum crescerea a mai multi teneri talentati pe la academii si universitati, edarea a mai multe opere lit. romane pe spesele sale, fundarea gimnasiului de Beiusiu, — uniculu gimnasiu romanu in tot'a Ungari'a — si alte fundatiuni ale sale voru face numele lui purure neuitatu inaintea romanilor. *Sîncai* dice, cã a vediutu la densulu la 1802, candu erã inca numai canonicu in capitlulu oradanu, unu volumu de *Conciuni dogmatice-morali*, destinatu si gatitu pentru tipariu.

teca romana (ib. 1822). Ace'asi cu slove (1823). si Vieti'a lui Cristosu (ib. 1832).

*) Mai avemu inca dela densulu o brosiura despre Apele minerale dela Arpatacu, Bodocu si Covasna (Sab. 1821,) si o epistola catra Ioanu Pralea compunatoriulu Psaltirii in viersuri; epistola de mare insemnatate literaria. Romanii se nu nite neei odata cuvintele lui din prefat. la disert. despre tipografi; cã: „o natie nu se pote osebi prin munti inalti, riuri mari, seu alte hotare politicesci; ei numai acolo inceteza a fi o natie, unde inceta limb'a, care o unesce.“

c) **la macedo-romani:** 1) *Teodoru Cavallioti* protopopu din Moscopoli in Macedoni'a, autoriulu unui *Dictiunariu greco-romanu* tip. 1770. in Veneti'a. 2) *Const. Hadgi Cehani*, asemenea din Moscopoli, dela care primí istoriculu *Thunman* mai multe notitie erudite ræferitorie la macedo-romani si albari. 3) *Daniel*, se fece cunoscutu prin unu *Dictiunariu nou-grecu, macedo-romanu, bulgaru si albanu* tip. 1802 in Vien'a. 4) Dr. *G. C. Rosa*, dela care aparú la 1807 o scriere intitulata: *Cercetari despre romanii de dincolo de Dunare*, trad. in romanesc de *Sergiu Hagiade*; éra la 1809 o alta carte despre scrierea si leptur'a romanescă cu lit. latine. 5) *M. G. Boiadgi*, care pe lenga alte doue opere ale sale, scrise mai tardiú, tiparí la 1813 in Vien'a o *Gramateca macedo-romana*, cu testu grecu si germanu, edata de nou de *Maximu* in Bucuresci, (Cf. *Viet. lui Sincail de Papiu, Disert. d. tipogr.* de Dr. *V. Popu, Repert. bibl. cron.* de *D. Jarcu, Lept. rom.* III. IV. de *Pnmnu.*)

E unu spectaclu maretiu, a repriví la acé-t'a miscare a desceptarii romanismului, pornita de odata ca la unu semnalu tainicu in tote partile pamentului romanu.

Not. 28. Nu se pote negá, cà pres'a periodica, adeca *diurnalistic'a* prin ace'a, cá producturile ei trecu pe fiacare di in mii si mii de exemplarie prin mii si mii de mane, este unulu din midilokele cele mai poderice pentru luminarea mintiloru, pentru latirea si populisarea sciintieloru si a cunosciintieloru frumose. „*Prin presa — sunt cuvintele Dlui Cogalnicénu — totu ce se face, totu ce se dice, totu ce se descopere in vre o parte a lumii, se respandesce pe tota intinderea globului, si se face proprietatea omenirii intregi.*“ Dorere! cá diurnalistic'a nostra de astadi in mare parte nu e la inaltimea misiunii sale. Unu numeru insemnatu din foiele nostre de astadi in locu de farina, macina numai teritia, si in locu de a respandi marile principie de progresu si cultura, si-implu colonele — mai vertosu cele din Romani'a — cu diatribe personali. Astfelu nu e mirare, deca si-pierdu creditulu, si cele mai multe abiá si-tragana viet'a, séu aparú, ca se apunã.*)

*) Dintre diurnalele nostre de o odiniora insemnãmu aci inca câte-va dupa ordulu publicarii loru: Buletinulu ofic. alu tieriei rom. (Buc. dela 1831) Bulet ofic. alu Moldovei (Jasi dela 1833) aparendu ambele intru o seria indelungata de ani

Not. 29. *Eliade* in *Curieulu de ambe secse* din 1844. insira mai multe opere romane, publicate pana atunci cu litere latine. (Prefatia pag. V.)

Vestitoriulu basericescu (Buzeu 1839—40). Vestitoriulu romanu de Z. Carcalechi (Buc. 1839—54. si 1861.) ci in loculu acestuia dela 1840—42 Cantoru de Avisu si de Comerciul de acelas red. Mercuru diuarnu comercialu (Braila 1840—41). Invetiatoriulu Satului (Buc. 1843—48). Universulu (Buc. 1845—48). Poporulu suveranu de Bolintinenu (Buc. 1848). Echo eclesiasticu (Buc. 1850—53). Zimbrulu (Jasi 1850—56). Bucovin'a (1850). Anunciatoriulu romanu (Buc. 1853—61). Tempulu (Buc. 1855—57). Isis seu Natur'a de fericitulu Iuliu Barasiu (Buc. 1855—59). Nationalulu de V. Boerescu (Jasi 1857—61). Predicatoriulu (Buc. 1857—58). Demboviti'a de D. Bolintinenu (Buc. 1858—64). Unirea (Buc. 1859—62). Ilustratiunea Romana (Buc. 1859—61). Instruptiunea publica de A. Tr. Laurianu (Buc. 1859—61). Agronomia (Buc. 1859—61). Revist'a Carpatiloru de G. Sionu (Buc. 1859—60). Gazet'a Tribunaleloru de Arist. Pascalu (Buc. 1861—64). Baceric'a si Domineca de P. Gr. Muscelenu (Buc. 1862—63.) Lumin'a din Moldov'a de Hajdeu (Jasi 1862—63). Romani'a militara (Buc. 1861—64.) Archiv'a istorica a Romaniei de Hajdeu (Buc. 1864—67) si o multime altele. Dupa Curierulu de ambe secse

Not. 30. Panace literele strabune si-recastigara acú domenulu lorú competente in tota literatur'a natiunale: cartile nostre basericesci, afora de pucine editiuni blasiane, ca *Orologiulu* (1835) *Acatistariul*, *Octoiculu micu*, *Pentecostariulu micu* (editiuni mai noue) si *Euchologionu* séu *Molitvenieulu* (1868), totu nu potura scutură inca neci pana astadi greutatea ieroglifeloru straine, cari ne tienu frumseti'a limbei ascunsa si umilita. Se nu ne miràmu de acést'a. Traducerea si tiparirea voluminoseloru nostre carti basericesci ar costá ostenele si spese eststraordinarie; edate odata, ele sunt destinate pentru decenie, unele câte pentru unu seclu. Pe candu dar astadi nu avemu o ortografia staverita, cu vietia asecurata neci celu pucinu pe unu anù doi,*) greutatea

de Eliade, si Organulu Luminarii de Cipariu, prim'a, care aparú in costumu deplinu natiunale, cu litere strabune, a fostu Concordia, su redaptiunea lui Sigism. V. Popu, cu colaborarea lui Ales. Romanu (Pesta 1861.) Pe la 1862—3 — deca ne aducemu bine aminte — începú a se traversece intru o demanetia fericita si Romanulu, si apoi dupa olalta si cele alalte foie romane, încatu astadi numai Dreptatea din Jasi si-mai complace si in tiundr'a sloveloru.

*) Nu intielegemu aici, cà nu avemu de feliu o or-

edarii cartiloru nostre basericesci cu litere latine, este invederata. O greutate acést'a in care se impedeacă chiaru sî marele spiretu reformatoriu alu unui *Sîncai* sî *Maioru*.*) Blasiulu pasî pe o cale forte intielépta, incependu reformarea dela cele mai mîce. Se speràmu, cà precum ne desceptaramu intru o demanetia cu triumfulu definitivu alu litereloru in diurnalistica sî in tote produpturile literaturii nostre profane; asià ne va aduce o dî orecare nu prea indepar-

tografia. Ne esprimemu in altu locu alu acestei carti destulu de lamuritu, cà prin eruditele studie de limba ale lui Cipariu, noi credemu chestiunea ortografiei nostre in cele fundamentali decisa pentru totudeun'a. Dar ce se faci, deca altii, profesori sî autori, preferescu sistemele sale; éra invetiaceii sî cetitorii se ieau sî ei dupa densii. Neci la o natiune nu s'a potutu impune prin auctoritate, se fia ace'a inca atàtu de mare, o ortografia universale, tempulu trebue se o coca.

*) Nu din alta cauza, ci spariatu de acést'a greutate va fî dîsu *Sîncai* in epist. catra Lipszky: „Cine nu vede, cà in cele basericesci sunt de a fî pastrate slovele cirilice?“ Sî *P. Maioru*: „Nice eu nu dîcu se se schimbe slovele din cartile basericesci, ci afora de baserica se scriemucu slove latinesci, ca se curatîmu odata limb'a de varvaria“. (In Ist. pentru inceputulu Rom. p. 257).

tata și triumfulu unei ortografii solide peste cele alalte; atunci apoi nu ne va stă nimicu în cale, de a întronă și pe altariu literele nostre strabune. Și pana atunci ar fi de doritu, deca barbatii chiamati ne aru mai procură cu litere incai operele basericesci mai pucinu compendiose, ca *Evangelii'a*, *Epistolariulu* și *Liturgiariulu*.

Not. 31. Nu avem neci unu ramu în literatura, în care se se fia dezvoltatu mai multa activitate, decâtu în ramulu istoricu. Unii scruta și scotu la lumina monumintele, operele trecutului; alții éra pe bas'a cercetariloru facute trateza în opere speciali istori'a natiunii întregé, séu a unei parti, a unei epoce, a unei cetati etc. Mai multe merite si-au castigatu: 1) *Nicolau Balcescu* († 1852) autoriulu unui studiu profundu asupra *armatei romane*, publ. 1845 în *Foi'a scient. lit.* din Jasi, alu *istoriei lui Mihaiu eroul* și altoru mai multi articli ist. publ. în *Magazinulu ist. alu Daciei* (1845—48) ce lu redaptă în societate cu *Laurianu*. 2) *Aronu Florianu* ardelénu de origine, care a scrisu *Istori'a princip. tierei romanesce* III. tom. (Buc. 1836—38) și alte mai multe opere istorice. 3) *A. Tr. Laurianu*, dela care avem *Brevis con-*

spectus Romanorum in utraque Dacia degentium (Buc. 1846) publicata și în limb'a rom. franc. și germ. *Istori'a romanilor* III. vol. (Jasi 1853. ed. II. Buc. 1861) și altele. 4) *J. Eliade Radulescu* a scrisu *Memoires sur l'histoire de la regeneration roumaine* și *Memoires sur les evenements de 1848* (Paris 1851) *Institutiunile Romaniei* (Buc. 1863). *Istori'a Romanilor* (Buc. 1868) etc. 5) *Giorgiu Baritiu*, care prin articlii sei politici-istorici, publicati mai vertosu în *Gazet'a Trans.* fundata de densulu, a ilustratu mai tota istori'a nostra. 6) *Mih. Cogalnicénu* autoriulu unei *Cronice a Princ. romane* III. vol. francesce, editoriulu *Letopisitelor tierei Mold.* III. t. (Jasi 1845—46—52) redapt. *Archivei Romaniei* (ed. II. Buc. 1860) etc. 7) *Ales. Papiu Ilarianu*, publică *Istori'a Daciei superioare* II. t. (Vien'a 1851—52). *Independint'a constitutiunale a Transilvaniei* (Jasi 1863) tradusa în mai multe limbe. *Tesauru de monuminte istorice* (Buc. 1862—65), cu multe monuminte istorice vechie și noue, adunate mare parte de densulu de prin bibliotecele straine. 8) *Bogd. P. Hajdeu* redact. *Archivei ist. a Romaniei* (1864—67). Are multe lucrari istorice publicate prin foie și în brosiure; reputatiunea lui ca istoricu o redică deosebitu *Jonu voda*

celu cumplitu (Buc. 1865) care ajunse acum 5 editiuni. 9) *Tim Cipariu*, a edatu *Acte sî fragm.* ist. ecles. (Blasiu 1855) cu anotatiuni pretioase. 10) *P. Martîanu* († 1865) care prin opulu seu colosale: *Anale statistice si economice ale Romaniei* pe 1860—64. a contribuitu copiosu materialu pentru istori'a nostra mai noua; sî altii mai multi.*)

*) Spatiulu nu ne ierta a ne deprinde neci cu acesti citati pana aci dupa tota estinderea activitatii lor; cu atât mai pucinu potemu intinde firulu lor pana a-i numerá pre toti. Nu ne potemu retiené totusi de a nu mai insemná aci inca câte-va pretiuite nume dintre cei cari s'au ocupatu séu se ocupa cu istoriografi'a natiunale, spre a multumí interesarea celoru cari dorescu a-i cunosce. Astfelu dintre cei cari au intreprinsu edarea monumintelor trecutului: Teod. Codrescu (Uricariulu de chrisove anaforale din secl. 18 sî 19. Buc. 1851—52—57.) G. Joanidu (Istori'a Moldo-Romaniei manuscrise ist. cu ilustr. II. vol. Buc. 1858—59). Dintre cei cari au tratatu istori'a universale a totoror romanilor, séu a unei sî altei tiere romane: J. Fetu (Istori'a Romaniloru trad. II. vol. Galati 1854. Istori'a politica sî sociale a princip. dunarene, trad. 1856). Giorgiu Si-onu (Istoria gen. a Daciei de Fotino trad. III. vol. Buc. 1859—60. sî Istori'a Tierei rom. de fratii Tunusli trad. Buc. 1863.) J. V. Rusu

Not. 32. „*Limb'a sî natiunea cu acel'asi pasu pasiescu*,” dicea fericitul *Jorgovici*. Cu câtu luà dar dimensiuni mai mari desceptarea natiunale, cu atâtu filologi'a limbei castigà din di in di mai multi si mai bravi cultivatori. Bar-

(Compendiu de ist. Trasilvaniei Sab. 1864). Dintre cei cari au publicatu istori'a unoru epoce, tienuturi, cetati etc. sêu au luminatu unele chestiuni speciali: Teodoru Aronu (Apendice la istori'a pentru inceputulu romaniloru a lui P. Maioru 1828). Damasc. Bojinca (Anticele Romaniloru II. t. Buda 1832). Ales. Hajdeu din Besarabi'a (a publicatu in limb'a rusesca mai multe opere privitorie la ist. nostra natiunale; cunoscutu intre noi mai vertosu dupa discursulu escelinte, ce l'a tienutu cu ocasiunea esaminelui de vera in scol'a din Hotinu la 1837 totu in limb'a rusesca, in care face istori'a scolelou sî a culturei in Moldov'a; tradusu in rom. de poetulu C. Stamati sî publicatu in foiele rom. contemporane.) Neofitu Scribanu (Urdîri istorice 1851. Ist. mitropoliei Mold. 1857. etc.) A. Pelimonu (Ist. Bucuresciloru.) C. D. Aricescu (Istori'a Campulungului II. tom. Buc. 1855--56. sî Romani'a su princ. Bibescu ib. 1862.) M. Ant. Canini italianu (Studie istorice asupra originii natiunii romane Buc. 1858.) Ioanu Maiorescu (Starea instrupt. publ. in 1859--61. sî mai multi articli eruditi prin foie. Elu lucrà sî reporturile lui Jancu sî Absente — Die Romanen der östrr. Monarchie Vien'a 1851 — despre portarea resboiului.) Cesare Boliacu

bati de inalta eruditiune continua cu succesu stralucitu cercetarile filologice, incepute mai nainte de unu *Miculu*, *Sîncai*, *Vacarescu*, *Maioru* si cei alalti consoci ai loru. Unii se ocupa cu chestiunea originii limbei; altii aduna tesaurulu

(Monastirele inchinate din Romani'a Buc. 1863 si Monastirile brancovenesci id.) I. C. Brateanu (Memoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis la traité de Paris 1857.) Dem. Bolintineu (Vieti'a lui Mihaiu eroulu; Vieti'a lui Vladu Tiepesiu si Mircea celu betranu etc. Buc. 1863. Vieti'a lui voda Cuza ib. 1869.) G. Misailu (Epoc'a lui Vasiliu Lupulu si Mateiu Basarabu. Scolele si invetiatur'a la romani su fanarioti; item la romanii din Transilvani'a 1700—1800.; item mai nainte de regulamentu, si alte multe desbateri erudite prin foiele publice). N. Preda (Daci'a, revolutiunile dela 1848—59—66.) V. Ales. Urechia (Almanaculu culteloru Buc. 1867. Ist. romaniloru — biografie rom.; — Despre Mauro-Vlachi; Coment. cronicului Urechia, M. Costinu etc.) Melchisedecu eppulu Dunarii de giosu (Cronic'a Husiloru si a eppiei cu asemenea nume Buc. 1869.) Istori'a basericesca romana dupa Miculu, Maioru si Cipariu etc. pre care i amintiramu, afla pucini cultivatori, precum Teod. Aronu, Papp Szilágyi, Ratiu, Siagun'a, Nic. Velia, Popea. Istoria generale ne-au datu Giorgiu Seulescu (Istoria si cronologia universale Jasi 1857.) A. Cretiescu

limbei depe buzele poporului in lesicone voluminoase; unii prin studie adince de specialitate scruta, statorescu si esplica elemintele si legile limbei; altii profitandu de rezultatele produse pe terenulu limbisticu de capacitatile mai ilustre, dau manuale corespundiatore de limba pentru publiculu mare, seu pentru scolele inferioare si superioare. Dintre cultivatorii acestui ramu alu literaturii nostre nationali se destingu mai ver-tosu: 1) *Ioanu Alexi* preotu si canonicu in epar-chi'a Oradiei-mari, repausatu ca eppu in Gherl'a, care la 1826 publica in Vien'a o *Gramateca romana* scrisa latinesce, cu scopu de a face limb'a nostra cunoscuta strainiloru*) 2) *Ioanu Eliade*

(Istoria gen. dupa V. Duruy Buc. 1858.) G. Bar-onzi (Ist. civilisatiunii dupa Guidot.) C. A. Cretiulescu (Sumariulu ist. univ. a culturii pana astadi 1863.) Pe lenga tota acest'a activitate desvoltata pe terenulu istoricu, pana ce avemu o Cronica (cea a lui Sincai), netotu lipsesce inca o istoria universale a totoror romaniloru, demna de natiune, care se cuprinda celu pucinu rezultatulu totoror cercetariloru facute pana aci.

*) Nu face densulu in acest'a *Gramateca* des-coperiri noue; din acestu puntu de vedere neci nu s'ar poté aminti intre filologii nostri mai mari. Merita totusi amintire destinsa, fiindu ca prin acelu opu alu seu fece cunoscuta limb'a nostra inaintea strai niloru. Din-

Radulescu, care prin operele sale: *Gramatec'a romana* (Sab. 1828) *Curieriulu de ambe secse* continuatu dela 1844 cu litere strabune, *Parallelismu intre limb'a romana sî italiana* (in *Curier*. din 1840). *Prescutare de gramatec'a rom. ital.* (Buc. 1841). *Vocabulariu de vorbe curatu romane sî straine* (ib. 1842 sî 1847) a lucratu cu celu mai mare zelu sî mai multa eruditiune intre toti literatii de peste Carpati pentru popularizarea literelor strabune, pentru curatirea si polirea limbei de rugin'a straina, ce o acoperi in decursulu secleloru. Amblă pe urmele lui *P. Maioru*; cari mai in urma parasindu-le necredintiosu, si-formă o noua ortografia destulu de nefericita. 3) *A. Tr. Laurianu* castigà mare reputatiune prin *Tentamen criticum in linguam Romanam* (Vien'a 1840) o analiza agera acést'a, prin care autoriulu se incerca a demonstrá, cà limb'a actuale a romaniloru e mai aproape decâtu

tre tote Gramatecele limbei romane, *Gramatec'a* lui *Alexi* fu tempu indelungatu cea mai latîta intre straini. Literatulu anglesu *Bruce-Whyte* (in renumitululu seu opu: *Histoire des langues Romanes etc.* Paris 1841.) studiandu limb'a nostra dupa *Gramatec'a* lui *Alexi*, se convinse, cà limb'a romana e chiaea cercetariloru asupra originii totororu limbeloru romane. (Ist. Rom. de Papiu I. 208).

ori-care alta limba romanica de clasic'a limba latina. Opu de mare insemnatate mai vertosu pe tempulu acel'a, candu asceptau strainii din tote partile, unde voru se esa romanii cu chestiunea originii limbei si a natiunalitatii lor. Nu vre densulu — asiá credemu noi — se se faca prin acestu opu alu seu creatoriulu unei séu altei sisteme, ci mai multu se faca pre anatomistulu, care sectiuneza corpulu, desfacundu, scrutandu rarunchii, intestinele, nu ca se lu duca la vietia, ci ca se arate partile lui constitutive, si legatur'a naturale, necesaria a acestor'a. 4) *Timoteiu Cipariu*, principele filologiloru romani, ca si care nu a petrunsu inca nimene in spiretulu, in tainele limbei nostre, care prin operele sale filologice, compuse cu agerime geniale si eruditiiune adunca, face epoca in literatur'a natiunale. *Etimologi'a* stemperata mai multu séu mai pucinu *prin rostirea fonetica* fu uniculu fundamentu, pe care cercau filologii antecediinti a statorí formele si legile limbei. *Cipariu* nu desconsidera acestu fundamentu; din contra i dà noua potere prin acea, cà iea in drepta socotintia si *istori'a limbei*, ale carei isvore principali sunt *monumintele scrise din tote timpurile*, si *dialepturile*; se dà cu totu zelulu la studiarea si esaminarea acestor'a, si creeza o noua sistema, *sistem'a etimolo-*

gicu-istorica, prin care arata, cum trebuie a cercă și a statori formele și legile limbei cu ajutoriulu etimologiei din monumintele literaturii vechie și din variatiunile dialeptelor. Operele lui de acést'a specialitate sunt: *Estractu de ortografi'a rom. cu lit. lat.* (Blasiu 1841.) *Compend. de Gram. limbei rom.* (ib. 1854). *Eleminte de limb'a rom. dupa dialepte și monuminte vechie* (ib. 1854). *Crestomatia séu Anal. literarie* dela secl. XVI.—XVIII. (ib. 1858.) *Principia de limba și scriptura*, publicate întâiu în *Organulu luminarii* (1847—48), apoi revedite și edate separat (ib. 1867) și *Gramatec'a* premiata de *Societatea academica*. Prin operele lui *Cipariu* noi credem decisă pentru totudeun'a dreptiunea, în care e de a se continuă cultivarea limbei noastre. 5) *Ioanu Maiorescu*, (†) din ale carui însemnate studii filologice merita atentiune destinsă traptatul: *Despre originea și vechimea limbei romane și despre începutulu limbei*; ambele retip. în *Lept. lui Pumnul* (t. IV. I.). Elu e primul, care a propus principiulu, că *ortografi'a romana cu litere latine trebuie se aiba atâtă semne séu litere, câte sunete are limb'a.**) 6) *Aronu Pumnulu* († 1866) regena-

*) S'a ocupatu multu și cu studiarea limbelor

ratoriulu Bucovinei, creatoriulu și apostolulu însufletitu alu *sistemei curatu fonetice*, adoptandu și deducendu în scrierile sale (o *Gramateca rom.* pentru germani și *Gramatec'a limbei rom.* pentru scolele midilocie, Vien'a 1864. etc.) pana la extremitate principiulu lui *Maiorescu*, de a serie fiacare sunetu alu limbei cu semnu său litera deosebita; o sistema acést'a, care schimoscesce form'a și frumuseti'a limbei, care turbura tote, și nu lumina nimicu. Altcum acést'a sistema nu află partinirea necairi între romani afora de Bucovin'a, unde învetiacelii lui *Pumnu* o urma și o propaga cu unu zelu demnu de lucru mai bunu. 7) *I. C. Macsimu* se distinge prin scrieri filologice demne de consideratiune, precum: *Gramatec'a romana* II. vol. (Buc. 1854). *Elemente de Gram. romana* (ed. 7. Buc. 1860). *Gramateca macedo-romana* (Buc. 1862) dupa cea a lui *M. G. Boiadgi* publicata 1813 în Vien'a. 8) *Giorgiu Baritiu* a publicatu în *Foi'a pentru minte din Brasiovu* mai multi articli referitori la limb'a și ortografi'a romana. 9) *Titu L. Ma-*

orientali (arab. sir. etc.), pentru de a descoperi afinetatea, ce aru avé acele cu limb'a romana; ci precum dechiară în *Romanulu pare-ni-se* din an. 1862 său 1863, fora resultatu.

iorescu in scrierea sa: *Despre scrierea limbei romane* (Jasi 1866) opu importante din multe privintie, pledeza pentru principiulu foneticu stemperatu.*)

*) Dintre cei alalti, cari au mai scrisu cu mai multu séu cu mai pucinu succesu opere de acést'a specialitate, sunt de insemnatu: G. Seulescu (*Observatii gram. asupra limbei rom.* Jasi 1834). P. Poienariu cu Fl. Aronu și G. Hill (*Diction. romanu francescu* II. tom. Bucuresci 1840.) N. Balasiescu (*Gram. rom. pentru seminarie*, *Diction. lat. rom.* Sib. 1848 etc.) T. Stamatiu (*Vocab. germ. rom.* Buc. 1851. *Vocab. de cuvinte tehnice ib.* 1858). G. A. Polizu (*Vocab. rom. germ. inavutitu de Baritiu* Brasiovu 1857.) I. Costinescu (*Diction. rom. franc.* Buc. 1859.) Teod. Codrescu (*Diction. franc. rom. lat.* Jasi 1859). G. Munténu († *Gram. rom. part. I. II.* Brasiovu 1860—61. *Diction. germ. rom. in societate cu Baritiu ib.* 1854.) V. Alesandri poetulu (*Grammaire roumaine* Paris 1863). D. Pisone ieromonacu (*Diction. rom. lat. germ. și franc.* Buc. 1865). V. Alesandrescu Urechia (*Gram. rom.*) Dim. Atanasescu (*Gram. rom. tra romanilji din drept'a Dunaneljei* 1866). Vas. Maniu trateza in *Disert. ist. critica pe largu și erudit chestiunea originii limbei*. P. Paicu (*Prospectu de tote schimbările asiá numite flectiunarie ale cuvintelor rom.* nr. I. II. Jasi 1867). Catra acestia inca A. Hajdeu, V. Janoviciu, Liviu Popu, Ioanu Fekete Negrutiu, Ales. Romanu, D. Pascutiu, S. Popo-

Not. 33. Miscările politici-sociali ivite în epoc'a mai nouă și între romania, au produs și la noi unu numeru respectabile de politici și publicisti. Lenga cei amintiti în disertatiune, merita se ne mai aducemu aci aminte de *Mich. Cogalnicénu, Jonu Ghica, Cristianu Tell, Stef. Golescu, Const. Negri* și alții, caroru detorimu stima și recunoscintia pentru sierbitiurile mari, cari le-au facutu și le facu inca causei natiunali pe carier'a loru publicu-politica.

Not. 34. De și nu potemu arată scrutari independinti și inventiuni noué pe terenulu sciintieloru naturali, totusi activitatea, ce s'a desvol-tatu și în acestu ramu alu literaturéi nostre, e destulu de interesante, spre a nu fi trecuta cu tacere deplina. Între cultivatorii acestoru sciintie s'a destinsu mai alesu fericitul *Juliu Barasiu**),

viciu Barcianu, E. Protopopescu, I. S. Puscariu, Gr. Bonachi, și alții, a caroru însirare ne-ar duce prea departe. Asceptâmu, că lucrările academiéi române voru dá unu nou și potinte sboru cultivarii limbei, începute de atâtia barbati ilustru și cu atât'a însufletire!

*) Barasiu se pote numi creatoriulu sciintieloru naturali în lit. nostra, spre a caroru respandire a lucratu cu zelu neobositu pana la resuflarea din urma. Operele lui sunt: *Minunile naturei* (t. I. Craiova 1850. tom. II. III. Buc. 1852.) *Istori'a na-*

care si-a lasatu nume neuitatu intre romani. Ne-au mai datu manuale *Dr. Cihacu*, (1837), *G. Stamati* (1841), *A. Marinu* (1852—52—1863.) *D. Jarcu* (1862) etc. Despre *Al. Hajdeu* inca se dice, că ar fi avutu compusa o *Botanica a Moldovei* in limb'a rusesca. Dintre cei mai noui destinsu profesorii *Dr. Esarcu* si *D. Ananescu*, cari afora de alte opere referitorie la sciinti'a acést'a, prin diurnalulu: *Natur'a*, redaptatu de densii in decursu de mai multi ani, au contribuitu multu la latirea si popularisarea cunoscintieloru naturali. Pe la 1864 s'a mai constituitu in Bucuresci si o *Societate speciale de sciintie naturali*, care incepuse cu activitate frumosa; in tempulu mai nou inse nu mai audimu despre dens'a.

Not. 35. Pre câtu tempu in scolele nostre natiunali se propuneau sciintiele in limbe straine, nu e mirare, deca studiulu filosofiei nu si-au aflatu cultivatori intre literatorii nostri. Abiá ce devenira inse scolele santuarie santite cultului limbei natiunali, se incepe si cultivarea

turale dupa Beléze (tom. I. Mineralogi'a Buc. 1854 t. II. Botanic'a ib. 1856 t. III. Zoologi'a ib. 1858). Cursu de igienia populare (Buc. 1857). Botanica si Mineralogia pentru clasele gimnasiali (Buc. 1862). Foi'a Isis si Natur'a (1855—59. 61—63.) etc.

studiului filosoficu in limb'a nostra. Acum *G. Lazaru* tienea in colegiulu Stului Sava din Bucuresci prelegeri dupa sistem'a filosofica a lui *Kant* inaintea unui publicu numerosu; si scimu ca *Cichindelu* lucră la o *filosofia romana*, ce inse nu o potú finí. *Barnutiu* propunea filosofi'a lui *Krug* in liceulu din Blasiu. Intre cei mai noi *A. Treboniu Laurianu* publică unu *Manualu de filosofia* dupa program'a univ. de Paris (Buc. 1840.) *Manualu de filosofia* dupa *A. Delavigne* (Buc. 1846.) si *Manualu de filosofia si de istori'a filosofiei* dupa *Krug* (Buc. 1847.) Dela *G. Seulescu* avem *Psicologia si logica*. *Il. Benescu* ne dade *Filosofi'a cristiana* dupa *B. Linadonu* (Buc. 1851). Dr. *J. Zalomitu* compuse: *Elemente de filosofia* (Buc. 1857). *Cipariu* scrise: *Elemente de filosofia* totu dupa *Krug* (Blasiu 1862). Dela *I. G. Enacenu* avem: *Principie de filosofia* p. I.—IV. (Buc. 1868). *Istori'a filosofiei* dupa *Suegler* (ib. 1869.) *T. L. Maioreseu* inca a publicatu nesce studie filosofice in limb'a germana, cari cetindu-le ca teologu in Vien'a, le-am aflatu dorere! molipsite de veninulu ateismului.

Not. 36. Activitatea literaria a epocii mai noue s'a estinsu si asupra pretioselor tesaure

industriarie, artistice și istorice ale trecutului, cari jacu îngropate de secole în toate partile clasicului nostru pământ, și cari-redescepta în anumele nepotiloru suvenirile gloriilor și ale lupțelor strabune. Barbați ca *Odobescu*, *Ces. Boliacu*, *V. Al. Urechia*, *Hajdeu*, gen. *Mavru*, *Papazoglu* etc. au pus acum fundamentulu *arheologiei române*. În București există unu *Muzeu de antichități* cu multe colecțiuni de mare interes, și unu *comitetu arheologicu*, care lucra de mai mulți ani pentru desgroparea, adunarea și explicarea antichităților române.

Not. 37. De și ne lipsesc cu totul operele juridice mai mari, independente, cari se trageze principiile de drept și justiția într-un mod științific pe baza filosofică; nu se poate nega totuși, că epoca mai nouă provoacă mișcare de și mai restinsă, dar salutară și pe terenul științelor juridice. Unii au lucrat cu la adunarea și comentarea legilor; alții au tratat deosebite chestiuni juridice, politice și sociale, cari erau la ordinea zilei. *)

*) Astfel: C. N. Brailoiu (*Legiuirile civile ale țării rom. Buc. 1851—54. Legiuirea Caragea și codicele polit. alu princ. rom. 1865.*

Not. 38. Cu tote că fundarea și deschiderea teatrului național în Bucuresci provacă o activitate viua în literatură noastră dramatică; acestu ramu alu literaturii noastre totu nu se potú înaltia încă la înflorire generale. Cei mai

Codicele comerc. Codicele procurorilor și altele). V. Petroni (Comentariile dreptului civil și Coment. dreptului penal Buc. 1857). V. Boerescu (Comentariile dreptului comerciale Buc. 1859. și Codiciile romane seu culegere de tote legile Romaniei cu anotațiuni etc.) Sim. Barnutiu (Dreptulu publicu alu Romanilor și Dreptulu naturale privatu Jasi 1868). C. D. Aricescu (Despotismulu și Constitutiunea; Reform'a legii electorali; Chestiunea proprietatii, desbatuta de proprietari și plugari la 1862). G. T. Chitiu (Noțiuni și principie gen. de dreptulu romanu dupa Mackeldey etc. Craiova 1864). C. G. Bacaloglu (Ce este senatul? unu studiu constitutionale. Comentarea asediamentului electorale etc.) I. Brezoianu (Reforme romanelor seu colectiune de legile și regulam. intruduse în administratiunea Romaniei dela 1859—64. Buc. 1864). A. Cretiescu (Coment. legii electorali din 1866). Constantin Eraclidu (Studie practice asupra dreptului criminal, cu o schitiă despre influința reciproca a legilor și a moravurilor, 2 vol.) G. Missailu (Noțiuni de dreptu positivu dupa codicile romane; Chestiunea pensiunilor și a recompenselor național Buc. 1866. Originile legislatiunii romane etc.)

multi au datu traduceri din autorii straini mai renumiti*); éra piese originale avemu dela pucini. Intre acestia celu mai productivu este *V. Alexandri*, care dela 1844 pana astadi a prove-diutu repertoriulu romanu dramaticu cu o multime

A. Papiu Ilarianu (Responsabilitatea ministeriale.) V. Maniu propunatoriulu ideei congresului panlatinu (Unitatea latina séu caus'a romana in procesulu nationalu din punctu de vedere istoricu, juridicu sî politicu. Buc. 1867). B. P. Hajdeu (Unu cursu despre direptulu constitutionale alu romaniloru, din care a publicatu inca numai fragmente.) sî altii. Din direptulu eclesiasticu ne-a datu opere mai mari: Neofitu Scribanu (Pidalionu 1843.) Josifu Papp Szilágyi eppulu Oradii-mari in limb'a lat. (Enchirid. Iuris Eccl. or. gr. rit. cath. Oradea-mare 1863) sî Andreiu Siaguna mitrop. or. din Sabiiu (Compendiu de direptu canonicu.)

*) Unii au tradusu din Molière, ca: I. Eliade (1834—35). I. Ghica (1835). I. Voinescu (1835—1836). C. Rasti, I. Rosetu, Gr. Sc. Gradiscénu fiulu, I. Burchi (1836). Milt. Costiescu (1846). I. H. Zotu (1847). G. Sionu etc. Altii din Voltaire, ca: Stanciu Capetînénu, I. Eliade (1831.) Gr. Alesandrescu (1834. 47.) Sionu etc. Altii din Kotzebue, ca: I. Voinescu, A. G. Asachi (1837). C. Leca (1839). Dr. A. Rasti (1847). Altii din Felice Romani, ca: G. Asachi (1838). I. Eliade

de piese originale, precum: *Coconulu Jorgu* dela Sadagura (1844). *Creditoriu* com. (1845). *Unu remasiagu* com. (1846). *Petr'a din casa* com. (1847.) *Nunt'a tieranesca* (1850.) *Cetatea Ném-tiului* (1857.) Au mai publicatu in *Selb'a lit.* (1857) și in *Repertoriulu dram.* II. t. (1852—1863.) unu numeru mare de noue piese teatrale, precum: *Lipitoriele satului*, *Rosalile in satulu Cremine*, *Sgarcitulu*, *Ultra-demagogulu* etc. Elu a datu teatrului romanu adeverata directiune natiunale. Au mai scrisu opere teatrale originale: *M. Millo*, (*Bab'a Hârc'a* 1851. *Mosiu Corbulu* etc.) *D. Bolintinénu* (*Stefanu voda celu Barbantu*, *Stefanu Giorgiu voda Dupa batai'a dela Calughereni* in viersuri etc.) *B. P. Hajdeu* (*Domniti'a Rucsandr'a*, *Razvanu voda* in viers. 1867.) *V. Al. Urechia* (*Vorniculu Buciocu*, *Balulu mortului*, *Oda la Liza* etc.) și altii multi.*)

(1843). Baronzî (1845). Canini și Valentinénu (1857—58). Altii din Schakespeare, ca Cap. S. Stoica (1844). T. A. Bagdatu (1848). și Carpu mai multe. Altii din Corneille, Alfieri, Duval, V. Hugo, Byron, Cervantes, Metastasiu, Scribe, Dumas, F. Piané, Geöthe etc.

*) Dintre acesti mai multi amintinu aci pre C. Boliacu (*Matild'a*, prim'a drama scrisa și jocata in limb'a rom. 1836.) E. Vinterhalder (*Triumfulu amorului*

Not. 39. Epocei mai noue (dela 1840) competiesce glori'a, de a fi redicatu poesi'a romana la adeverata inflorire. Potemu arată in tote genurile produse demne de consideratu:

1836.) I. Voinescu (Recrutulu rescumparatu 1842.) G. A. Baronzi (Eleonor'a 1844. Mateiu, Basarabu seu dorobantii si seimenii 1858.) C. Halepliu (Cumplitulu amagitu 1847. Seraculu cinstitu 1851. etc.) I. Dumitrescu (Badea Deftereu seu vreu se fiu actoriu la Jasi 1849. Radu Calomfirescu 1851. Logofetulu satului 1852.) N. Istrati (Mihulu, o trasura din resbelulu lui Stefanu celu mare cu Mathia Corvinulu 1850.) A. Pelimonu (Fiulu Mazilului 1851. Curtea lui Vasiliu voda; Actriti'a de Moldov'a 1852. Pacal'a si Tandal'a 1854. etc.) T. Strimbenu (O casatoria 1851. Radu Leonu voda si ministrii sei fanarioti 1856.) I. M. Bujorenu (Fet'a sub epitropu 1853. Judecata lui Brandusiu 1864.) I. N. Sioimescu (Mortea lui Radu VII. dela Afumati 1854.) C. Negruzzi (Carlanii 1857.) G. Teutu (Unu ajutoriu la tempu 1863.) A. Deparatienu (Grigoriu voda in viers. 1864.) Pant. Ghica (Sterianu patitulu; Alegatoriu si ginere 1867.) Afora de acestia inca A. Gavra (1843.) C. Balcescu (1845.) C. Carageali (1847.) V. Boerescu (1850.) A. Manoli (1851.) A. Lazarescu (id.) I. C. Lerescu (id.) V. Hale (1854.) I. Lupescu (1855.) G. Mavrodolu (1858.) Constanti'a Dunca, Josifu Vulcanu si altii.

mai bine e reprezentata totusi poesi'a lirica. Cea epica si didactica si-au aflatu mai pucini, dar bravi cultivatori. (Despre cea dramatica amu vorbitu mai susu.) Precursorii acestui periodu de in-florire, afora de cei amintiti in not. 27. au fostu: Vas. Fabianu, Daniilu Scavinu, Mich. Cuciureanu, Ant. Panu, Const. Stamati, unic'a Musa romana in Besarabi'a, C. Aristia, Nic. Istrati, C. Ioanidu, Vas. Carlota, I. Eliade, etc. dintre cari unii au continuatu a lucrá si in periodulu mai nou.*) In urm'a acestor'a au pasitu pe par-

*) Se punemu su vederea cetitoriloru nostri si câte-va editiuni publicate de unii séu altii dintre densii. Dela Cuciureanu: Poetice cercari (1839.) Poesie orig. (1840.) Dela Panu: Poesie deosebite séu cantece de lume (1834.) Erotocritu din grec. V. t. (1837—38.) Fabule si istoriore II. vol. (1839—1841.) Povestea vorbei (1847.) etc. Dela Stamati: Mus'a românesca, compuneri orig. si imitatiuni (1868.) Dela Aristia: Omeru, prima ora tradusu romanescu in viersuri albe; s'a tip. o parte numai (1837. 1838.) Printiulu romanu stantie epice (1843.) etc. Dela I. Eliade: Ruinele Tergoviscii stantie eroice; Cheruvimulu si Serafimulu (1826.) Meditatiuni poet. din Lamartine (1830.) Culegere de scrieri in prosa si in viersuri (1836.) Mai multe Traduceri din Bousseau si Byron (1832—34—38.) Caderea draciloru (1840.) Michaiad'a poema epica, inceputa (1846.) dar nefinita inca etc.

nasulu romanu poeti ca *V. Alesandri* neajunsu in doine si baladele poporali; *D. Bolintinenu* creatoriulu si maiestrulu baladei istorice; *A. Muresianu* potericu, sublimu in ode si resunete; *A. Donici*, *La Fontaine*-ulu romaniloru; *Ces. Bolianu*, care se insufletiesce, a cantá adese chestiunile politice si sociali ale dilei; *C. Negruzi* fericitu in naratiunile istorice; *Gr. Alesandrescu*, care inghimpa cu satirile sale, ca se vindece. *C. D. Aricescu*, *G. Baronzi*, *C. Dascalescu*, *G. Sionu*, *G. Cretianu*, *G. Teutu*, *H. Granda*, *I. C. Fundescu*, au creatu in diverse genuri ale poesiei producturi, din cari nu lipsesc nece inspiratiunea, nece eleganti'a compusetiunii.*) Catra

*) Editiuni. Dela *V. Alesandri*: Poesie noue, si Balade, poesie pop. cantece betranesci, culese prietiera (1852.) Doine si lacrimioare (1853. 63.) Ballades et chants pop. de la Roumanie, traduse de autoriulu (Paris 1855.) Poesie pop. ale romaniloru (1867.) etc. Dela *Bolintinenu*: Coleptiune de poesie (1847.) Cantari si plangeri (1852.) Poesie vechie si noue (1855.) Melodie romane (1858.) Bataliele romaniloru (1859.) Legende noue (1862.) Poesie atatu cunoscuta catu si inedite II. t. (1865.) Conradu poema in 4 canturi. Traianid'a epopea etc. si Brises d'orient poesie traduse in franc. de ensusi autoriulu. (1866.) Dela *Muresianu*: Din poesiele lui *A. M.*

acestia se adauge inca unu lungu siru de autori, spre a completá cunun'a poetiloru romani. Ast-feliu: *C. A. Roseti, G. Gusti, I. Catina, Jac. Muresianu, A. Pelimonu, Alecu Russo, Ioanu Serbu* din Besarabi'a, *P. M. Georgescu, A. Lazarescu, R. Ionescu, A. Sichlénu, A. Costiescu, M. Zamfi-*

(1862.) Dela Ales. Donici: Tîganii poema de A. Puschin, trad. din rusesce (1837. 38.) Fabule in viersuri p. I. II. edit. 2. (1842.) Satire si alte compuneri poetice de Ant. Cantemiru trad. din rusesce (1844.) Dela Boliacu: Operele lui C. B. ode, satire si legende (1835.) Meditatii opere originale (1842.) Poesie originale (1843.) Poesie sociali, Poesie noue (1847.) Poesie nationale, Cantece patriotice, publicate la Paris dimpreuna cu o poema istorica: Domnulu Tudoru Vladimiresculu (1852.) Coleptiune de poesie vechie si noue etc. Dela C. Negruzzi: Aprodulu Purice, anecdota istorica din 1486, in viers. (1837. 46.) Balade trad. din V. Hugo (1845.) Mus'a dela Burdusieni (1850.) Pecatele teneretieloru colept. de operele sale poetice si prosaice (1857.) Dela Alesandrescu: Poesie originale (1838.) Poesie vechie si noue (1842.) Suveniri si impresii, poesie (1847.) Meditatii, elegie, epistole, satire si fabule (1863.) Dela Aricescu: Câteva ore de colegiu (1844. 64.) Harp'a romana (1852.) Lir'a (1858.) Sioimulu Carpatiloru, poesie istorice (1860.) Trombiti'a unirii, poesie etc. Dela Baronzi: Cugetarile singuratatii, Roman'a, trilogia epica (1847.)

rescu, At. M. Marienescu, Z. Boiu, V. Al. Urechia, I. Vulcanu, T. L. Maiorescu, A. Candianu, Aronu Densusianu, D. Petrino, I. Grozescu, I. C. Dragescu, I. Badescu, M. Pompiliu, I. Negruzzi, F. Sierbanescu, S. Bodnarescu și alții mai multi, ale caror nume le vedem figurându în dăile noastre prin foiele publice.*) Poesi'a romana a culminatu în

Nopturnele (1853.) Dănele Carpatiloru (1860.) Heptameronu (1861.) Legend'a Romaniei (1862.) Orele dalbe, poesie noue (1864.) Dela Dascalescu: Scrisori din tier'a tîntiaresca și poesie noue (1847.) Diorile, poesie (1855.) Dela Sionu: Ore (césuri) de multiumire, poesie (1845.) Coleptiune de poesie vechie și noue (1857.) O suta și un'a de fabule (1869.) Dela Cretianu: Melodie intime (1855.) Dela Teutu: Poesie (1862.) Poesie noue (1864.) Dela Grădea: Preludari, poesie (1862.) Miosotis, editiune completa din poesiele sale (1865.) Dela Fundescu: Vocea Argesiului, poesie (1859.) Flori de câmpu (1864.) Basme, poesie, pacaliture și gaciture etc.

*) Editiuni. Dela C. A. Roseti: Ore — césuri — de multiumire, poesie (1840.) Dela Călina: Poesie orig. (1846.) Dela Pelimonu: Poesie fugitive (1846.) Poesie (1847.) Batali'a dela Calughereni (1848.) Colib'a indiana și poesie diverse (1850.) Coleptiune de poesie noue (1854.) Faptele eroilor, poesie cu ilustrat. (1857.) Traianu în Daci'a, poema ist. (1860.) Flori din Moldo-

operele lui *Alesandri*, *Bolintinénu*, și *A. Muresianu*.

Poesi'a prosaica său *pros'a poetica* (romani, novele) nu au aflatu mare partinire la

Romani'a (1864.) Dela Ioanu Serbu: Poesie (1852.) Dela Georgescu: Momente campesnesi său poesieleunui saténu p. I.—IV. (1852. 55.) Dela Lazarescu: Ore de repausu, poesie (1853.) Dela Radu Ionescu: Poesie (1854.) Dela Sichlénu: Armonie intime (1857.) Dela A. Costiescu: Cantecele aurorei, suvenir și doine (1857.) Dela Zamfirescu: Auror'a, poesie (1858.) Dela Marienescu: Poesi'a poporale, balade (1859. 62.) item, colinde (1861.) Dela Z. Boiu: Sunete și resunete (1862.) Dela V. Al. Urechia: Flori uscate, coleft de poesie. Dela J. Vulcanu: Poesie (1866.) Dela Candianu: Candu nu aveam ce face, poesie (1866.) Dela Petrino: Flori de mormentu (1867.) Dela Badescu: Poesie (1868.) Dela Grozescu: Poesie (1869.) Dela Dragescu: Amoru și patria, poesie de Brutu C. Horea (1869.) Dela Pompiliu: Balade pop. romane (1870) etc.

Manuale de versificatiunea romana avemu dela I. Eliade: Regulele său gramatic'a poesiei, adausu lit. la Curier. rom. (1831.) Dela G. R. Melidonu: Regule scurte de versificatiunea romana (1858.) Dela T. Cipariu: Elemente de poetic'a metrica și versificatiune (1860.) etc. Era T. L. Maiorescu in opulu seu: Poesi'a romana, cercetare critica, ne-a datu o critica a poe-

scrietorii nostri. Cei mai multi ne-au datu traduceri din autorii straini, atâtu de reu alese, si atâtu reu traduse, încâtu merita se incarcâmu asupra capetelor lor tote imputarile, cari le face V. Al. Urechia in opusiorulu seu tiparitu la Jasi: *Despre literatur'a desfrenata, ce se incerca a se intrудuce in lit. romana*. Opere originali de acést'a specialitate avemu dela I. Eliade, Vas. Alesandri, I. M. Bujorénu, C. Negruzzi, C. J. Romanu, D. Bolintinénu, I. Dumitrescu, A. Pelimonu, G. Baronzi, A. I. Odobescu, C. D. Aricescu, N. M. Filimonu, N. D. Popescu, At. M. Marienescu, Const. Boerescu, Vas. Ales. Urechia, Constanti'a Dunca, B. P. Hajdeu si altii prin foiele publice.*)

siei romane, care inse ocupandu-se mai multu cu criticarea produpturilor unor poetastri de pucina reputatiune, ne face a conchide, că autoriulu nu avú curagiulu, a face o seriosa critica a poesiei romane.

*) Editiuni. Dela I. Eliade: Colept. de novele. Dela V. Alesandri: Buchetier'a de Florentia, novela, primulu opu cu care pasí autoriulu inaintea publicului. Dela I. M. Bujorénu: Misterie de Bucuresci (1852. 62.) Dela C. Negruzzi: Alesandru Lapusnénu episoda istorica, care e considerata ca unu modelu de prosa romana, si fu tradusa si in francesce de Voinescu in Revue

Not. 40. Cine se aiba curagiulu, a negá folosulu istoriei literaturii natiunali? Si cu tote aceste nu se aflà neci pana astadi unu barbatu, care se nu dé acést'a carte dorita. Se dice despre eruditulu *V. Al. Urechia*, cà ar avé compusa o istoria a literaturii romane. Pentru ce nu o publica, spre a stemperá setea de luminaie si invetiare a atâte anime romane?! Crescundu tenerimea nostra mai fora neci o cunoscintia a istoriei literaturii natiunali; cine nu vede, cà fiacare anu, fiacare di aduce daune nereparabili? „*E or'a acum, se ne scolàmu din somnu!*“ (S. Pav. la rom. XIII.) Credemu, cà *Societatea romana academica* si-ar implini un'a din detorin-

d' Orient (1854.) si alte mai multe scene istorice. Dela Bolintinénu: *Manoilu*, romanu (1855.) *Elen'a*, romanu de datine polit. filos. (1862.) Dela C. J. Romanu: *Ipoocandri'a mea*, romanu (1856.) Dela I. Dumitrescu: *Radu Buzescu*, romanu ist. (1858.) Dela Pelimonu: *Catastrof'a intemplata boiariloru in muntele Gavanuuli la 1821*, romanu ist. (1862.) *Jidovulu cametariu*, *Moldov'a si Bucovina* (1863.) *Bucuru*, istoria fundarii *Bucuresciloru*. Dela G. Baronzi: *Misteriele Bucuresciloru* (1862.) Dela Odobescu: *Michnea voda celu reu*; *Domn'a Chiajn'a nov.* (1862.) Dela Aricescu: *Misteriele casatoriei* (1862—63.) Dela Filimonu: *Ciocoi vechi si noi*, séu ce se

tiile sale principali, deca lenga gramatec'a, dictionariulu si glosariulu limbei, ne-ar dá cātu mai curendu si *o istoria a literaturei natiunali*, opera, spre care este destulu de calificata si prin capacitatea si esperiinti'a membriloru, ce intrunesc, si prin midilocele, ce i stau spre dispu-setiune. Se sperāmu, cā sesiunea cea mai de aproape nu va trece, fora a luā mesurele cuvenintiose la compunerea si tiparirea acestei istorie atātu de necesarie !

Not. 41. Dintre cei cari au mai adunatu materialu pentru istori'a literaturei nostre natiunali, afora de cei amintiti in disertatiune, merita inca de a fi insemnati: *I. Eliade*, care ne-a

nasce din pisica, siorece manca (1863.) Dela N. D. Popescu: Radu III. celu frumosu, novela (1864.) Dela Marienescu: Petru Raresiu, novela ist. Dela Const. Boerescu: Aldo si Amint'a, seu banditii, romanu ist. Dela V. Al. Urechia: Bapteste Veleli, nov. publ. in Rom. lit. Vasile romanu natiunale, publ. in Zimbrulu. Dela Constanti'a Dunca: Jesuitii (?) Romaniei, o familia din Bucuresei, romanu de moravuri Fii'a; adoptata, doue cunune, novele. (1867.) Dela B. P. Hajdeu: Duduc'a Micutia, seu trei dile si trei nopti din vieti'a unui studinte, novela satirica (1864.) et(c).

datu lucrari prea bune despre *Cichindélu*, *Paris Momulénu*, *Giorgiu Lazaru* etc. și a traptatu despre mai multe episoade ale literaturii noastre. *Mich. Cogalnicénu*, care a publicatu unele trasure de interesu *din vietî'a cronicariloru nostri*, precum și din vietî'a mitropolitului *Jacobu II. Stamati*, a literatoriului *besarabianu Ales. Hajdeu* etc. *I. Voinescu*, care a publicatu date despre scrietorii *Vacaresci*, și anume despre *I. Vacarescu* poetulu. *A. I. Odobescu*, dela care aparú in *Rev. Rom.* (1862.) unu ciclu de articli forte interesanti *despre unele manuscrise și carti aflate in monastirea Bistritî'a* din *Moldov'a*. *St. D. Grecianu* a traptatu totu acolo *despre scrierile cronicariului Radulu logofetulu; V. Alesandri* despre *N. Balcescu* și *Alecu Russo* poetulu; *Radu Ionescu* despre *necrologulu lui Stefanu* celu mare; *Em. Cretiulescu* despre *V. Alesandri*, etc. *Sionu* a scrisu in *Rev. Carp.* unele notitie nimerite despre *poetii romani*. *T. Cipariu*, care afora de biografiile lui *Sîncai*, *Miculu* (Clein) etc. a mai publicatu deosebitu in *Archivulu* seu schitie de mare pretiu *despre filologii romani* etc. *G. Missailu*, dela care avemu: *Idee despre cultur'a romaniloru in Besarabi'a*, *item a romaniloru transdanubiani*, *item a romaniloru din Bucovin'a* (1866.) și

alti mai multi artici referitori la cultur'a nationale. *D. Jarcu*, care in *Repertoriulu bibliocronologicu séu Catalogulu generale de cartile romane* (1865.) a adunatu cu multa diligintia datele despre imprimeri'a si biblio-grafi'a romana, incepundu dela diumetatea seclului XVI. pana la an. 1864. inclusivu. *V. Al. Urechia*, care si-a ilustratu numele prin mai multe studie asupra literaturii romane, parte publicate, parte numai prelese, precum: *Despre literatur'a desfrenata, ce se incerca a se intruduce la romani*; *Despre fabula si in speciale despre Cichindélu*; *Despre cronicarii romani*; *Comentariulu Cronicului Urechia*, *Mironu si Nicolau Costinu*, si a *croniceloru lui Dubau*. *Despre elocinti'a romana*, oratorii moderni, *Panu*, *Barbu Catargiu*, *Cogalnicénu*, *Braténu* etc. *B. P. Hajdeu*, care publicà unu studiu asupra *Traptatului lui Négoia Basarabu despre artea militara*, o brosiura asupra filologului *L. Stroici*, si alte mai multe notitie literarie, resfirate prin foiele publice. Se dice, cà are compusa si *istori'a literaturii romane su Stefanu celu mare* in 2 vol. *Josifu Vulcanu*, care tiparí in foi'a sa *Famili'a* biografiile mai multoru celebritati literarie romane, din cari unele retiparite si in *Panteonulu romanu*, edatu totu de densulu (1869.)

A. Papiu Ilarianu, care in discursulu seu de receptiune ca membru alu Societatii romane academice despre *Vietî'a, operele sî ideele lui Giorgiu Sîncal* (tip. Buc. 1869.) ne-a datu unu adevratu capu d'opera de arte sî sciintia, de si nu potemu suscrie tote ideele desfasiurate de densulu in acelu opu. etc. etc.

Epilogu. Se nu ascepte nimene, a aflá intru acést'a opera a nostra o istoria sistematica a literaturii natiunali. Ce'a ce amu facutu, este numai o revisiune simpla, fugitiva; care inse nu va fi lipsita de totu pretiulu in ochii acelor'a, cari in defeptulu altoru manuale mai bune, voru cercá a-si culege unele cunoscintie despre literatur'a romana din acést'a opera a nostra. Nu amu aratatu cetitoriloru nostri edificiuulu literaturii natiunali in marimea sî frumuseti'a sa intrega, la ce ne-au lipsitu sî spatiulu, sî isvorele; amu datu numai unele franture din acelu edificiu, lasandu maiestriloru cu pregatire mai inalta, a redicá din franturele adunate de unii sî de altii edificiuulu intregu!

Cuprinsulu.

Poesia.

	pagina.
I. Stefanu celu mare și mam'a lui.	5
II. La mormentulu lui Carolu Grama.	10
III. Catra romanii din Ungari'a.	13
IV. Ianulu meu catra Preacurat'a.	16
V. Plangere.	19
VI. Oda catra Dieime.	24
VII. Oda cu ocașiunea serbarii dilei aniver- sarie a unirii principatelor romane 24. Jan. 1862.	27
VIII. Oda catra A. St. Siulutiu.	32
IX. Imnu pentru Romani'a.	36
X. La unu preotu teneru.	39
XI. Mortea lui G. Sîncal.	42
XII. Domnisiorei C. Dunca.	46
XIII. Oda catra Giorgiu Baritiu.	50
XIV. La Vas. Jutiu.	53
XV. Unu suspinu la anulu nou 1863.	57
XVI. La morte a unei copile. (Catarin'a Mi- hályi de Apsia † 25. Jan. 1863.)	61
XVII. Rogatiune.	64

	pagina.
XVIII. La moartea poetului I. Vacarescu.	67
XIX. Ingroparea osteniloru cadiuti pe Va- lea-Alba.	70
XX. Cantecu contemporanu.	74
XXI. La moartea poetului A. Muresianu.	78
XXII. Copil'a frumoasa.	84
XXIII. Intru o noapte viforosa.	88
XXIV. Psalmulu 136.	91
XXV. Meditatiune la aniversaria.	94
XXVI. La romanii din Ardélu.	99

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Prosa.

O privire fugitiva peste literatur'a romana, sî lips'a unei istorie critice a lit. rom.

(Discursu rostitu la adunarea gen. a Asoc. transilvane, tîenute la Clusiu 1867.) 103—267

Anume: intruducere. Poporele traiescu prin literatur'a lor. Avemu noi literatura? Nationalitatea romana pierduta in lupte, renascú in literatura. Se aruncámu o privire peste literatur'a romana. Deschideti-ve mor-minte intunecose. Ce locu e acest'a? *Cos-tinu, Scavinu.* 103—110

Cronicarii betranulu *Hurulu*, *Petru Clau-nau*, *Arbore* ducele campestru. Urme de limb'a romana nainte de *Hurulu*. *Torna, torna fratre. Serbi, serbula, serbuliani.* Originea articolului in limb'a romana. Pen-tru ce se pune la capetulu cuvintelor? Teori'a lui *I. Maiorescu* mai ratiunale, decátu a lui *Cipariu*. Articululu romanu dela pronumele *ille*, probarea acesteia din

pagina.

limb'a lat. clasica. Limb'a romana de astadi este in fiinti'a ei limb'a poporului Italiei, mam'a nu fi'i'a limbei latine.	110—112
Principele autoriu <i>Négoia Basarabu</i>	159—188
Scris'au ore romanii si inainte de secl. XV. ? Candu voru fi inceputu ore a scrie in limb'a loru ? In Daci'a la inceputu limb'a latina, care apoi fu inlocuita prin cea romana. Carti liturgice in limb'a romana. Crestinirea romanilor. Doveda de carti liturgice romane dintr'o carte polona din secl. XII. Preotii romani primii doicitori ai limbei	188—189 193—200
Filologulu <i>Luc'a Stroici</i>	112—114
Cronicarii <i>Urechia, Mironu si Nic. Costinu, D. Cantemiru</i> , anonimulu necrologistu alu lui Stefanu celu mare. Alti cronicari, <i>Dubau, Damianu, Acsentiu, N. Mustea, Neculcea, Canta, Radu Grecenu, Radu Popescu, Enache Cogalnicenu</i> etc. Lautarii.	200—204 114—121 204—210
Limb'a slavica in baserie'a romana. Limb'a romana restituita la altariu. Scrietori basericesci, eppulu <i>Mich. Tordasi</i> , mitr <i>T. Vestemianu, Barlamu, Dositeiu, Coresi</i> diaconulu, <i>Popa Ioane</i> etc. Studiarea operelor scrietoriloru basericesci, de si sunt molipsite de slovenisme, cuprindiendu inse multe forme originale, e necesaria pentru cunoscerea organismulu limbei.	111—125 210—214
Romania' caduuta su fanarioti. Ardélulu léganulu renascerii natiunali. Tenerii teologi din Rom'a reintorna in patria ca apostolii romanismului. <i>Sincai, Miculu, Maioru, Cichindelu, G. Lazaru, Vacarescii</i> . Miscarea literaria pornita in tote tierele ro-	

pagina.

mane. La romanii de peste Carpati: archie- reii <i>Damaschinu, Daniilu, Jacobu Stamati,</i> <i>Filaretu, Josifu</i> etc. poetii <i>Slatinénu, Co-</i> <i>nachi, Beldimannu, Pogoru, Pralea,</i> etc. Grecii <i>Tunusli, Philippid. Photino.</i> La ro- manii din cove de Carpati: <i>archiereii din</i> <i>Blasiu. Dr. Molnaru, Corbe, Jorgovici,</i> <i>Tempea, Crisianii, Buday-Delénu, Vas.</i> <i>Aronu, Diaconoviciu, Dr. V. Popu</i> etc. La macedo-romani: <i>Carvallioti, Hadgi Ce-</i> <i>hani, Daniel, Dr. Rosa, Boiadgi.</i> . . .	125—136
. si	214—233
Arborele literaturii noastre incepe a se in- tinde, ramurile-i se invertosieza. Diurna- listic'a romana. Carti si foie cu litere stra- bune. <i>Curierulu de ambe secse. Organulu</i> <i>luminarii.</i> Popularisarea literelor. Carti basericesci cu litere strabune	136—143
. si	234—238
Laureatii istoriei, <i>Balcescu, Florianu,</i> <i>Laurianu, Eliade, Baritiu, Papiu, B. P.</i> <i>Hajdeu, Martianu, Codrescu, Aronu, Al.</i> <i>Hajdeu, Aricescu, I. Maioreseu, Boliacu,</i> <i>Missailu, Urechia</i> etc. Istori'a basericesca. Istori'a universale.	143
. si	238—243
Filologii romani, <i>Eliade, Lauriau, Ci-</i> <i>pariu, I. Maioreseu, Pumnulu, Macsimu,</i> <i>Buritiu, Titu L. Maioreseu, Munténu</i> etc. . . .	144
. si	241—248
Politici si publicisti romani, <i>Barnuti,</i> <i>Baritiu, C. A. Roseti, Brateanii, Panu,</i> <i>Cogalnicénu</i> etc.	144 si 219
Naturalisti. <i>Jul. Barasiu, Al. Hajdeu, Dr.</i> <i>Esarcu, D. Ananescu</i> etc. Societate de sciintie naturali. Filosofi, <i>G. Lazaru, Bar-</i> <i>nutiu, Laurianu, Cipariu, Seulescu, T. L.</i> <i>Maioreseu</i> etc. Archeologi, <i>Odobescu, Bo-</i> <i>liacu, Urechia, Hajdeu</i> etc. Muzeu de an-	

pagina.

ticitati. Comitetu archeologicu. Juristi, Brailoiu, Boerescu, Barnutiu, Aricescu, Chitiu, Cretiescu, Misailu, Papiu, Hajdeu etc. Direptulu eclesiasticu. Dramatici, Alesandri, M. Millo, Bolintinenu, Hajdeu, Urechia, Boliacu, Baronzi, Dumitrescu, P. Ghica etc.	145 si 249—256
Poetii romani. Precursorii periodului de infiorire, Scavianu, Cuciurenu, Stamati, Aristia, Eliade, Istrati, etc. Poesi'a romana redicata la adeverata infiorire. Alesandri, Bolintinenu, A. Muresianu, Donici, Boliacu, Alesandrescu, Sionu, Aricescu, Crețianu, Baronzi, Dascalescu, Teutiu etc.	145—147 si 256—261
Poesi'a prosaica. Scrietori de romanuri si novele, Eliade, Alesandri, Bujorenu, C. Negruzzi, Baronzi, Urechia, Dunca etc.	261—264
Avenu dar o literatura. Ne lipsesce unu panteonu, unu Plutarcu, o istoria a literaturii natiunali. Folosulu istoriei literaturii.	149—156 si 263—264
Scrietorii, cari au adunatu materialu pentru istoria lit. rom. Dr. V. Popu, Cipariu, Pumnulu, Eliade, Cogalnicenu, Odobescu, Grecianu, Misailu, D. Jarcu, Urechia, Hajdeu, Vulcanu, Papiu etc.	156 si 264—267
Epilogu	267

B. C. U. Cluj-Napoca

Nr. inv. 464/1993

9590

BIBLIOTECARIAT
CLUJ